

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

Филозофски факултет - Скопје

Институт за класични студии

ГРЧКА И ЛАТИНСКА АПСТРАКТНА ТЕРМИНОЛОГИЈА ВО

ПРЕВОД НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК.

ИСКУСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ

(магистерски труд)

Кандидат:

Оливера Димовска

Ментор:

Проф. д-р Витомир Митевски

Скопје, 2019

Abstract

The objective of this master work is to analyze Greek and latin abstract terminology. The question arises which word is appropriate for translation into Macedonian. On the one hand, one word may have different meanings especially in philosophy. On the other hand many abstract terms are not translated, but they are transliterate to Macedonian language. Also, the translation solutions of some philosophical terms are analyzed.

A chronological examination was made in this master work in order to see what was translations solution for same abstract terms in the Slavic language, from the past till now. Should we look back at the tradition to see what kind of translation solutions do Saints Cyril and Methodius offer for abstract terms. What is their method of translation.

Saints Cyril and Methodius are inventors of the Slavic alphabet. They were the creators of a new written language, news words. They give us instructions for high quality translation to translate texts into the Slavic languages. According to Saints Cyril and Methodius's example, Theodor Raithuski translated into their manner.

Damaskinos Stouditis made an attempt to bring the literary text closer to the people. He made an effort to achieve comprehensibility to the written text. For that reason he put the spoken language in written texts. Under this approach, the text is less confused and more comprehensible and clear. As consequence, such an expression expanded among the Slavic population. Gregorius of Pelagonia translated from Greek in the same style.

Cyrilomethod terminology was neglected in the last century in Macedonian language. On the grounds of this if we translate abstract terms with transliteration the text is not understandable to the reader. It remains an open question will we make an effort to use abstract terms that have Slavic meaning or we will decide on the foreign words with non-Slavic origins?

Keywords: Greek and latin abstract terminology, translation experience, translation solution, different meanings for one word

Апстракт

Целта на оваа магистерска работа е анализа на грчката и латинската апстрактна терминологија. Се поставува прашањето кој збор е соодветен за превод на македонски јазик. Од една страна, еден збор може да има повеќе значења, особено во философијата. Од друга страна, многу апстрактни термини не се преведени, туку се транслитерирани на македонски јазик. Исто така, се анализираат преводните решенија на некои философски термини.

Во овој магистерски труд беше направено хронолошко испитување со цел да се види кое е преводното решение за истите апстрактни термини на словенски јазик, од минатото до сега. Треба да се осврнеме на традицијата за да видиме какви преводни решенија предлагаат светите Кирил и Методиј за апстрактни термини. Кој е нивниот метод на преведување.

Светите Кирил и Методиј ја создадоа словенската азбука. Тие беа творци на нов пишан јазик, нови зборови. Тие ни даваат упатства за превод со висока вредност на текстови на словенски јазици. Според примерот на Светите Кирил и Методиј, Теодор Раитуски преведува на тој начин.

Дамаскинос Студитис се обиде да го приближи книжевниот текст до народот. Тој направи напор да постигне разбирливост за пишаниот текст. Поради таа причина, тој го постави говорниот јазик во пишани текстови. Според овој пристап, текстот е помалку збунувачки, а повеќе е разбирлив и јасен. Последователно, таквиот израз се прошири меѓу словенската популација. Грегориј од Пелагонија преведувал од грчки јазик во истиот стил.

Кирилометодиевата терминологијата е запоставена во последнов век на македонски јазик. Врз основа на ова ако преведуваме апстрактни термини со транслитерација, текстот не е разбирлив за читателот.

Останува отворено прашање дали ќе вложиме напори да користиме апстрактни термини кои имаат словенско значење или ќе одлучуваме за странските зборови со несловенско потекло?

Клучни зборови: грчка и латинска апстрактна терминологија, преведувачко искуство, преводно решение, повеќезначност на зборот

Содржина:

1. Увод	
1.1 Суштинска разлика меѓу изворниот и преведениот текст ..стр.	6
1.2 Подготовки на преведувачот и општи насоки на преведување.....стр.	6
1.3 Кратка анализа на историскиот тек на преведувачката проблематика ..стр.	7
1.3.1 Проблематиката на преводите во македонскиот јазик.....стр.	9
1.3.1.1 Потребата од превод на апстрактната терминологија на македонски јазик ..стр.	10
2. Грчки философи и нивната терминологија ..стр.	11
2.1 Талес ..стр.	11
2.2 Анаксимандар.....стр.	12
2.3 Анаксимен ..стр.	14
2.4 Хераклит.....стр.	15
2.5 Питагорејска школа ..стр.	16
2.6 Елејци (Перменид) ..стр.	17
2.7 Емпедокле ..стр.	17
2.8 Анаксагора ..стр.	18
2.9 Атомисти ..стр.	18
2.10 Платон ..стр.	19

2.11 Аристотел	стр. 21
3. Преводите на грчките философи во Рим	стр. 33
4. Свети Јован Дамаскин и философската терминологија	стр. 43
5. Кирилометодиевска преводна традиција	стр. 53
5.1 Написание w правѝи вѝрѝ	стр. 59
5.2 Преводите кај Словените	стр. 63
6. Преводна постапка на Теодор Раитуски	стр. 66
7. Особеноста на изразувањето на Дамаскин Студит	стр. 70
8. Дамаскинарска литература	стр. 76
8.1 Григориј Пелагониски	стр. 76
9. Запоставување на кирилометодиевската терминологија	стр. 81
10. Преведени дела на македонски јазик од класични јазици	стр. 83
11. Некои терминолошки преводни решенија во споредба со решенијата на македонски јазик	стр. 105
12. Користена литература.....	стр. 114

1. УВОД

1.1 Суштинска разлика меѓу изворниот и преведениот текст

Во насока на усовршување на преведениот текст од еден јазик на друг, потребни се сериозни подготовки за креирање на превод на нов јазик. Новиот јазик е различен од јазикот на кој е напишан изворниот текст. За разлика од изворниот текст, кој е прв создаден, преводот е оформување на нов текст. Новиот текст е на друг јазик. Со создавањето на преводот се оформува текст кој има нова форма, различна од таа на изворниот текст. Исто така и јазикот на преводот е различен од јазикот на изворниот текст. Тоа значи дека со преводот се создава ново уметничко и научно дело. Новото дело, односно новиот превод има своја вредност која е различна од таа на изворниот текст. Оттука јасно се издвојуваат две суштини. Едната припаѓа на изворниот текст, а другата суштина на преведениот текст. Затоа можеме да речеме дека тоа ново уметничко дело, односно новиот текст се разликува од изворниот според својата суштина. Суштински тие се две различни уметнички дела.

1.2 Подготовки на преведувачот и општи насоки на преведување

Поради разликите кои ги имаат оригиналниот текст и новосозданиот текст, потребни се претходни подготовки на преведувачот. Неговите подготовки се поткрепени со анализа. Анализата помага во изведувањето заклучоци. На анализата и претходи знаењето на преведувачот за положбата и релацијата на тие врски. Тој, вклучувајќи се во процесот на анализа, донесува заклучоци. Значи преведувачот е предназначен за работа во одредена област и тој ги користи своите вештини и естетска чувствителност. Тој има способност за откривање на најблиските природни еквиваленти на некој одреден текст, да го најде она што е исто со нешто друго и што може да го замени во целост и она што е заменето да има слична таква вредност.

Во однос на тоа од кое гледиште може да се анализира преводот може да се заклучи дека секое преведено дело може да се анализира од повеќе гледишта. Од повеќе гледни точки за него може да се расправа детално, да се разгледува некое спорно прашање или да се дојде до правилно решение или да

се дискутира на таа тема. Со оглед на тоа што во овој труд ќе се анализираат преведените зборови и водејќи сметка дека ќе се анализира изворниот текст заедно со преведениот текст, преводот првенствено ќе го согледаме од гледиште на јазикот. Имено, преводот е во тесна врска со јазикот. Тоа значи дека појавите во јазикот може да се испитуваат и да се проучуваат преку различни методи. Воглавно може да се каже дека повеќе автори дале општи насоки што мора да знае преведувачот пред да почне да преведува одреден текст. Во книгата „Уметноста на преведувањето“ авторот кажува дека преведувачот мора да го знае: „јазикот од кој се преведува, јазикот на кој се преведува и содржината на предметот што се преведува.“¹ Ваквото мислење за општа поделба го делат повеќе автори, меѓу кои и авторот Ј. Леви.

Ако преводот се анализира од универзитетски аспект може да се каже дека тоа е дисциплина која опфаќа во себе повеќе научни дисциплини, односно широк спектар на области како што се книжевни студии, лингвистика, логика, психолингвистика, теорија на комуникации и други. Преведувањето е самостојна и независна дисциплина и во неа се гледа нејзината голема широчина. Тоа значи дека може да се анализира од повеќе гледишта.

1.3 Кратка анализа на историскиот тек на преведувачката проблематика

Јазичните прашања хронолошки може да се проследат, односно како тие се развивале низ историјата за да се види со какви видови проблеми се соочувал преведувачот. Некои прашања и проблеми може да произлезат од временскиот период. Со постепен премин од една епоха во друга, постепено се менувале и проблемите околу преведувачките прашањата кои биле современи во тогашниот момент. На пример во антиката, кога се оформувала теоријата на преводот теориите и заклучоците од тие анализи се однесувале на едни прашања кои ги засегаале тогаш преведувачите. Многу од тие теории и заклучоци денес, повторно се актуелни. Но, можеби и ние како преведувачи денес се соочуваме со нови прашања и нови проблеми за кои треба да изнајдеме нови решенија. Во суштина, трети прашања и проблеми може да произлезат од јазикот. Тие се присутни во некои јазици, а други јазици воопшто не се соочуваат со тој проблем. На пример словенските јазици имаат

---

¹ Levi, J. 1982. *Umetnost prevodenja*. „Svjetlost”. Sarajevo. стр.1.

некои проблеми и прашања кои не се поставуваат како предмет на анализа во другите јазици, како што се англискиот, францускиот, германскиот итн. Таков е проблемот и прашањето со изборот на соодветен збор за превод на латинските и старогрчките апстрактни термини. Избирањето на соодветен збор за превод на латинските и старогрчките апстрактни термини е особено корисно за градењето на националната култура бидејќи јазикот е во основата на нацијата.

Преведувачот треба да биде внимателен околу изборот на зборовите за превод. Штом јазикот е во основата на нацијата, логично е дека има културни разлики во изворниот текст и во преведениот текст. Зборот кој го избира преведувачот во текот на преведувањето треба да ја изразува суштината, односно основната црта на изворниот збор и да биде лесно разбирлив и посоодветен за јазикот на својот народ. Но, исто така да се внимава и на смислата. Според Даниел Хан и Фамида Ријас преводот „треба да го има истиот пулс што го има во оригиналот.“² Зборовите кој се дел од јазикот ја отсликува културата на народот, минатото, традициите, верувањата, искуствата и целокупниот склоп на психичката свест за заедничка припадност на одреден народ. Луѓето кои живеат надвор од границите на нивната татковина, преку јазикот сведочат за заедничкото културно единство.

Спектарот на анализи на прашањата и проблемите со кои се соочува преведувачот во минатото, а и во сегашноста е широк. За тоа постојат многу теоретски прашања и проблеми. Во историјата на науката секое од нив има свои докази и образложенија кои се вклучени во процесот на анализа и донесување на заклучоци. Тоа се сложени прашања на кои се надоврзуваат многу потпрашања што меѓусебно се поврзани. За тие прашања и проблематики неопходно е да се донесат студиозни одговори кои се длабоко проучени. Се донесуваат заклучоци што се изведуваат врз основа на повеќе мислења. Тие мислења треба да имаат логична поврзаност. Многу е битно да се даде образложение. Не само да се изложат повеќето мислења на таа тема туку и да се изложат причините за заклучоците и да се објасни на кој начин се дошло до тие заклучоци.

---

² Текстот е преземен од: <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/what-makes-good-literary-translator> на дата 08.03.2017

Овој магистерски труд ќе опфати мал дел, односно неколку прашања од мноштвото проблеми со кои се соочува преведувачот во ова време, во словенските јазици. Пред да започнеме да се сосредоточиме на нашиот проблем, да направиме кратка анализа на историскиот тек на преведувачката проблематика. Се поставува прашањето на кој начин се развила целата таа наука и кога се нејзините почетоци. За да се добие одговор на ова прашања треба да се разгледа историскиот тек на преведувањето и неговите почетоци.

Првите преведени дела датираат уште од многу старо време. Се смета дека најстарите преводи биле „околу 3000 год. пред н.е. кога кралот Саргон имал потреба да ги преведе неговите повелби на своите поданици.“³ Каменот од Розета е антички натпис од 196 г.п.н.е., кој содржи текст од три различни писма. Текстот е напишан на староегипетски хиероглифи, на демотско писмо и на старогрчки јазик. Неговата важност е голема во преведувачката област поради фактот дека помогнал во дешифрирањето на египетските хиероглифи. Епот на Гилгамеш го има на повеќе јазици. Тоа укажува дека всушност тој бил преведуван. Може да се види дека теоријата на преведување е ретка тема на дискусија во тој период од антиката, особено во времето кога се појавувале преводите.

1.3.1 Проблематиката на преводите во македонскио јазик

Секој јазик има своја посебна природа и свои посебни обележја. Тие се различни и посебни за секој јазик. Тоа се гледа во фразите, идиомите, синтаксата. Во кој правец ќе се развива еден јазик големо влијание имаат многу фактори заедно, на пример кон што се сосредоточува културно тој народ, кон какви одделни гранки на науката, техниката или уметноста се определува тој народ, каква и колкава традиција има кон пишана и усмена книжевност. Секако, преведувачот треба да ги има во предвид главните суштински црти на јазикот и на културата на народот за кого е наменет тој превод. Денес, во пишаниот македонски литературен јазик, но иста така и во говорниот јазик може да се забележи дека во голема мера е изразено позајмување на туѓи зборови од странски јазици. Исто така тие позајмени туѓи зборови воопшто не

---

³ Арсова - Николиќ, Л. 1999. *Преведување теорија и практика*. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. Скопје. стр. 13.

подлежат на никакво морфолошко преуредување и приспособување кон нашиот македонски јазик.

Несомнено е влијанието на интернационалните зборови во македонскиот литературен јазик. Општопознато е дека штом преведувачот нема постоечко избрано решение за превод на некој збор во опсегот на својот јазик, тогаш тој се обидува да присвои збор кој е туѓ, односно интернационален. Овие интернационални зборови се приспособени термини од определен јазик, во нашиот случај при преводот на авторите од старогрчкиот или од латинскиот јазик. Што се однесува, пак, до таквата транскрипција се јавува нов проблем, а тоа е неспособноста да се доживее значењето на зборот. На крајот се произведува збор кој станува тешко разбирлив и необичен наместо јасен и сфатлив. Тука останува прашањето дали, во суштина, му е јасно значењето на зборот на оној кој што го чита тој превод и дали му е достапен за разбирање таквиот превод. Тука следи дилемата дали треба да се прават напори да се произведе посебна лексика бидејќи се чини дека нашиот јазик е сиромашен или треба да се вратиме кон старословенската лексичка традиција.

1.3.1.1 Потребата од превод на апстрактната терминологија на македонски јазик

На почетокот од магистерскиот труд се истакнува голема потреба од превод на термините на македонски, односно словенски јазик. Тоа е превод на термини кои се наоѓаат во соодветство со оригиналот и кој треба да ја пренесе смислата и значењето на својот грчки или латински изворник и при тоа да не го изгуби своето изворно значење.

Се поставува прашањето што ќе биде критериум за да се формира адекватен превод на некој термин. Доколку се предложи некое решение за некој апстрактен термин треба да се има предвид дека тој изолиран термин може да биде нејасен. Поради тоа треба да се потпреме врз критериумите кои имаат значајно место во формирање на апстрактната терминологија. Треба промислено да се постапува при изборот на преведениот термин кој треба да соодветствува со оригиналниот термин и истовремено да биде разбирлив и јасен.

2. ГРЧКИ ФИЛОСОФИ И НИВНАТА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Преводот како и секоја друга општествена појава не може да се одвои од историските и социјалните настани. Литературата на Древните Грци се развивала самостојно. Грчкиот јазик бил нашироко распространет. Тие се однесувале со доза на презирање кон другите варварски јазици. Тие воглавно немале преводи од други јазици односно преведувале многу малку. Семенец и Пајден пишуваат дека се најдени некои преведени египетски документи во кои се нагласува дека Грците „се стремат кон максимална дословност и точност на преводот.“⁴ Грчкиот јазик бил нашироко распространет. Дури и по освојувањето на овие простори од страна на Римјаните, тие нивниот јазик не го замениле со латински. Иако имале таков однос кон туѓите јазици, сепак покажале љубопитност кон другите народи. Херодот патувал далеку за да собере податоци за војните и случувањата во светот кој не бил грчки. Заживување на грчката и римската преведувачка активност се забележува после античкиот период, односно со појавата и ширењето на христијанството.

Некои научници верувале дека римската култура е продолжение на грчката. Други не се сложувале со ваквото тврдење. Нас, поточно нè интересира преводот. За разлика од Грците, Римјаните многу дела превеле од грчки јазик. Тоа се должело на големото влијание што го имале од грчката култура. Нивните преведени дела биле првенствено од грчки јазик. Штом постоеле преводи од грчки јазик следува дека ќе се појават упатства за начините на кои е соодветно да се преведува.

Старите Грци се обидуваале да ги определат појавите преку митологија. Талес имал за цел да понуди логично објаснување на појавите во природата. Тоа го направил преку научни претпоставки и со философски докажувања.

2.1 Талес

Талес (Θαλῆς) е роден околу 620 год. „Повеќе писатели го претставуваат како роден во Милет од истакнато семејство.“⁵ Во тој период, во философските кругови биле ставени во дејство прашањата за почетокот на сите нешта. Кога размислувале за почетокот ἀρχή., тие учествувале во расправи со цел да најдат

---

⁴ Семенец, О. Е. Панасев, А. Н. 1989. *История перевода*. Киев: Издательство при Киевском государственном университете. стр. 40

⁵ Lawson, Russell M. 2004. *Science in the Ancient World: An Encyclopedia*. Santa Barbara, California, Denver Colorado, and Oxford, England: ABC CLIO. p. 234.

точно решение. Се занимавале со прашањето за почетокот, односно начелото ἀρχή. Терминот ἀρχή е преведено во македонскиот јазик со зборот начело. Логично е поврзано со глаголот ἄρχειν што значи „да владее, да оди напред, да управува.“ Смеслата е дека преовладува над другите нешта на некој начин

ἀρχή, ὕδωρ

Нивното поимање на овој термин не е идентичен со значењето и поимањето на истиот овој термин ἀρχή кај Аристотел. Кога точно се определува неговото значење има разлики во философијата на Талес и философијата на Аристотел. Талес испитува што е основа на сите нешта. Имено од таа основа произлегува сè што постои. Според него начелото на сите нешта е водата ὕδωρ.

Пред Талес да се занимава со ова прашање, Хомер го споменува овој термин начело. Меѓутоа, хомеровото начело ἀρχή има друго значење и се употребува во друга смисла. Кај Хомер ἀρχή значи почеток. „Сите нешта се едно бидејќи имаат заедничко потекло.“⁶ За разлика од Хомер, Талес под начело подразбира дека водата е основа на сè.

ὑλη

Талес уште го нарекуваат и хилозист, бидејќи тој тврди дека материјата е жива. (τῶν δὴ πρῶτων φιλοσοφησάντων οἱ πλεῖστοι τὰς ἐν ὑλης εἶδει μόνας φήθησαν ἀρχὰς εἶναι πάντων.)⁷ Меѓу првите философи, повеќемината мислеле дека единствени начела на сите нешта се начелата во вид на градиво ὑλη. Оттука можеме да заклучиме дека философите во овој период не правеле голема разлика меѓу термините начело ἀρχή и градиво ὑλη. Градивото го означува почетокот на животот, негова подлога, а тоа е водата.

2.2 Анаксимандар

Анаксимандар (Ἀναξίμανδρος) е роден околу 611 год. пред н.е. и некои научници го сметаат за ученик на Талес. По примерот на својот учител се обидува да ги објаснува и да ги анализира различните изрази на природата и на целиот свет. Тој особено го објаснува потеклото на сите појави и кажува од што тие произлегуваат. Заклучува дека постојат „закони кои владеат во

⁶ Митевски В. 2006. *Претсократовци*. Скопје: Матица. стр.19.

⁷ Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*. ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. (Aristot. *Met.* 1.983b 6.)

природата исто како што постојат закони во човечкото општество, а она што го нарушува балансот на природата не трае долго.“⁸ Имал големо познавање од геометрија и тоа му помогнало во донесувањето на философските заклучоци. Според неговото сфаќање постои божествена контрола, односно космички поредок. Постои начело на сите нешта. Ваквите негови размислувања во основа имаат влијание од религијата која преовладувала во општество на Старите Грци и влијаела во сите сфери на нивниот живот.

Вакви слични теми за постоење на хармонија во светот се среќаваат и предхоно во митологијата. Тие сили кои се обидуваат го уништат поредокот во светот биле казнети со уништување. Такви биле Титаните кои биле уништени затоа што се заканувале на хармонијата во светот. Ваква тематика среќаваме во делата на Хесиод. Со учествување во таа хармонија се одржува рамнотежата на земјата.

ἀλειρων

Анаксимандар го воведува терминот ἀλειρων што означува бесконечно, безгранично, неопределено. Според алфа речникот, „λέρᾱς, ατος τό, значи граница, предел, крај, во философска смисла означува крај, ограниченост, граница.“⁹ Во тесна врска е и глаголот λερύχω што значи опкружува, оградува, опфаќа. Префиксот ἀ во зборο ἀ - λειρων упатува на отсуството на границиата, односно на бесконечното.

Според неговото мислење апейронот претставува начело, почеток на сите битија. Сите нешта извираат од него, и повторно сè се враќа во него. Неговиот учител Талес тврдел дека начелото на сите нешта е водата. За разлика од него, Анаксимандар за начело на сè го назначува бесконечното. Тој го користи терминот начело ἀρχή во философска смисла. Апейронот претставува бесконечна, неограничена маса од којашто потекнуваат сите нешта. Псевдо – Плутарх пишува за Милетската школа, и ја објаснува философската идеја на Анаксимандар.

Во неговото дело вели дека Анаксимандар којшто е Милетјанин вели дека начелото на сите нешта е бесконечното. Од него сè настанува и во него сè се уништува. (Ἀναξίμανδρος δὲ ὁ Μιλήσιος φησι τῶν ὄντων τὴν ἀρχὴν εἶναι τὸ

⁸ Park D. 2005. *The Grand Contraption*. New Jersey: Princeton University Press. p. 13.

⁹ Дворецкого И. X. 2005. *Alpha*. Древнегреческо-русский словарь.

ἄλειρον ἐκ γὰρ τοῦτου πάντα γίνεσθαι καὶ εἰς τοῦτο πάντα φθειρεσθαι.)¹⁰ Со оглед на античката митологија и философија која се истакнува кај Старите Грци, терминот за времената бесконечност и бесмртноста им бил познат. Во временска смисла на зборот бесконечното е без почеток и без крај, следува да се заклучи дека тоа е вечно, но и неопределено. За разлика од него, неговиот учител Талес, го определил начелото, а тоа е водата. Според некои анализи на оваа тема, дури и Аристотел заклучува дека Анаксимандар ја согледал спортивственоста и неурамнотеженоста на стихииите и поради тоа „решава да одбере нешто друго, нешто што нема да доведе до уривање на рамнотежата меѓу стихииите.“¹¹

Неговото познавање на геометријата влијаело и на замислата за настанувањето светот. Тоа е тема која и предходно била присутна во митологијата. Но, Анаксимандар зборува дека светот се создал поради судир на спротивставените стихии. Тој има своја механика, и за тоа дека Земјата се наоѓа во центарот на бесконечното и плови во него. Со ова, тој дава свое ново видување за светот, во кое има логично објаснување вклучувајќи ја и механиката во движењето.

2.3 Анаксимен

Анаксимен (Ἀναξίμενης) живеел 585 – 528 год.пред н.е. Исто како неговите предходници, така и тој се занимавал со прашањето што е начео на сите нешта. Според него воздухот е основата и начелото од кое произлегуваат сите останати нешта. Претполагал дека не само што воздухот е основа на сè, туку и дека повтоно сите нешта се враќаат во воздухот. Преку кондензацијата, односно преку претворање на пареата и на гасовите во течност, ја објаснува преобразбата на материјата од едно нешто во друго. Во основа природата е воздух. „Кондензацијата би резултирала со компресија на повеќе материи во истиот волумен.“¹² Иако Анаксимандар сметал дека основата на сите нешта е неопределена, Анаксимен сметал дека таа е точно определена.

---

¹⁰ Plutarch. *Moralia*. Gregorius N. Bernardakis. Leipzig. Teubner. 1893. 5. Ps. Plut. Plac. 875f.

¹¹ Митевски В. 2006. *Претсократовци*. Скопје: Матица. стр.29.

¹² W. T. Stace. 1920. *A critical history of greek hilosophy*. London: Macmillan and co. p.29.

2.4 Хераклит

Хераклит (Ἡρακλείτος) роден е во Ефес, град во Мала Азија. Има благородничко потекло. Воглавно своите идеи и ставови ги изложувал усно. А она што било запишано од него, се чувало во храм на божицата Артемида, кој подоцна бил запален. Негово најпознато дело е „За природата.“ Подоцна, Кикерон, во неговата книга вели дека тој бил именуван како Темниот. „Heraclitus, 'cognomento qui σκοτεινός.“¹³ Ова име го добил поради чудниот и таниствен стил на објаснување.

λόγος

Тој расправа за λόγος. Во речник λόγος има многу значења, слово, разговор, беседа, предание, определување, израз, решение, разум. Не е исклучено дека Хераклит се стреми да го користи овој термин во различни значења. Независно од Хераклит, подоцна овој термин го користеле повеќето антички философи. Во различна епоха добива различно значење. Овој термин продолжува да зема битно место и во христијанската богословија, но, со друго значење и во поинаква смисла. Според Хераклит λόγος управува со светот и со сите нешта кои се наоѓаат во светот. Тој е основа на сè и го претставува заедничкото односно општото на сите нешта и управува со сè, претставува сеопфатна причина. Тој вели дека луѓето треба да го следат општото „ἔλεσθαι τῷ κοινῷ.“

Првиот фрагмент вели: „Οὐκ ἐμεῦ ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας ὁμολογέειν σοφόν ἐστὶ, ἐν πάντα εἶναι. It is wise for those who hear, not me, but the universal Reason, to confess that all things are one.“¹⁴ Λόγος е преведен како сеопфатна Причина која ни кажува дека сè е едно. Под сеопфатна се подразбира и просторно и временски, односно дека се наоѓа надвор од времето, а тоа значи дека е вечна.

ἔρις, δίκη

Следно, Хераклит дава опис на терминот душа. Според него подлогата на душата е оганот. Тоа се гледа во фрагмент 31. Следен термин кој е својствен за

---

¹³ M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia, fasc. 43. de Finibus Bonorum et Malorum. M. Tullius Cicero. Th. Schiche. Leipzig. Teubner. 1915. (Cic. Fin. 2.15).

¹⁴ <http://www.philaletheians.co.uk/study-notes/hellenic-and-hellenistic-papers/heraclitus-fragments.pdf> (Heraclitus' Fragments v. 13.11, www.philaletheians.co.uk, 23 November 2017) p. 5.

философијата на Хераклит е борбата $\epsilon\rho\iota\varsigma$, додека нејзина спротивност е правдата $\delta\eta\kappa\eta$, која ја претставува како хармонија во војната. Во фрагмент 118 вели дека правдата ќе ги фати лажговците и сведоците на лаги. „καὶ δίκη καταλήψεται ψευδέων τέκτονας καὶ μάρτυρας.“¹⁵

Според него сите нешта постојано се наоѓаат во движење и се менуваат од едно нешто во друго и на тој начин добиваат нова форма. Тој е создател на познатата изрека сè тече „πάντα ῥεῖ.“

2.5 Питагорејска школа

Питагорејците се јавуваат во VI век.п.н.е. Нивни водач е Питагора. Тие се придржувале кон нивните книги кои имале повеќе религиозна содржина отколку философска. Познати нивни книги се Изреки (Ἀκοῦσματα) и Символи (Σύμβολα). Тие не смееле да ја даат грав можеби поради поврзаноста со смртта на душите. Повеќето философи како тематика ја имале душата во нивните расправи. Дури и Хомер заборава за неа и вели дека таа живее и по смртта. Исто така и Питагорејците ќе се сложат дека душата $\psi\upsilon\chi\eta$ е бесмртна. Според нив таа го менува нејзиниот облик. Може да има човечки облик или животински. Ваква тематика за селење на душата се сретнува во индиската философија.

Исто како повеќето философи и Питагорејците се занимавале со прашањата за светот. Според нив душата како одвоен дел од целината има за цел да се обедини со целото, односно со светот или како што го нарекувале Грците космос, па оттука душата е космичка. Значи таа има божествена природа.

$\mu\acute{\iota}\mu\eta\sigma\iota\varsigma$

Основа на нивното учење се броевите. Сите нешта ги претставуваат преку броеви. Тие на некој начин се основа $\acute{\alpha}\rho\chi\eta$ во светот. Подражавањето $\mu\acute{\iota}\mu\eta\sigma\iota\varsigma$ е својствено во оваа философија. Тоа има религиско значење во античката култура.

---

¹⁵ <http://www.philaletheians.co.uk/study-notes/hellenic-and-hellenistic-papers/heraclitus'-fragments.pdf> (Heraclitus' Fragments v. 13.11, www.philaletheians.co.uk, 23 November 2017) p. 24.

2. 6 Елејци (Парменид)

Парменид (Παρμενίδης) е еден од најзначајните претставници на елејската школа. Тој пишува во хексаметар, веројатно сака своите зборови да ги претстави како божјо откровение. Тој заклучува дека ништо не се менува. Според него логично е дека она што не може да почне не може ниту да престане да суштествува. Тој пишува за потеклото на нештата, од каде може тие да започнат, „без промена и ограничување, ниту минато ниту иднина, целосно вклучени во сегашноста.“¹⁶

ἔστιν

Хераклит зборувал за промената. Парменид, наспроти таа философија, вели дека не постои промена. Тој зборува за она што е, она што суштествува. Она што суштествува е израз на постојаното. Штом нема промена, ќе следува дека ќе нема ниту настанување, ниту пропаѓање. Вели дека ниту било, ниту ќе биде, бидјќи сега е. „οὐδέ ποτ' ἦν οὐδ' ἔσται, ἐλεῖ νῦν ἔστιν.“

το ὄν

Во контекст на овие стихови, Парменид зборува за она што суштествува, односно за битието το ὄν. Него не го внесува во временска рамка. Тоа е безвременно. Во битието нема никакво движење κίνησις не постои никаква промена μεταβολή, значи дека е постојано. Тоа не деливо, туку е цело.

2. 7 Емпедокле

Емпедокле (Ἐμπεδοκλῆς) е по потекло до Сицилија, живеел меѓу 492 и 432 год. пред н.е. Тој е значајен философ, научник. Во своето дело За природата зборува за четирите стихии. Во фрагмент 71 вели дека од смесата на вода и земја, воздух и сонце се родија толку обличја и бои на смртните нешта. Тој вели дека четирите стихии се мешаат меѓу себе и поради нивното мешање настануваат смртните нешта.

Човекот отпаднал од соодносот на стихииите, односно од љубовта и поради тоа треба да се очисти. Тоа е темата на неговиот еп Прочистувања. Καθαρμοί.

---

¹⁶ William Sir Smith. 1870. *Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. Boston: Little, Brown, and company. p. 125.

2. 8 Анаксагора

Анаксагора Ἀναξαγόρας е роден 510 год. пред н.е.

σπερματα

Во основата на неговата философија е одрекување дека во основата на светот се четирите основни стихии. Во фрагмент 17 вели дека нештата се мешаат и се разделуваат. „χρημάτων συμμιούεται τε καὶ διακρίνεται.“¹⁷ Согласно неговата философија, космосот бил мешавина од сите состојки. Систе состојки првично биле присутни во светот. Во основата на сè лежат семињата σπερματα. Тие се основни честички кои се замешани во сè и се делат на уште помали честиици. Таквата делба продолжува во бесконечноста.

νοῦς

Тој ја претставува замислата за Умот νοῦς. Тој е клучна точка во философијата бидејќи не се меша со ништо. Според него не е возможно да се создаваат суштествата со мешање на водата, воздухот, земјата и оганот. Тој нагласува дека Умот не се меша со ништо поради предходните философи кои имале такви учења. Умот е најчист од сè што постои, знае сè и има најголема моќ. Тој ги контролира нештата во целиот свет.

2. 9 Атомисти

За ова учење зборува Демокрит кој заедно со неговите истомисленици се обидуваат да ја објаснат философијата на светот и на природата. Според нив човекот треба да се ослони на критичката способност на разумот, а не на учењата составени од Парменид и на елејската школа.

ἄτομον

Тие имаат за цел да го објаснат движењето преку празнината (τό κενόν). Постои битие, а наспроти битието се наоѓа празното. Во однос на деливоста, честичките доаѓаат во состојба кога не можат да се делат повеќе на помали делови. Таквите неделиви честички ги нарекуваат атоми ἄτομα, ἄ + τέμνω (она што не може да се подели). Атомите учествуваат во настанувањето и во пропаѓањето, но тие се неделиви, вечни и непроменливи.

---

¹⁷ Fairbanks A. 1898. *The First Philosophers of Greece*. London: K. Paul, Trench, Trubner. f.17

2. 10 Платон

Од јазична гледна точка, дијалогот на Платон (Πλάτων), кој е именуван Кратил (Κρατύλος) е еден од позначајните дијалози. Во овој дијалог Кратил и Хермоген го бараат Сократ и зборуваат за тоа дали имињата се природни или јазикот е систем на произволни знаци и дали зборовите имаат вродена врска со она што го значат. Тие зборуваат за точноста на имињата (περὶ ὀνομάτων ὀρθότητος) и заклучуваат дека „имињата им припаѓаат на нештата според природата.“¹⁸ Понатаму, вели дека како што цртежот прикажува нешто исто така и „името е некаков приказ (μίμημα).“¹⁹

Кога расправаат за името (**ὄνομα**) на некој збор, размислуваат како ќе се поврзе името на тој збор со истиот предмет. Платон, преку ликот на Сократ вели дека „секое нешто има издвоена суштина (**οὐσία**)“ „ἢ ἔχειν δοκεῖ σοι αὐτὰ αὐτῶν τινα βεβαιότητα τῆς οὐσίας;“²⁰ И „дали нештата имаат некаква непроменетост на својата суштина. „ἢ ἔχειν δοκεῖ σοι αὐτὰ αὐτῶν τινα **βεβαιότητα τῆς οὐσίας;**“²¹

Понатаму, овој термин суштина, го споредува со други зборови кои имаат исто значење, а се различни по звук. Термините кои имаат исто значење со οὐσία се ἐσσία и ὄσια. Она што учествува во суштината се вели дека е ἔστιν. Очигледно е дека суштината на нештата е наречена Хестија Ἔστις. Според Аристотел, затоа некои за суштина наместо οὐσία велат ἐσσία кое е тесно поврзано со глаголот во трето лице еднина е ἔστιν. Оттука е поврзаноста на οὐσία со ἐσσία. Следо прашање е каква е поврзаноста на οὐσία со ὄσια. Според Аристотел ὄσια е поврзана со размислувањата на Хераклит кој вели дека сите нешта што постојат, односно на страна 244 се вели „сè што постои (τὰ ὄντα) се движи и воопшто не стои, а причина и насочувач нивни е тоа што тера (τὸ ὄθοῦν).“²² Од овој глагол ὄθῆω што значи тера произлегува и грчкиот збор

---

¹⁸ Платон. 2014. *Избрани дела, Гозба, Ион, Федар, Држава, Кратил*. Превод Томовска В. Колева Е. Скопје: Магор. стр.224.

¹⁹ Платон. 2014. *Избрани дела, Гозба, Ион, Федар, Држава, Кратил*. Превод Томовска В. Колева Е. Скопје: Магор.. стр.283.

²⁰ Plato. 1903. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. (Plat. Crat. 386a)

²¹ Plato. 1903. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press (Plat. Crat. 386a).

²² Платон. 2014. *Избрани дела, Гозба, Ион, Федар, Држава, Кратил*. Превод Томовска В. Колева Е. Скопје: Магор. стр.244.

суштина οὐσία. Оттаму може да се сфати дека суштината е причина и насочувач на сите нешта што се движат.

Освен за суштината, зборува и за природата (φύσις). На страна 223 се вели дека „дејствувањата не се онакви какви што нам ни се чини дека се, туку имаат некоја своја посебна природа.“ „αἱ δὲ **πράξεις** ἐφάνησαν ἡμῖν οὐ πρὸς ἡμᾶς οὔσαι, ἀλλ’ αὐτῶν τινα **ἰδίαν φύσιν** ἔχουσαι;“²³

Терминот **λόγος** е преведен како начело. На страна 233 се вели „според истото начело на размислување...“ „κατὰ γὰρ τὸν αὐτὸν λόγον...“²⁴

За потеклото на терминот душа **ψυχή** вели дека доаѓа од зборот φύσιν тоа што ја држи природата, а потоа го добива името душа ψυχή. Ова го објаснува на страна 242 „има способност да ја одржува и да ја држи природата (ἢ φύσιν ὅχει καὶ ἔχει,) да се нарече φύσιν (тоа што ја држи природата). А можно е малку подотерано да се каже душа (ψυχή.)“ Ова е што се однесува од каде доаѓа зборот душа. Во однос на философското толкување што претставува душата, Аристотел ја определува како „кога е присутна во телото, тоа нешто е причина телото да има живот (ζῆν) и да биде способно да дише (ἀναπνεῖν) и тоа што го освежува (ἀναψύχον), а кога престанува тоа што го освежува (што го одржува во живот), тогаш телото пропаѓа и умира.“²⁵

Од дијалогот Кратил може да се заклучи дека имињата се соодветни на нивните предмети, се додека ти ги опишуваат предметите што се. Речникот што го предлага Сократ е разбирлив и преведен. Тој изработува доследни и планомерни описи на зборовите и нивното значење. Во нивната расправа се вклучени анализи од Хомер, од митологија, од претсоткратовци и од секојдневниот говор. Значењето на зборовите го наоѓа во звуците и гласовите од кои се составени зборовите. На тој начин тој е осознавач на имињата на зборовите.

---

²³ Plato. 1903. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. (Plat. Crat. 387d)

²⁴ Plato. 1903. *Platonis Opera*, ed. John Burnet. Oxford University Press. (Plat. Crat. 393c)

²⁵ First published Wed Oct 4, 2006; substantive revision Tue Aug 13, 2013
<https://plato.stanford.edu/entries/plato-cratylyus/> на ден 01.06.2018

2. 11 Аристотел

Аристотел е еден од најголемите философи. Во суштина, неговото влијание не било само во антиката, туку продолжува преку ренесансата се до денешната современа философија. Неговите трудови опфаќаат широк спектар на области, политика, реторика, етика, естетика, дури и биологија и детална анализа на растенијата и животните. Очигледно е влијанието од Платон, со оглед на тоа дека бил негов учител. Освен што се посветува на философските прашања, тој го насочува своето внимание и кон составувањето и анализирањето на терминологијата на зборовите.

Во рамките на семантичкото поле, термините што ги користи Аристотел имаат повеќе значења. Предхоно постоечките зборови се применуваат во нови делови од текстот и добиваат ново значење. Таквата јазична промена на зборовите е својствена за Аристотел. Проучувањето на зборовите во повеќето ситуации е корисно за одредување на многузначноста на зборовите. Етимологијата на зборовите многу често нема поврзаност со значењето во вакви слјчаи кога еден збор има повеќе значења.

Од примерите кое се изложени подолу ќе уочиме дека еден ист термин во различна смисла, различно се преведува. Меѓутоа, постои и сродност, односно поврзаност меѓу многузначните зборови. Во следните примери ќе анализираме нив.

Честопати зборуваме за некој поим, тој поим во различни контексти има поинакво разбирање или толкување. Во овој прв пример, соодветен превод на македонски јазик за ἀρετή е знаење.

ἀρετή

I Од следниов извадок може да се заклучи многузначноста на терминот. Во првиот пример смислата на овој збор е **знаење**. Во преводот на Колева стои „истражување.“²⁶ Тоа би соодвествувало на латинското **cognitio, cognitiōnis f.** Во англискиот превод е преведено **knowledge**, а во рускиот превод **занятия**.

Старогрчки: „ἐλεῖ οὖν ἡ παροῦσα πραγμатеῖα οὐ θεωρίας ἕνεκά ἐστιν ὥσπερ αἱ ἄλλαι (οὐ γὰρ ἵνα εἰδῶμεν τί ἐστιν ἡ ἀρετή σκεπτόμεθα, ἀλλ' ἴν' ἀγαθοὶ γενώμεθα,

²⁶ Аристотел.2003. *Никомахова етика*, прв. Колева Е. Скопје: Три. стр. 89

ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος αὐτῆς) , ἀναγκαῖον ἐπισκέψασθαι τὰ περὶ τὰς πράξεις, πῶς πρακτέον αὐτάς: αὗται γάρ εἰσι κύριαι καὶ τοῦ ποιᾶς γενέσθαι τὰς ἔξεις, καθάπερ εἰρήκαμεν.“²⁷

Англиски јазик. „Since, then, the present inquiry does not aim at theoretical **knowledge** like the others (for we are inquiring not in order to know what virtue is, but in order to become good, since otherwise our inquiry would have been of no use), we must examine the nature of actions, namely how we ought to do them; for these determine also the nature of the states of character that are produced, as we have said.“²⁸

Превод на руски јазик. „Итак, поскольку нынешние [наши] **занятия** не [ставят себе), как другие, цель [только] созерцания (мы ведь проводим исследование не затем, чтобы знать, что такое добродетель, а чтобы стать добродетельными, иначе от этой [науки] не было бы никакого проку), постольку необходимо внимательно рассмотреть то, что относится к поступкам, а именно как следует поступать.“²⁹

Превод на македонски јазик: „Бидејќи оваа прагматеја, која овде опфаќа, не е поради теоретското **истражување** како што се другите (не испитуваме што е доблеста само за да ја осознаеме, туку - за да станеме добри; поинаку не би имале никаква полза од неа), нужно е да се испитаат нештата околу праксите: - како треба да се извршуваат, зашто како што рековме, токму тие се главни насоки – какви ќе бидат етичките ставови.“³⁰

II Овој термин, како и многу други философски термини имаат философска природа. Истовремено, со развојвојот на длабоката философија се развива и многузачноста на философските термини. Таков е и примерот со ἀρετή кој во друг дел од текстот има друга смисла, а со тоа и ново значење. Во етичка смисла, уочуваме како е преведен со **добродетел**. Добродетел би соодветствувало на латинското **virtus, virtūtis f**. На англиски јазик е преведен **virtue**. На руски **добродетел**,

---

²⁷ ed. J. Bywater, *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Oxford, Clarendon Press. 1894. (Aristot. *Nic. Eth.* 1103b.25-30)

²⁸ ed. J. Bywater, *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Oxford, 1894.translated by William David Ross. I own the “Oxford World’s Classics” 2009.

²⁹ Аристотел. 1997. *Никомахова етика*. Перевод Брагинской, Нины. Москва: Эксмо-Пресс. Превеземено од сајтот <https://www.e-reading.club/book.php?book=71882> на ден 05.08.2018

³⁰ Аристотел.2003. *Никомахова етика*, прв. Колева Е. Скопје: Три. стр. 89

Старогрчки јазик: „διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς.“³¹

Англиски: „Now **virtue** also is differentiated in correspondence with this division of the soul. Some forms of virtue are called intellectual virtues, others moral virtues.“³²

Руски: „И така, съществуват два вида **добродетел**: едната принадежи на ума, а другата – на обичај и характера.“³³

Македонски јазик: „Бидејќи **доблеста** се дели на два вида, - на дијаноегичка и на егичка.“³⁴

III Во третиот пример ἀρετή е преведено како **добродетел** во словенските јазичи, исто така може во овој случај да се преведе и како **доблест**. На латински јазик соодветен е преводот **excellencia, excellentiae f.** На англиски јазик **excellence**.

Старогрчки: „Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ ποῖα τις. ρητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετή, οὗ ἂν ἢ ἀρετή, αὐτὸ τε εὔ ἔχον ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὔ ἀποδίδωσιν, οἷον ἢ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετή τὸν τε ὀφθαλμὸν σπου δαῖον ποιεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ.“³⁵

Англиски: „But it is not enough merely to define **virtue** generically as a disposition; we must also say what species of disposition it is. [2] It must then be premised that all **excellence** has a twofold effect on the thing to which it belongs: it not only renders the thing itself good, but it also causes it to perform its function well. For example, the effect of **excellence** in the eye is that the eye is good and functions well.“³⁶

Руски: „Надо сказать между тем, что всякая **добродетель** и доводит до совершенства то, добродетелью чего она является, и придает совершенство выполняемому им делу. Скажем, **добродетель** глаза делает

³¹ ed. J. Bywater, *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Oxford, Clarendon Press. 1894. *Aristot. Nic. Eth.* 1103a.14

³² Aristotle. 1934. *Aristotle in 23 Volumes*, Vol. 19, translated by H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

³³ Аристотел. 1997. *Никомахова етика*. Перевод Брагинской, Нины. Москва: Эксмо-Пресс. Превеземено од сајтот <https://www.e-reading.club/book.php?book=71882> на ден 05.08.2018

³⁴ Аристотел. 2003. *Никомахова етика*, прв. Колева Е. Скопје: Три. стр.87

³⁵ *Aristot. Nic. Eth.* 1106a.15

³⁶ Aristotle. 1934. *Aristotle in 23 Volumes*, Vol. 19, translated by H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

доброкачественным (sroudaios) и глаз, и его дело, ибо благодаря добродетели глаза мы хорошо видим.“³⁷

Македонски: „Треба, всушност да се каже дека секоја **доблест**, без оглед кому и на што му припаѓа, во смисла на добробит самата ствар ја прави целисходна, па и добро ја насочува делотворноста на таа ствар: на пример, - **доблеста** на окоото прави окоото да биде извонредно, а извонредна и неговата дејност (со доблеста на окоото ние гледаме добро.)“³⁸

Преку овие анализи можеме да го истражиме настанувањето на апстрактната терминологија и на кој начин таа се развивала. Овие антички термини кои се развиле во антиката се користат и денес во науката. Од примериве можеме да заклучиме дека најчесто во Никомахова Етика терминот **ἀρετή** Аристотел го користи како добродетел односно доблест.

Θεωρία θεωρία < θεωρῶ

Овој термин, исто така има повеќе значења. И пред Аристотел да пишува за θεωρία, други философи се занимавале со овој термин. Тој се среќава кај Питагора и кај Платон. Но, Аристотел го искористил во философска смисла, со што добива најголемо значење. Аристотел го поставил во систем и го дефинирал. Тој ќе даде јасно и разбирливо објаснување на овој термин. Но, понатаму, што е многу поважно во философијата на Аристотел е тоа како овој термин добил философско значење. Во книгите Метафисика и во Никомахова етика употребен е во различна смисла. Во еден контекст има едно значење во друг контекст има друго значење. Оттаму може да се види многузначноста на зборот. Дури и во книгата Метафисика истиот термин има повеќе значења.

I Θεωρία преведена како **учење**, односно **учење за вистината**. Во следниве примери гледаме како на овој начин е преведен терминот θεωρία во повеќе јазици. На латински јазик соодветен превод би бил **speculatio, contemplation**. Во англискиот превод терминот θεωρία е преведен како **учење study**. На руски јазик **исследовать истину, теоретическо изыскани истины**. Овој пример е дискутабилен бидејќи не може буквално да

³⁷ Аристотель. 1997. *Никомахова етика*. Перевод Брагинской, Нины. Москва: Эксмо-Пресс. Превеземено од сајтот <https://www.e-reading.club/book.php?book=71882> на ден 05.08.2018

³⁸ Аристотел. 2003. *Никомахова етика*, прв. Колева Е. Скопје: Три. стр. 95

се преведе. И го отовора спорното прашање, дали овој термин да се преведе буквално или во некои случаеви неопходно е да се преведе смислата како што предлагаат Кикерон и Хоратиј. Во оваа смисла θεωρία е **истражување, набљудување**. Митевски, В. предлага да се преведе со терминот „**истражување**.“³⁹ Дворецкиј во Алфа грчко – рускиот речник под четврто значење на зборот θεωρία го преведува како **учење, теорија**. Имено, истражувањето на вистината семантички е поврзано со учењето за вистината.

На старогрчки, во Метафизиката се вели: „Ἡ περὶ τῆς ἀληθείας θεωρία τῆ μὲν χαλεπή τῆ δὲ ῥαδία.“⁴⁰

Англиски јазик: „**The study** of Truth is in one sense difficult, in another easy.“⁴¹

Руску јазик: Теоретическо изыскани истины, с одно стороны, трудно, с друго — легко. (Т ест в всяко мнени ест част истин и част заблуждения.)⁴²

Македонски јазик: **Истражувањето** на вистината од една страна е тешко, а од друга е лесно.

II На друго место во Метафизика, истиот збор добива ново философско значење на длабоко размислување, односно созерцание. Созерцанието е издовено како највисоко добро на човештвото и врвот на среќата. Зошто се јавуваат потешкотии околку преводот на терминот теорија? Тоа е поради тоа што зборот во себе содржи повеќе значења. Тој значи „набљудување со помош на сетилата и активностите на видното гледиште, но истовремено и исто така означува мисловна загледаност со иразита спознавателна цел.“⁴³ Поради ваквото комплексно значење на овој збор мислам дека најсоодветно е да се преведе со созерцание, или согледување бидејќи во овој контекст не го објаснува едноставно набљудувањето и активности на видното гледиште. Во себе не го содржи само ова значење, туку исто така ја

---

³⁹ Митевски В. 2015. *Македонската апстрактна терминологија и нејзиното наследство*. Скопје: Матица. стр. 79.

⁴⁰ Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*. ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. (Aristot. *Met.* 1072b 25.)

⁴¹ Aristotle. *Aristotle in 23 Volumes*, Vols.17, 18, translated by Hugh Tredennick. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1933, 1989.

⁴² Аристотел. 2006. *Метафизика*. прев. Перова П.Д. Розанова В.В. Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы. стр. 78.

⁴³ Митевски В. 2015. *Македонската апстрактна терминологија и нејзиното наследство*. Скопје: Матица. стр. 81.

означува и смислата дека треба да се следи живот со длабоко размислување, созерцателен, согледувачки живот, тоа е живот кој е посветен на чиста мисла. За Аристотел, ова е надобро и најугодно. Аристотел смета дека созерцанието има битно место во животот. Созерцанието го прави животот поприфатлив и попривлечен. Тоа е умствениот живот односно живот во кој има размислување и таквиот живот бара повеќе знаење. Значи во оваа смисла зборот созерцавање во Метафизика има главна активност, односно тој е главен двигател да се дојде до спознанието, односно до Бог.

Етимолошки терминот θεωρία во себе го содржи значењето на гледа θεᾶ. Исто така преводот *созерцавање* во основата на зборот го содржи *зрител* кој се преведува *набљудувач*.

Во овој случај на старогрчкото **θεωρία** би соодветствувало латинското *contemplatio, onis, f.* Во англискиот превод пишува **contemplation**. На хрватски јазик е преведено како **promatranje**.

Старогрчки: „τὸ γὰρ δεκτικὸν τοῦ νοητοῦ καὶ τῆς οὐσίας νοῦς, ἐνεργεῖ δὲ ἔχων, ὥστ' ἐκείνου μᾶλλον τοῦτο ὁ δοκεῖ ὁ νοῦς θεῖον ἔχειν, καὶ ἡ **θεωρία** τὸ ἥδιστον καὶ ἄριστον.“⁴⁴

Англиски: „Hence it is actuality rather than potentiality that is held to be the divine possession of rational thought, and its active **contemplation** is that which is most pleasant and best.“⁴⁵

Хрватски јазик: „Ono što može primiti mišljeno i bivstvo to je - um, deji djeluje posjedujući mišljeno, tako te je ovo više od onoga koje se čini da um ima, pa je misaono **promatranje** ono što je najugodnije i najbolje.“⁴⁶

Македонски превод: **Созерцанието** е најпријатното и најдоброто нешто.

λόγος

Аристотел кога зборува за логосот во Никомахова етика, го спомнува во контекст на етиката. И го поврзува заедно со етхос, хексис и патхос.

---

⁴⁴ Aristot. Met. 12. 1072b 25.

⁴⁵ Aristotle. 1933, 1989. *Aristotle in 23 Volumes*, Vols.17, 18, translated by Hugh Tredennick. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

⁴⁶ Aristotel. 2001. *Metafizika*. Prev. Ladan T. Zagreb: Signum. Str. 334.

I Терминот λόγος има многу значења. Етимолошки значи берам, собирам, говорам. Кај Аристотел и во философијата добива различни значења. Во некој контекст многу тешко е да се најде само еден соодветен збор за превод и поради тоа се преведува опсино. Некои фрази се непреведливи. Таков е овој пример кога некои термини се преведуваат описно, поточно се преведува смислата во тој контекст. На пример тој има план и способност за разбирање. Во тој случај може да се преведе како разум.

Старогрчки јазик: „οἷον τὸ μὲν ἄλογον αὐτῆς εἶναι, τὸ δὲ **λόγον** ἔχον“⁴⁷

Англиски јазик: „namely that the soul consists of two parts, one irrational and the other capable of **reason**.“⁴⁸

На македонски јазик: „Претпоставка дека душата има еден неразумен и еден **разумен** дел.“⁴⁹

Со λόγος го разликува човечкото суштество од сите животни. Но, исто така прави разлика и во самата човечка душа, односно ја поделува на два дела. Покрај овие два дела, Аристотел вели дека душата има уште нешто кое се спротивставува на λόγος и се бори наспроти него, а тоа се „нагоните на невоздржаните и неумерените луѓе кои влечат настрана.“⁵⁰

Во однос на рационалниот и нерационалниот дел од душата не може да се рече дека Аристотел разликувал два вакви дела кои се помешани или спротивни еден на друг. Аугүн во неговата книга “За логосот кај Аристотел“ вели дека тие „се борат еден со друг, може да направат компромиси или да дојдат до спогодба.“⁵¹

II На друго место λόγος соодветно е латинското principatus, us, m. На англиски јазик е преведен како **principle**, на руски јазик **суждение**, а на македонски јазик **замисла**. Исто така може да се преведе и со терминот **начело**.

---

⁴⁷ Aristotle. 1894. *Aristotle's Ethica Nicomachea*. ed. J. Bywater . Oxford: Clarendon Press. (Aristot.Nic. Eth. 1102a.25)

⁴⁸ Aristotle. 1934. *Aristotle in 23 Volumes*, Vol. 19, translated by H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

⁴⁹ Аристотел.2003. *Никомахова етика*, прв. Колева Е. Скопје: Три. стр.84.

⁵⁰ Аристотел. 2003. *Никомахова етика*, прв. Колева Е. Скопје: Три. (Aristot. Nic. Eth.1102. b. 15.)

⁵¹ Aügün O., *The Middle Included Logos in Aristotle*, Northwestern university press, Evanston, 2017 стр.119

Старогрчки: „τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν **λόγον** πράττειν κοινὸν καὶ ὑλοκεῖσθω—ῤηθήσεται δ' ὕστερον περὶ αὐτοῦ, καὶ τί ἐστὶν ὁ ὀρθὸς **λόγος**, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς.“⁵²

Англиски: „Now the formula ‘to act in conformity with right **principle**’ is common ground, and may be assumed as the basis of our discussion. (We shall speak about this formula later,¹ and consider both the definition of right **principle** and its relation to the other virtues.)“⁵³

Руски: „Итак, поступать согласно верному **суждению** (kata ton orthon logon) — это общее правило, и мы примем его за основу, а поговорим о нем позже, как и о том, что такое верное **суждение** и как оно соотносится с другими добродетелями.“⁵⁴

Македонски јазик: „Општо е познато дека треба да се работи според исправна **замисла**, и на ова нека ни биде тежиштето (а подоцна ќе говориме за тоа – што е правилен **логос** и како се однесува кон другите доблести.)“⁵⁵

III На ова место, Аристотел заклучува дека човекот е способно битие да ги слуша другите, да донесува одлуки, да ги согледува случувањата од своја гледна точка и да размислува за ситуации кои ги нема искусено.

Според Peters **λόγος** во Никомахова етика е преведен како причина “reason” поточно како вистинска причина “right reason.” Во Метафизика тој под **λόγος** подразбира “mathematical proportion, ratio.”⁵⁶

Во Метафизика **λόγος** е преведен на англиски јазик **defining formula**. На македонски јазик во оваа смисла има значење на поим, термин.

Старогрчки „ἐξ ὧν δ' αὕτη πρώτων, οὐκέτι, εἴπερ τί κατὰ τινὸς σημαίνει ὁ **λόγος** ὁ ὀριστικὸς καὶ δεῖ τὸ μὲν ὥσπερ ὕλην εἶναι τὸ δὲ ὡς μορφήν.“⁵⁷

⁵²Aristotle. 1894. *Aristotle's Ethica Nicomachea*. ed. J. Bywater . Oxford: Clarendon Press. (Aristot. *Nic. Eth.* 1103b.30)

⁵³ Aristotle. 1934. *Aristotle in 23 Volumes*, Vol. 19, translated by H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

⁵⁴ Аристотел. 2006. *Метафизика*. прев. Перова П.Д. Розанова В.В. Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы.

⁵⁵ Аристотел. 2003. *Никомахова етика*, прв. Колева Е. Скопје: Три. стр.89.

⁵⁶ F.E. Peters, *Philosophical terms*, New York, New York University Press, 1967. Стр. 111

⁵⁷ Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*. ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. (Aristot. *Met.* 8.1043b)

Англиски: „but not of its primary constituents, since the **defining formula** denotes something predicated of something, and this must be partly of the nature of matter and partly of the nature of form.“⁵⁸

Македонски: но не можат да се определат основниот составни делови, бидејќи **определувачки поим** означува нешто кое е во врска со нешто друго, и едниот дел мора да биде плот, а другиот дел облик.

IV На друго место е во следнава смисла е **причина**. На англиски е преведено **ratio**.

Старогрчки: „ἀλλὰ μὴν ὁμοίως ἀναγκαῖον καὶ σάρκας καὶ τῶν ἄλλων [20] ἕκαστον εἶναι τὸν λόγον, ἢ μηδὲ ἔν: διὰ τοῦτο γὰρ καὶ σὰρξ καὶ ὀστοῦν ἔσται καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον καὶ οὐ διὰ τὴν ὕλην, ἣν ἐκεῖνος λέγει, πῦρ καὶ γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα.“
59

Англиски: „But by similar reasoning both flesh and every other thing, [20] or else nothing at all, must be **ratio**; for it must be because of this, and not because of their matter—which he calls fire, earth, water and air—that flesh and bone and every other thing exists.“⁶⁰

Предложен превод на македонски: Но, слично, има потреба да биде причина и на месото и на сето друго останато, или на ниедно. Бидејќи и месото и коската и сето останато постојат поради причината, а не поради плотта која тој ја нарекува оган, земја, вода или воздух.

V Зборот λόγος на латински ratio, на англиски ratio (of its elements), во хрватскиот превод на Метафизика, во оваа смисла е преведен како razmjer i omjer i rojam i odnos. Ноговрчки αναλογία размер.

Во следниот пример истиот збор има друга смисла: Грчки λόγος латински sermo, англиски the theory (or their expressed argument), руски их слов, служдение. Во овој случај λόγος е преведен како **наука**.

---

⁵⁸ Aristotle. 1933, 1989. *Aristotle in 23 Volumes*, Vols.17, 18, translated by Hugh Tredennick. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

⁵⁹ Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*. ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. (Aristot. Met. 1.993a 20)

⁶⁰ Aristotle. 1933, 1989. *Aristotle in 23 Volumes*, Vols.17, 18, translated by Hugh Tredennick. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

Старогрчки: „οὐ γὰρ πρὸς τὸν [20] **λόγον** ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν ἢ ἀπάντησις αὐτῶν.“⁶¹

Англиски: „because we are dealing [20] not with the **theory** but with their mental outlook.“

Македонски: Одговорот не се однесува на **науката** туку на размислувањата.

VI Во примеров каτὰ τὸν λόγον ја има следнава смисла. На грчки јазик каτὰ τὸν λόγον, на латински **secundum rationem**, на англиски (one) in **definition**, на руски как **мысленное**. На македонски јазик **според поимот**.

Старогрчки: „Παρμενίδης μὲν γὰρ ἔοικε τοῦ **κατὰ τὸν λόγον** ἑνὸς ἄλτεσθαι, Μέλισσος [20] δὲ τοῦ κατὰ τὴν ὕλην.“⁶²

Англиски: „Parmenides conceived of the Unity as **one in definition**, but Melissus as materially one.“⁶³

Предложен превод на македонски: Парменид мисли на едното **според поимот**, а Мелис на едното според градиво.

πάθος

I Првата и најочигледна дефиниција на Πάθος е состојба во однос на која нешто може да се промени. Πάθος значи промена, менување, својство, претрпување, истрпување. Штом нештото има менување значи дека има трпење. На латински јазик е *passio*, на англиски е **affections**, на руски јазик е **проявление**. Во Метафизика може да се види неговата многузначност. Во Πάθος, Аристотел го опфаќа движењето, помалку се однесува на пасивниот аспект, а повеќе на тоа дека нешто се случува. Тука има можност да стане нешто друго, значи има променливост.

---

⁶¹ Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*. ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. (Aristot. Met. 4.1009a 20)

⁶² Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*. ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. (Aristot. Met. 1.986b)

⁶³ Aristotle. 1933, 1989. *Aristotle in 23 Volumes*, Vols.17, 18, translated by Hugh Tredennick. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

Старогрчки јазик: „ἐξ οὗ γὰρ ἔστιν ἅπαντα τὰ ὄντα καὶ ἐξ οὗ γίγνεται πρῶτου καὶ εἰς ὃ φθείρεται τελευταῖον, τῆς μὲν [10] οὐσίας ὑπομενούσης τοῖς δὲ **πάθεσι** μεταβαλλούσης, τοῦτο στοιχεῖον καὶ ταύτην ἀρχὴν φασὶν εἶναι τῶν ὄντων.“⁶⁴

Англиски јазик: „That of which all things consist, from which they first come and into which on their destruction they are ultimately resolved, of which the essence persists although modified by its **affections**—this, they say, is an element and principle of existing things.“⁶⁵

Предложен превод на македонски: .. од кое сите се битија, и од кое прв пат настануваат и во кое се распаѓаат после нивното уништување. Суштински опстојуваат како променети во **страсти**.

II Понатаму на друго место го среќаваме со поинакво значење. На латински **affectiones**, на руски **свойство**, признак, на новогрчки καθορισμοί (одредба, определување). Штом работите се предмет на докажувањето значи дека имаат некакво определување во себе.

Старогрчки: „εἰ δὲ ἀποδεικτικὴ περὶ αὐτῶν ἐστὶ, δεήσει τι γένος εἶναι ὑποκειμένον καὶ τὰ μὲν **πάθη** τὰ δ' ἀξιώματ' αὐτῶν (περὶ πάντων γὰρ ἀδύνατον ἀπόδειξιν εἶναι) , ἀνάγκη γὰρ ἔκ τινων εἶναι καὶ περὶ τι καὶ τινῶν τὴν ἀπόδειξιν.“⁶⁶

φύσις

Φύσις има повеќе значења. Едното значење се користи во терминологијата кај Аристотел во Метафисика. φύσις има значење и на карактер и природа. Во онтолошка и теолошка смисла смисла почетсто се користи како карактер. Кога станува збор за сетилната природа и околината тогаш има значење на **природа** и се однесува на начелото на природата, на создадените битија и на тие што се создаваат. Во теологијата се однесува на **божјиот карактер**.

---

⁶⁴ Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*. ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. (Aristot. *Met.* 1.983b)

⁶⁵ Aristotle. 1933, 1989. *Aristotle in 23 Volumes*, Vols.17, 18, translated by Hugh Tredennick. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

⁶⁶ Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*. ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. (Aristot. *Met.* 3.997a 7)

Старогрчки φύσις, во Метафисика во повеќето јазици се преведени на следниов начин. латински natura, англиски nature, руски природа, естество.

На старогрчки: „**φύσις** λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ἢ τῶν φυομένων γένεσις.“⁶⁷

На англиски "**Nature**" means: (a) in one sense, the genesis of growing things.“⁶⁸

На руски: **Началом** называется то в вещи, откуда начинается движение.

---

⁶⁷ Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*. ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. (Aristot. Met. 5.1014b)

⁶⁸ Aristotle. 1933, 1989. *Aristotle in 23 Volumes*, Vols.17, 18, translated by Hugh Tredennick. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

3. ПРЕВОДИТЕ НА ГРЧКИТЕ ФИЛОСОФИ ВО РИМ

Римјаните ја развиле преведувачка дејност, многу повеќе од Грците. Тие твореле нови дела, но, исто така создале многу преводи од грчки јазик. Како резултат на преводите се јавиле и упатства за посоодветен превод и критика на превод.

Со јакнењето на градот Рим почнало неговото ширење во јака држава. Во II и III век п.н.е. поседувал голем дел од античкиот свет. Паралелно со целиот развој, почнала да се развива и философијата. Римјаните се стремеле да се надвишуваат на секое поле, и да бидат во врска со најдобрите школи. Римската философија имала големо влијание од грчката. Стоицизмот бил нашироко познат, а негови истакнати ученици биле Скипион Помладиот и Кикерон. Главна црта во стоицизмот е замислата за Логосот. Истакнат учител на стоицизмот е Сенека. Имено, стоиците се залагале за знаењето *cognitio* и учењето *scientia*.

Тогаш почнува да се развива и литературата, философијата и другите науки. Големо влијание во развојот на литературата и философијата имаат грчките философи и грчката литература. Воглавно се развиваат истите философски правци кои ги имало и кај Грците. Особено голема влијаније имала стоичката школа. Најстариот сочуван превод потекнува од III в.п.Х. Тоа е преводот на Одисеја од Хомер, од старогрчки на латински јазик. Одисејата, на латински *Odusia*, го направила славен Ливиј Андроник Лукиј. „Во некои редови, тој преведува буквално, иако во други послободно.“⁶⁹ Со тоа, тој грчката литература ја направи лесно достапна за Римјаните. Тој има грчко потекло, бил роб во римската држава. Се смета дека тој превел и грчки драми, но, не се сочувани.

Освен тоа што преведувачите се залагале за превод според смислата исто така се превувале буквално и создавале калки. Тоа се зборови добиени со буквален превод на грчките зборови и изрази.

Со оглед на тоа дека начинот на кој се изразуваат Римјаните и Грците бил различен и имале различна синтакса, разбирливо е дека не можеле сите зборови да ги пренесат буквално.

---

⁶⁹ Rose, H. J. (1954). *A Handbook of Latin Literature from the Earliest Times to the Death of St. Augustine*. London: Methuen. p. 21.

Од литературна гледна точка, Римјаните преведувале многу дела од старогрчки на латински јазик. Повеќето преводи не се сочувани. Богатата преведувачка дејност дејствувала врз римската литература и философија. Ако ја анализираме римската философија која била ценета и влијателна, ќе го видиме големото влијание што го извршила грчката философија. Римјаните имале ценети и влијателни римски философи. Основата на нивото учење била во грчката философија, почнувајќи од учењето за душата, за суштината на нештата, за природата итн. Следат анализите на римската философија која е под влијание на грчката.

Еден од првите римски поети и преведувачи е Ливиј Андроник. Одисејата од Хомер е еден од неговите важни преводи. При неговото преведување тој се соочил со проблеми околу прилагодувањето на грчкиот јазик и култура кон римската. Така тој му дал на преводот некои карактеристики. На пример на грчките богови им дал римски имиња. Тој исто така се соочил со нов проблем. Некои зборови не можел соодветно да ги преведе. Поради тоа се јавила потребата да се додадат нови зборови кои ги немало во латинскиот јазик. Сепак, тој со таков приспособен превод стекнал голема популарност и ја изучувале во римските училишта. Потоа се појавиле ставови дека не е возможно да се најде соодветен превод за секој збор. Токму поради тоа речениците претрпувале измени, адаптации и прераскажувања и обработка на речениците од грчкиот јазик.

Подоцна се појавиле и основните правила за превод, првите анализи и критики. Прво преводот се читал, потоа се анализираше изворниот текст и се споредувал со преводот. Тоа бил начинот за оценување на преводот за добар или слаб превод. Сето тоа придонело за усовршување на преведувачките вештини и резултирало со подобар превод.

Основата на правилата за преведување ја поставиле токму Римјаните. И во денешното време воглавно постојат истите тие правила. Секој преведувач штом прифаќа да преведе изворен текст од антички автор има должност кон авторот. Истовремено преведувачот има обврска и кон читателот, бидејќи преведениот текст е наменет токму за читателот. Тој се труди да има одговорност да го доближи изворниот текст колку што е можно поблиску до читателот. Во антиката делата се размножувале со препишување. На тој начин

настанувале многу текстови со ракописи од други автори. Како што поминувало времето ракописите се оштетувале. Во многу случаи имало потреба да се поправат оштетените места. На сето тоа, позитивна страна е дека со тие поправки делата се зачувувале од целосно оштетување, односно од целосно исчезнување. Сепак, тоа може да има и негативност. Штом текстот е оштетен следува дека некој дел од текстот недостасува. Во тој случај има можност дополнувањата и поправките кој ги прави препишувачот да бидат несоодветни. Со таквите поправки и дополнувања кои биле правени поради оштетувањата на текстот се случувало да настанат ненамерни измени. На тој начин се отвораат многу прашања околу автентичноста на изворниот текст. Таквата работа ја продолжува составувачот на изданието.

Од бројните антички преписки денес се праваат изданија. Како прво, да се нагласи дека изданието обично е составено од најстариот ракопис и наедно од ракописот кој е сочуван во најдобра состојба. Како второ, изданието може да биде составено не само од еден, туку и од повеќе ракописи. На маргините од ракописот, многу пати, се забележувале поправките на текстот. Тие поправки од маргините исто така се вметнуваат во изданието. Како трето, многу често како извор за поставување на веродостојноста на текстот се користи и латинскиот превод. Кога ги споредувале изворните грчки текстови со латинскиот превод се доаѓало до еден ист заклучок, односно дека латинскиот превод е многу буквален. Токму поради таа причина многу често латинскиот превод е важен, има голема вредност и претставува добар извор за текстот на ракописот според кој бил преведен преводот. Најбитно за преведувачот е да преведува од првото издание (*edition princeps*) доколку има таква можност, затоа што тоа има најголема вредност и веродостојност.

Преведувачот освен што го преведува текстот, кон него има потреба да додаде и повеќе дополнувања. На тој начин кон преводот му се приклучуваат и голем број белешки и коментари. Некои од нив се поврзани со цитати од други автори. Кога се преземаат таквите цитати од други автори, се дополнуваат со задолжителна библиографска белешка. Исто така постојат белешки кои се однесуваат на референци. Референците упатуваат на текст каде што можат да се најдат понатамошни податоци. Цитатите и референците, можат да бидат од

самиот автор или пак да бидат од други автори. Тоа исто така треба да се назначи.

Нивната големина не е во бројот на страните или во бројот на книгите туку во квалитетот на тие текстови. Античките текстови се основа од кои настанувале со дополнување уште многу останати дела низ вековите. Иако античките извршиле големо влијание врз европската цивилизација и претставуваат основа на целата европска култура. Сепак постојат некои разлики. На пример изразот на Аристотел е содржаен, сижет, кус. Меѓутоа, тој е отворен и е подложен на некои промени кои не се својствени за начинот на изразување и размислување во Западна Европа. Западна Европа има схоластички пристап кон нештата, схоластичка мисла и философија. Нивниот израз е затворен систем. Така ја поставувале философската мисла. За разлика од нив, Аристотел има конкретен, но отворен систем. Често пати се забележува недоследност во користење на терминологијата. Така на пример преведувачот Ладан забележува дека Аристотел терминот ἐνέρχεια го користи во различни контексти. Понекогаш го применува „за самиот облик, понекогаш за учествување во создавањето и правењето на обликот, а некогаш се мисли на самиот исход на тој процес којшто поточно се опишува како ἐντελέχεια.“⁷⁰ Ако се спореди со подоцнежниот схоластички пристап, тоа ќе упатува на нескладност и неизедначеност на термините. Но, од гледна точка на антиката, тоа претставувало честа појава.

Исто така во преводите кои ги правиме ние денес се соочуваме со тешкотии. Со истиот проблем се соочувале римјаните при преведување на грчките дела. Со оглед на тоа дека трудови ги проучува преводните решенија, неопходно е да се проучуваат старогрчкиот и латинскиот јазик. А. Ф. Лосев ги споредувал и дал општ опис. Според него фонетските разлики меѓу јазиците ја зголемуваат разликата меѓу јазиците и придонесуваат да има тешкотии во преводот. Фонетски, латинскиот јазик се одликува со многу согласки. Во споредба со него, грчкиот јазик изобилува со самогласки и дифтонзи и наизменична замена на самогласки и согласки. Исто така меѓу различните јазици постојат различни синтакси. Според синтаксата, „латинскиот јазик е

---

⁷⁰ Aristotel. 2001. *Metafizika*. Prev. Ladan T. Zagreb: Signum. str. 419

впечатлилив и енергичен, изобилува со метафори. Тој е сиромашен со зборови и изрази.“⁷¹ Сето тоа се одразило во поезијата, во прозата и во целата литература.

Поради сите тие јазични разлики, Римјаните се соочиле со тешкотии при преведување на од грчки на латински јазик. Од друга страна, општествените услови во државата се менувале. Се менувала монархијата со републиката. Следува дека општествената состојба влијаела врз изборот на преведуваната литература.

Во однос на римската философија, хронолошки прв би го спомнале еклектицизмот (ἐκλέγειν – да избирам). Во тој период се јавува Марк Тулиј Кикерон.

Меѓу првите се појавил „Тој говорел дека неопходно е да се преведува не формата туку смислата на содржината.“⁷²

Марк Тулиј Кикерон

Марк Тулиј Кикерон (Marcus Tullius Cicero) живеел првиот век п.н.е. Бил познат политичар, философ, поет. Во неговото време повеќето учени Римјани знаеле грчки јазик и биле во тек и со философските грчки правци. Културното влијание на Грција оставило голем печат врз Римјаните, а особено во грчката философија. Тој пишува латинска философска проза. Тој самиот за себе вели дека е првенец во создавањето на философски дела на латински јазик. Всушност, бил одличен знаец на грчката философија. Оттука очекувано е дека таа ќе има големо влијание врз неговите дела. Тој воглавно учествува во формирањето на латинската философска терминологија. Го воведува терминот *definitio* – определување, *progressus* – напредок, движење кон напред. „Тој избрал прозаичен начин за пренесување на своето философско знаење.“⁷³ Во однос на преводите тој самиот изјавил дека „не се обидува да биде интерпер кој нуди основен и буквален превод.“⁷⁴ Со самото тоа што се јавува преводот, се

---

⁷¹ Лосев А. Ф. 1977. *Материалы для построения современной теории художественного стиля*. Москва: Контекст. стр. 51

⁷² http://linguisticus.com/ru/TranslationTheory/OpenFolder/ISTORIJA_PEREVODA ТЕОРИЯ ПЕРЕВОДА, на ден 10.07.2018

⁷³ Асмус В. Ф. 1976. *Античная философия*. 2-е изд. Москва: Высшая школа. стр. 494.

⁷⁴ McElduff, Siobhán. 2009. „Living at the Level of the Word. Cicero’s rejection of the interpreter as translator.“ *Translation Studies* 2.2: 133–146.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14781700902937680?needAccess=true>

јавува потреба да се размислува за теоријата на превод. На тој начин се јавува и литературата за теорија на превод. Некои се залагале за превод според смислата, други теоретичари се залагале за буквален превод збор за збор (*ad verbum*). Кикерон исто така кажува дека тој преведува според смислата, односно послободен превод, со оглед на тоа дека не е возможно сите зборови да се преведат буквално од грчки јазик, и да се пренесе соодветно смислата на зборовите. Со денешна терминологија, би рекле дека тој не преведува збор за збор, туку според смислата. Во тој период мал број луѓе имале толкаво познавање од грчкиот јазик, а воедно и од грчката философија. Од денешно гледиште, познавајќи ја грчката философија, го гледаме колку е големо влијанието на грчките философи врз Кикерон.

Подоцна, Марк Тулиј Кикерон извршил големо влијание не само како политичар туку и како јазичар. Тој не само што го формирал латинскиот литературен јазик, туку превел многу дела и дал упатства за преведување. Тој застапувал преведување според смислата. Поради разликите во јазикот сметал дека не е возможно секогаш да се преведува буквално. Според него буквалниот превод претставувал доказ за јазичната сиромаштија и беспомошност на преведувачот. Тој во неговата книга (*De Optimo Genere Oratorum*) вели дека делата ги превел како оратор, а не како преведувач. „*Nec converti ut interpres, sed ut orator.*“⁷⁵ (*Cic. Opt. Gen. 5.14*) Во рускиот превод на истото место пишува: „Пере-вел я их, одна-ко, не как тол-мач, а как ора-тор.“⁷⁶ Тоа значи дека го пренесува значењето на зборовите без да се труди буквално да ги преведе. Понатаму тој пишува дека ги задржува мислите и распоредот на зборовите во реченицата. Меѓутоа, во изборот на зборовите бил воден од условите во латинскиот јазик. Со таквиот став, тој немал потреба да преведува збор по збор туку само општата смисла на зборовите. Според Кикерон, таквиот начин на преведување има точност според тежината. Целта на неговата работа е читателот да го разбере она што го пишува. Но, зошто тој се определил за таков начин на преведување? Тој тоа го направил поради крајната цел која ја имал. Според него преводот е наменет за читателот. Тој вели дека негова должност преводот да им биде од корист на неговите ученици, а тој нема потреба од него.

---

⁷⁵ M. Tullius Cicero. 1911. *M. Tulli Ciceronis Rhetorica*, Tomus II. A. S. Wilkins. Oxonii. e Typographeo Clarendoniano. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis.

⁷⁶ Марк Туллий Цицерон. 1901. *Полное собрание речей в русском переводе* (отчасти В. А. Алексеева, отчасти Ф. Ф. Зелинского). Т. 1. Санкт-Петербург, изд. А. Я. Либерман,

Катул

Следен преведувач кој се истакнал бил Катул (Gaius Valerius Catullus). Тој не преведувал буквално. Неговото качество се гледа во тоа што тој останал близок до текстот иако не преведувал буквално. Неговиот напредок е во тоа што ја пренесува ритмиката на изворниот текст и синтаксичката живост. Показал јазичен талент, пишува латински, еlegeјски дистих. Тоа било период кога се појавила потребата не само да се преведуваат дела од грчки на латински туку имало потреба да се обработи грчкиот израз и да се прилагоди на латинската синтакса. Тоа се однесувала и во поезијата и во прозата и во ораторството.

Хоратиј

Потоа, се појавува и Хоратиј (Q. Horatius Flaccus) кој твори латински ритам на стихот, но, доброто познавање на грчкиот стих во голема мера му помогнало во пишување на латински стихови. Грчкиот јазик и литература му бил образец кој го користел и менувал за да ги создаде неговите дела. Во неговото дело „Наука за поезијата“ (De Arte Poetica liber) пишува дека тој не се залага ниту за премногу буквален превод, ниту за премногу слободен превод. Тој се обидува да направи рамнотежа помеѓу двата правци на преведување. Во продолжение дава совети околу потешкотиите со кои се соочил. Така на пример тој наоѓа решение за грчките зборови кои не можел да ги преведе на латински јазик. За оние зборови кои недостасуваат во латинскиот јазик, тој предлага да се измислат нови зборови. Во стих 47 и 48 вели дека ако е неопходно да се измисли нов термин да се објаснат некои непознатите предмети.

„Si forte necesse est indicatiis monstrare recentibus abdita rerum.“⁷⁷ Тоа е преведено во англискиот превод: „If it happen to be necessary to explain some abstruse subjects by new invented terms.“

Во римската литература гледаме голема поврзаност со латинската. Вергилиј ги пишува неговите дела особено во стил на Хомер, но, и во стил на

---

⁷⁷ Horace. 1836. *The Works of Horace*. Ed. C. Smart. Philadelphia. Joseph Whetham. (Hor. Ars 44)

целата грчка литература. Хомер извршил големо влијание и врз римската литература.

Тит Лукретиј Кар

Следно е римското епикурејство. Претставник на ова философско движење е Тит Лукретиј Кар (Titus Lucretius Carus.) Во неговото дело „За природата на нештата“ (De rerum natura,) во поезија пишува луѓето да се ослободат од стравот од боговите и од смртта. Вели дека не постои „божествена промисла divina providentia,“⁷⁸ туку дека единствено среќата (fortuna) сунтествува. Во животот секој мора да достигне спокојство (атараксиа,) за коешто пишувале и грчките епикурејци.

Сенека

Сенека (Lucius Annaeus Seneca) живеел околу 4 век пред н.е. Станал учител на императорот Нерон. Поради тоа добил многу почести од Нерон по стапувањето на тронот. Сенека му посветил трактат „За милоста“ во кој му се обраќа да биде умерен владетел и да се придржува до републиканскиот дух. Тој влегува во судир луѓето од богатите редови, ќе го замрази градот Рим и ќе се пресели на блискиот имот. Го обвиниле на заговор и тој извршил самоубиство.

Сенека често го цитирал Посидониј со кого имал иста наклонетост кон проучување на природните појави. Неговиот сопствен придонес се гледа во тоа дека проложил да ја продлабочува стоичката философија со теми кои се современи и денес и важат во сегашниот момент. Поради тоа за неговата философија велат дека е „применлива во секојдневниот живот на луѓето.“⁷⁹

Себе си се претставува како независен мислител. Иако има стоички ставови не се гледа како ученик на некој стоички учител или продолжувач на неговата дејност. Тој ги поврзува и ги обединува идејите од другите философи кои му се чинат дека се корисни. Следува дека постојат разлики меѓу стоичката философија која се јавува во Грција и во Рим. Затоа некои автори за римските стоици велат дека се мислителите само по себе. Стоиците во Грција се занимавале

---

⁷⁸ Monica R. Gale.1994. *Myth and Poetry in Lucretius*. Cambridge University Press. p. 223

⁷⁹ Wilson, Emily R. 2014. *The Greatest Empire: A Life of Seneca*. Oxford University Press. P. 62.

со темите поврзани со метафизичката теорија на умот или учење за душата во однос на телото. Наспроти овие размислувања, Сенека повеќе е заинтересиран за душевната својства на личноста и за системот од норми за однесување на членовите на едно општество.

Во неговата книга *De Natura deorum* пишува за божественото потекло на душата (*anima*). Се сложува со учењето на Персијците дека овој живот е затворен во телото. Исто така големо „внимание посветил на должности кон родител, сопруга, дете, роб, земја.“⁸⁰

Големо внимание посветил на теоријата за тонот, на старогрчки: *tónos*, и на латински *intentio* (напнување). Според неговото тврдење дека тонот е прикачен кон телото и претставува основа во раководењето на телото. Тонот има раководна улога бидејќи придонесува појасно да се види својата природа и сила. Особено тоа се гледа преку дејствувањето на мускулатурата. Во тој период повеќемина го спомнувале тонот како составен кој е главен и раководи со телото и со душата. На пример Зенон од Елеа, кој спаѓа во претсократовци, кога го објаснува сонот, нагласува дека тој претставува опуштање на душата. Подоцна во литературата се среќава дека сонот го нарекуваат опуштање на чувствителниот тон околу душата. Подоцна во философијата за тонот се пишува дека тонот е полет и занес на душата што ѝ дава сила на душата. Со помош на таа сила, душата би можела да извршува сè што треба да направи.

Штом се преведуваат многу дела, очекувано е дека ќе има многу преведувачи и различни мислиња околу тоа кој е најсоодветниот начин на превод. Се разбира дека такви размислувања имале и Римјаните. Во тој период се јавуваат и почетоците на критиката на превод. Документирани се изјавите на Гелиус кој прави споредби на изворниот текст со преведениот. Тој го искажува своето мислење за преводите на Вергилиј и „укажува на она што било испуштено при преведувањето, но, и она што било променето.“⁸¹

Римската империја земала голема територија. Но, не само просторно, таа и временски опфаќа голем дел. Имала развиена дипломатија, трговија, воена подготвеност. Со оглед на таквата сосотојба, не е изненадувачки дека се имало

---

⁸⁰ Arnold E. V. 1911. *Roman Stoicism*. Cambridge: at the University Press. p. 116.

⁸¹ Лосев А. Ф. 1997. *Материалы для построения современной теории художественного стиля*. Москва: Контекст. стр. 59

голема потреба од преведување. Во преводите се споменуваат преводи од грчки автори. Исто така и во критиките се анализираат преводите од грчки јазик. Се поставува прашањето зошто нема докази дека постоеле некои други литературни извори за превод освен грчките? Народите кои ги освојувале и народите со кои остварувале врска биле на многу пониско културно ниво од нив. Единствена напредна култура била грчката. Поради тоа, имале потреба да преведат многу дела од сите области и преведуваните дела се од грчки јазик. Нема докази дека постоела литература преведувана од некој друг јазик. Римјаните не покажале наклонетост кон поробените народи и кон нивната култура. Иако нема докази дека ја преведувале литературата на поробените народи, сигурно е дека меѓу нив постоел некој превод за да воспостават врска и општење.

Таква била состојбата се до појавувањето и ширењето на христијанството. Тоа донело нови промени во преведувачката дејност. Со настапување на христијанството, настанала потребата да се преведе Библијата на латински јазик Вулгата лат. *Vulgata* (народна библија) која настанала при крајот на IV век. Римскиот папа Дамас го замолил советникот Софрониј Јероним да направи превод на Библијата. Тој го владеел старогрчкиот, латинскиот и хебрејскиот јазик. Извор биле грчките текстови за Новиот Завет, а еврејските текстови за Стариот Завет. Библијата, како и другите свети книги, биле преведувани буквално, со цел да не се испушти нешто битно.

Во однос на преводите од грчки јазик, тие ги поставиле задачите на преведувачот, целта на преводот, и на кој начин да се постигне соодветен превод. Освен тоа, во римскиот, антички свет постоела анализа на преведените книжевни дела и критика на преводот. Врз основа на ваквите нивни гледишта на преведуваните текстови, се заклучува дека тие го имале определено преведувањето како посебен вид на литературна работа. Преведувањето бил еден од условите за развој на културата. Римјаните, но и многу други народи, преку преведувачката дејност ја збогатуваат својата култура со новини, и анализи од нови стојалишта. Преку преводите, тој народ не останува затворен во себе, туку воспоставува врски со светот и врши влијанија врз други култури и народи кои ги преведуваат нивните книжевни дела.

4. СЕТИ ЈОВАН ДАМАСКИН И ФИЛОСОФСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Антиката и философијата која суштествува во антиката има многу голем удел во философијата на современиот свет. Преку философијата осознаваме за древниот свет, цивилизацијата и културата на тој народ. Преку Сократ, Аристотел, Платон и други философи имаме претстава за големите градови, школите на хеленистичкиот свет, нивните обичаи и вредности. Со појава на христијанството се менуваат некои членови од таа култура во тој свет. Философијата во 3 век н.е. се разликува од класичната атинска философија во 4 век п.н.е.⁸² Се појавуваат нови културни вредности. Таа промена сразмерно се однесува и на целата цивилизација, имено и на јазикот. Очигледна е преобразбата на философските термини. Тие во новиот контекст добиваат ново значење. Присутно е видоизменување на философските термини во контекст на византиската философија, односно христијанството. Системот од термини кој што го изградил, понатаму има големо влијание и во богословската терминологија во Среден век.

Дамаскин пишува јасно и концизно. Како филозоф тој е Аристотелец од петтиот и шестиот век, односно со силно присуство на неоплатонизам.⁸³ Тој ја проучувал богословската терминологија и имал за цел да ја утврди терминологијата која што светите отци веќе правилно ја разбрале и употребиле во соодветните текстови. Тој ги надминува сите тие граници прво бидејќи поставува богословска терминологија, точно ја определува и ја поставува во систем. Тој создал не само философски систем, туку и јазичен систем. Поради тоа неговите дела се значајни од јазична гледна точка. Тој ја користи терминологијата на отците кои биле пред него, но, се обидува да ја стави во систем и поточно да ја определи.

Во овој дел од трудот ќе го анализирам неговото дело Извор на знаењето (Πηγὴ γνώσεως). Ова дело во себе ги опфаќа делата „Философски глави”

---

⁸² Πότε η αρχαία ελληνική φιλοσοφία σταματά να είναι ελληνική, πότε να είναι αρχαία, πότε να είναι φιλοσοφία. 2012. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Με την επιφύλαξη κάθε δικαιώματος. http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/filosofia/page_152.html на ден 05.06.2018

⁸³ This document is from the Christian Classics Ethereal Library at Calvin College. Last modified on 10/03/03. Contact the CCEL. <http://www.ccel.org/s/schaff/encyc/encyc06/htm/iii.lvii.lxii.htm> на ден 06.05.2018

(Κεφάλαια φιλοσοφικά), „За ересите накратко” (Περὶ αἱρέσεων ἐν συντομίᾳ) и „Точно изложение на православната вера” (Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως). Во овие дела збиено, кусо и содржајно се изложени богословските термини и нивните значења.

Терминот ὕλη е многузначен. Соодветен превод на македонски јазик би бил **плот**. Во философијата тој го има тоа значење, и кај св. Јован Дамаскин и во античката философија на Аристотел. „Кај Аристотел за првпат ὕλη добива и апстрактно значење кое соодветствува на она што е денес „за нас латинскиот термин **materia**, материја“.⁸⁴ Тоа е англискиот термин **matter**, рускиот **материя, вещество**.

Старогрчки: „ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει, ἀλλ' ὅπερ ποιεῖ ἐκ προϋποκειμένης ὕλης ποιεῖ, οὐ θελήσας μόνον ἀλλὰ καὶ προελπινοήσας.“⁸⁵

Латински: „quia homo nihil ex nihilo producit, sed quod efficit ex praesistente et subjecta material facio, nec voluntatem duntaxat adhibet.“⁸⁶

Англиски: „Man can bring nothing into existence out of nothing¹⁵¹², but all that he makes requires pre-existing **matter** for its basis¹⁵¹³, and he does not create it by will only, but thinks out first what it is to be and pictures it in his mind, and only then fashions it with his hands, undergoing labour and trouble¹⁵¹⁴.“⁸⁷

Руски: „Человек ничего не приводит из не сущего в бытие, но, что делает, делает из прежде существовавшей материи, не только пожелав, но и прежде

---

⁸⁴ Dzukeska E. 2017. Философска трибина: *ТЕРМИНОТ УЛЕ ВО КОНТЕКСТ НА АРИСТОТЕЛОВАТА ФИЛОЗОФИЈА – ПРЕВОДНИ ПРЕДИЗВИЦИ, ДИЛЕМИ, РЕШЕНИЈА*. Скопје. стр. 16

⁸⁵ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*. [http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).G.M.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).G.M.pdf) PG 94, Coll 815

⁸⁶ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*. [http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).G.M.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).G.M.pdf) PG 94, Coll 814

⁸⁷ John of Damascus. 1899. *An Exposition of the Orthodox Faith*. Translated by E.W. Watson and L. Pullan. From *Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series*, Vol. 9. Edited by Philip Schaff and Henry Wace. Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co. преземено од <http://www.newadvent.org/fathers/3304.htm> на ден 10.8. 2018

обдумав и представив в уме то, что хочет сделать, потом уже действует руками, принимает труды, утомление.“⁸⁸

Македонски: „Та човекот ништо не приведува од небитие во бидување, ами она што го твори, го твори од претподметното **плот**, не само откако пожелала, ами и откако предзамисли.“⁸⁹

Св. Јован Дамански го создава терминологија во византиската философија. Таквата терминологија се создавала низ вековите. Тој точно ја определува. На пример **λόγος** во богословието добива ново значење Слово, се мисли на Синот Божји. Старогрчкото **λόγος** на латински е *verbum*, i n. На англиски се преведува со **Word**, на руски и останатите словенски јазици **Слово**.

Старогрчки: „ὅτι ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πάντα ἕν εἰσι πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως, καὶ ὅτι ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ **λόγος** τοῦ θεοῦ καὶ θεὸς διὰ σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν.“

⁹⁰

Латински: „*tum quod Pater et Filius et Spiritus sanctus unum omnino sint, excepta ingeuiti genorationisque et processionis proprietate; insuper quod unigenitus Filius et **Verbum** Dei, ac Deus per viscora misericordiae suae, ob salutem nostram benigna Patris voluntate.*“⁹¹ Англиски: „the Father and the Son and the Holy Spirit are one in all respects, except in that of not being begotten, that of being begotten, and that of procession; and that the Only-begotten Son and **Word** of God and God, in His bowels of mercy, for our salvation.“

---

⁸⁸ Св. Иоанн Дамаскин. 1992. Точное изложение православной веры. Москва. Превземено од сајтот http://www.orthlib.ru/John_of_Damascus/vera.html на ден 10.8. 2018.

⁸⁹ Св. Јован Дамаскин. 2016. *Точно изложение на православната вера*. прев. Цветковски В. Скопје: Макавеј. стр. 21

⁹⁰ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*.

[http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).G_M.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).G_M.pdf) PG 94, Coll 792C на ден 09. 08. 2018

⁹¹ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*.

[http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).G_M.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).G_M.pdf) PG 94, Coll 791 на ден 09. 08. 2018

Руски: „что Отец, и Сын, и Дух Святой суть едино по всему, кроме нерождения, рождения и исхождения; что Единородный Сын, и Слово Божие, и Бог, по благоутробию Своему, ради нашего спасения.“⁹²

Македонски: „Отецот, Синот и Светито Дух според сè бидуваат едно, освен во нероденоста, и рождеството, и исхождението, и дека единородниот Син и Слово на Бога и Бог, поради благоутровитето на милоста Негова...“⁹³

Богословската терминологија била добро организирана од старна на св. Јован Дамаскин. Прецизно определени термини се среќаваат и предходно во богословијата. Овој пример за Слово се среќава и во Библијата, потоа и кај Св. Василиј Велики во книгата За Светиот Дух вели дека поради погрешна анализа на слоговите и зборовите се менува семантиката на термините. На тој начин се појавала ерес која тој ја побива и го исправа значењето на изразите: „И ние исповедаме дека Словото на вистината на многу места се користи со тие изрази...“⁹⁴

ἐνέργεια

Следно би обрнале внимание на терминот **ἐνέργεια** кој има соодветен словески превод: **дејство, дејствување**. На англиски јазик преведено е **energy**, на руски **действие, деяние**, на латински **operatio**.

Старогрчки: „πάντα εἰδυῖαν πρὶν γενέσεως αὐτῶν, μίαν οὐσίαν, μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν, μίαν θέλησιν, μίαν ἐνέργειαν, μίαν ἀρχήν.“⁹⁵

Латински: „unam substantiam, unam divinitatem, unam virtutem, unam voluntatem, unam **operationem**, unam principatum.“⁹⁶

Англиски: „they have become: one essence, one divinity, one power, one will, one **energy**, one beginning, one authority.“⁹⁷

⁹² Св. Иоанн Дамаскин. 1992. *Точное изложение православной веры*. Москва. Превземено од сајтот http://www.orthlib.ru/John_of_Damascus/vera.html на ден 10.08.2018 на ден 09. 08. 2018

⁹³ Св. Јован Дамаскин. 2016. *Точно изложение на православната вера*. прев. Цветковски В. Скопје: Макавеј. стр.11

⁹⁴ Велики, В., свети. 2017. *За Светиот Дух*. Превод Димовска О. Скопје: Макавеј. стр. 17.

⁹⁵ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*.

[http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).G.M.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).G.M.pdf) PG 94, Coll 809

⁹⁶ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*.

[http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).G.M.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).G.M.pdf) PG 94, Coll 810

Руски: „в силу, которая знает все прежде бытия всего, единую сущность, единое Божество, единую силу, единое хотение, единое **действие**, единое начало, единую власть.“⁹⁸

Македонски: „И така значи веруваме во една суштина, едно божество, една сила, една волја, едно **дејствување**, една власт.“⁹⁹

οὐσία

Терминот **οὐσία** има ново философско значење во византиската философија. На латински преводот е **substantia**, англиски **substance, being**, руски **существо, субстанция**, и македонски **суштина**.

Старогрчки „Καὶ ὅτι εἷς ἐστὶ θεὸς ἡγουν μία **οὐσία**, καὶ ὅτι ἐν τρισὶν **ὑποστάσεσι** γνωρίζεται τε καὶ ἔστιν.“¹⁰⁰

Латински: „Illudque item, quod unus sit Deus, hoc est una **substantia**: quodque in tribus agnoscatur et existat **personis**.“¹⁰¹

Англиски: „and that God is One, that is to say, one **essence**¹⁴¹⁷; and that He is known¹⁴¹⁸, and has His being in three **subsistences**.“¹⁰²

Руски: „существо, субстанция, индивид (как и то, что Бог есть един, т. е. одно **Существо**; что Он познается и есть в трех **ипостасях** (лицах).“¹⁰³

---

⁹⁷ **John of Damascus**. 1899. *An Exposition of the Orthodox Faith*. Translated by E.W. Watson and L. Pullan. From *Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series*, Vol. 9. Edited by Philip Schaff and Henry Wace. Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co. преземено од <http://www.newadvent.org/fathers/3304.htm> на ден 10.8. 2018

⁹⁸ Св. Иоанн Дамаскин. 1992. *Точное изложение православной веры*. Москва. Превземено од сајтот http://www.orthlib.ru/John_of_Damascus/vera.html на ден 10.8. 2018

⁹⁹ Св. Јован Дамаскин. 2016. *Точно изложение на православната вера*. прев. Цветковски В. Скопје: Макавеј.

¹⁰⁰ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*. [http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).G.M.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).G.M.pdf) PG 94, Coll 791

¹⁰¹ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*. [http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).G.M.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).G.M.pdf) PG 94, Coll 792

¹⁰² **John of Damascus**. 1899. *An Exposition of the Orthodox Faith*. Translated by E.W. Watson and L. Pullan. From *Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series*, Vol. 9. Edited by Philip Schaff and Henry Wace. Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co. преземено од <http://www.newadvent.org/fathers/3304.htm> на ден 10.8. 2018

¹⁰³ Св. Иоанн Дамаскин. 1992. *Точное изложение православной веры*. Москва. Превземено од сајтот http://www.orthlib.ru/John_of_Damascus/vera.html на ден 10.8. 2018.

Македонски: „И дека еден бидува Бог, односно една **суштина**; и дека Се спознава и бидува во три потстојбини.“¹⁰⁴

Според христијанството Светата Троица има една суштина *essentia*, а три различни лица, т.е. ипостаси, лат.*substantia*. Ако се каже дека Света Троица нема една суштина, тогаш не станува збор за еден Бог, туку за многубоштво и тоа претставува ерес.

Терминологијата во христијанството е многу битна. Настанале ереси поради несоодветна терминологија. Многу термини од самиот почеток не биле точно определени. Ипостас ја означува зедничката суштина на Светата Троица. Односно, за два различни термини користеле едно значење. Поради тоа се појавиле ереси и поради тоа се јавила неопходна потреба точно да се определат значењата на суштина и лица кај Света Троица.

Подоцна, како синоним на терминот ипостас се користи терминот *essentia*, грчки: οὐσία, македонски: суштина. Овие термини не биле строго определени, и како резултат на тоа се појавиле ереси. Имало потреба да се разјаснат термините за да не се појават недоразбирања. Светите отци ги развоиле значењата на термините природа **natura**, и суштина **essentia**. Овие термини се раздвоени од значењето на терминот ипостас **substantia**. Ипостасот ги определува и ги открива божјите лица на Светата Троица. Тој зборот природа **φύσις** го дефинира како вид, кој не се дели, затоа што тој е особен вид за разлика од останатите **εἰδικώτατον εἶδος**. Тој само го заклучува тоа, бидејќи предходно други свети отци го користеле терминот природа.

Не можеме да се каже дека постои една природа во Христа, бидејќи, од една страна, божеството постои како совршена природа пред соединувањето на Христос со човечката природа. Пред соединувањето човечката природа не била дел од човечката природа. Исто така, соединувањето на божествената и човечката природа не е вообичаен случај, туку е единствен. Всушност, станува збор за воплоствената природа на Бог Син.

„Значи, ако тие кои прашуваат би се снебивале дека родениот од светата Богородица има две природи, ние тогаш велíme, да, има две природи. (Εἰ δὲ οἱ ἐρωτῶντες αἰνίττοιγτο, ὅτι ὁ γεννηθεῖς ἐκ τῆς Ἁγίας Θεοτόκου δύο φύσεις ἐστί,

---

¹⁰⁴ Св. Јован Дамаскин. 2016. *Точно изложение на православната вера*. прев. Цветковски В. Скопје: Макавеј. стр.10

φαιέν· ναί, δύο φύσεις ἐστί·)“¹⁰⁵ Овде се мисли на природата што ја има како Бог и човечката природа.

Следно Дамаскин расправа за ὑπόστασις во црковнословенскиот јазик е преведувана како лице. Тој го определува поимот ὑπόστασις и вели дека ὑπόστασις суштествува само по себе. Понатаму зборува и за божјите ипостаси, односно во глава втора вели дека Бог има една суштина и три ипостаси ”Καὶ ὅτι εἷς ἐστί Θεός, ἡγουν μία οὐσία, καὶ ὅτι ἐν τρισὶν ὑλοστάσεσι γνωρίζεται τε καὶ ἔστιν, Πατρί φημι καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι.“¹⁰⁶ Во однос на човечката природа, вели дека таа е составена една ὑπόστασις, составена од душа и од тело. Тој го нагласува делот каде што зборува за ὑπόστασις, односно за тоа дека Бог има една суштина, а три лица, поради ересите кои биле и се јавувале во тоа време и во нивната философија го тврделе спротивното. Дамаскин јасно кажува дека иако во смртта душата е одвоена од телото, лицето на двете останува исто.

Се појавил Леонтиј велел дека човекот има две лица, а не едно како што велеле предходно светите отци. Поради ваквите философии кои не биле точни, Дамаскин ја негира вистинитоста на ваквите изјави и дава исправка на тие тврдења.

На истиот начин, Христос, во моментот кога Неговата душа се одвои од Неговото тело, не стана две лица, туку дека душата е поврзана преку Словото, Христос со неговото лице. (ἐν τῷ θανάτῳ ἀλλήλων διαιρεθέντα ἕκαστον αὐτῶν ἔμεινε τὴν μίαν ὑπόστασιν τοῦ Λόγου ἔχοντα.)¹⁰⁷ И во смртта, откако едно од друго се поделија, секое од нив остана во истото лице, имајќи го едното лице на Словото. Овој поим ὑπόστασις или лице, е јасно определен од страна на Дамаскин, во неговата христологија има строго определено и ограничено значење.

Исто така Јован го следи Свети Кирил Александриски, односно Соборот во 553 год. Дамаскин го гледа лицето Христос како лице кое и предходно

---

¹⁰⁵ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*, Col. 1116A. [http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).G.M.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).G.M.pdf) преземено на ден 08. 08. 2018

¹⁰⁶ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*, Col. 1120A. [http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).G.M.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).G.M.pdf) преземено на ден 08. 08. 2018

¹⁰⁷ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*, Col. 1097 B.

постоел како посебно лице Христос. И понатаму вели дека „Самото Слово става телесно лице, за да биде истовремено и божјо. Затоа ние не говориме за обожен човек, туку за Бог кој стана човек. (μᾶς δὲ μὴ γένοιτο θεοφόρον αὐτὸν εἰλεῖν ἢ νοῆσαι, ἀλλὰ Θεὸν σεσαρκωμένον.)¹⁰⁸

Св. Јован Дамаскин пишува за особеностите *ιδιώματα* на Синот. Освен св. Јован Дамаскин, и св. Василиј Велики предходно има пишувано за *υπόστασις*, за лицата на св. Троица, нивните *ιδιώματα* особености и за нивната природа *φύσις*.

Имено, се јавува потреба Дамаскин ова да го напише поради отпадништвото кое го шири Леонтиј, кој зборува за човечката природа на Христос, но не Го расудува и не го признава како посебно лице *υπόστασις*. Во овој труд, Дамаскин дава појаснено мислење, и писмено го обликува лицето *υπόστασις*.

Така, божественото лице на Словото ја осознава својствената човечка природа, особено со оглед на неговите посебни особености. Прво, божествената природа, има природно својство да биде **непроменлива, (ἄτρεπτος)**. Во книгата се вели дека Бог е непроменлив. („Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ Θεὸς ἄτρεπτος.)¹⁰⁹ Исто така, таа природа поседува и својство на **бестрасност (ἀλαθής)**. Се вели дека „Неговата волја беше безначална и творец на сите нешта, која ја имаше моќта да следи и да биде бестрасна. (Ἡ μὲν γὰρ θεία αὐτοῦ θέλησις ἀναρχός τε ἦν καὶ παντοῦργός, ἐλομένην ἔχουσα τὴν δύναμιν καὶ ἀλαθής.)“¹¹⁰ Како што веќе видовме, кај грчките отци, природата и благодатта, како и на натприродното, не се спротивставуваат еден на друг, туку меѓусебно се надополнуваат.

Бог ни даде сила да го правиме она што е добро. Но, тој нè создаде уште и слободни, сами да управуваме со слободната волја, самовласни. (**αὐτεξουσίος**). На тој начин доброто може да доаѓа и од Господ и од самите нас. На тој начин, луѓето содејствуваат во доброто заедно со Бог. Имено, прводбитната човечка природа, која била дел од божествениот живот и слава, била „без природа на гревот“ и „со слободна волја.“ Во изворникот пишува

¹⁰⁸ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*, Col. 988 A.

¹⁰⁹ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*, Col. 792 C.

¹¹⁰ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*, Col. 1076 D.

(Ἐλοίησε δὲ αὐτὸν φύσιν ἀναμάρτητον καὶ θέλησιν αὐτεξούσιον.)¹¹¹ „А го стори, пак, него по природа безгрешен, а по желание самовласен.“¹¹² Но, од друга страна, поради самиот факт дека човекот е создаден, тој исто така е „прилагодлив на промени.“ (**τρεπτή**). Додека Господ, според својата природа, е непроменлив (**ἄτρεπτος**).

Сепак, промената се случува само според слободната волја на личноста. Значи слободата зависи од самата личност на човекот, а не од природата на човекот. Човекот сам го бира гревот со својата слобода, односно преку изборот на личноста. Св. Јован Дамаскин вели: "Гревот не е во природата, туку во слободен избор. (ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῇ φύσει τὸ ἀμαρτάνειν ἔχοντα, ἐν τῇ προαιρέσει δὲ μᾶλλον.)"¹¹³

Според природата и според начинот на кој е создаден, човекот е добар, и поседува подвижна способност да општи со Бога и тој од Бог е повикан да стане образ божји. Тоа се нарекува негова природна волја. Тој ја има способноста да разликува што е добро, а што е лошо. Тоа е слободна волја, со која може да избира или пак да се двоуми, и на крајот може да се побуни против Бога. Ова е гномичка волја, која, пак, е функција на создадениот ипостас. Ако човекот почнува да посакува нешто што е спротивното на божествената волја, тогаш тоа е грев.

Кога во процесот на јазичниот развој истите термини добивале нови значења, во нов контекст. На тој начин зборовите станувале повеќезначни. Од друга страна, многу често се случува овие философски термини да добиваат синоними. Токму од таа причина се јавува потребата философските термини да се доведат во еднаква состојба, односно да се изедначат. Со тоа, за една појава ќе се користи еден термин. Значи не постои неопходност од повеќе синоними за еден философски термин и од повеќе варијанти.

Понатаму, во византиската терминологија на светите отци термините имаат едно единствено значење кое не е двосмислено. Тоа е особено битно во догматиката. Догаматските термини на богословието кои се оформени на вселенските собори остануваат со едно значење. Неменливоста на термините се

---

¹¹¹ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*, Col. 924 A.

¹¹² Св. Јован Дамаскин. 2016. *Точно изложение на православната вера*. Прев. Васко Цветковски. Скопје: Макавеј. стр. 67.

¹¹³ Joannis Damasceni, *Expositio accurate fidei orthodoxae*, Col. 924 A.

однесува на догмите, кои се точно определени, а не се однесува на византиската философија општо. Што се случува кај научните термини во науката? Тие имаат точно определено значење, но со текот на времето, сознанијата во науката се продлабочуваат и се доаѓа до нови знаења. Поради тоа значењето на научниот термин се менува низ времето. За разлика од научната терминологија, термините во догматиката остануваат непроменети.

Многузначноста на зборовите се богатство на јазикот. Тие настануваат како резултат на развојот на јазиците и поради збогатувањето на умствените и практичните знаења и вештини на еден народ кој ги стекнува низ својот живот.

5. КИРИЛОМЕТОДИЕВСКАТА ПРЕВОДНА ТРАДИЦИЈА

Св. Кирил и Методиј имаат несомнено големо влијание за развојот на словенската култура и писменост и книжевност. Развојот на книжевноста влијае врз целото општество. Во IX век општествените и политичките услови извршиле влијание да се создадат поволни услови за развој на писменоста кај словенското население. Преку пишаниот јазик тие го носат образованието и културата. Св. Кирил и Методиј биле испратени во Моравија, со дозвола од византискиот император Михаил III. Кнезот Ростислав имал потреба од учени луѓе кои ќе можат да го проповедаат христијанството на словенски јазик. Тоа се случило во 863 година.

За да можат тие да дејствуваат со првите проповеди и преводи неопходно било да создадат словенска азбука. Со појавата на кирило – методиевата писменост, во IX век, се појавуваат и првите преводи на богослужбените книги на јазик кој бил разбирлив за словенските народи. Изворно, тие преведувале од грчки јазик. Св. Кирил одлично владеел со повеќе јазици: словенски, грчки, латински, арапски и еврејски јазик.) Тие ја оформуваат граматиката на словенскиот јазик.

Во однос на абуката според некои истражувачи постоеле две азбуки. Тоа се глаголица и кирилица. Св. Кирил и Методиј не ја измислиле кирилицата, туку глаголицата. Подоцна нивните ученици ја усовршиле глаголицата со тоа што ја упростиле. Во чест на нивниот учител, тие ја нарекле кирилица.

Целта на создавањето ваква азбука била да се преведат што поголем број богослужбени книги, луѓето да можат да читаат и пишуваат на својот мајчин јазик. Првенствено, терминологијата којашто ја создавале биле соодветна за пишаниот јазик, а не за говорниот. Говорниот јазик бил поразличен од пишаниот. Се јавила потреба да се преведуваат голем број зборови кои што постоеле во христијанството, но не и во говорниот јазик. Сето тоа било да ја остварат целта, да проповедаат и да го шират христијанството. Тие зборови од грчки и латински морало соодветно да се пренесат во словенскиот јазик. Правилно преведување на таквите зборови било од големо значење. Во

историјата се покажало дека благодарение на несоодветниот превод на некои зборови, текстот бил погрешно сфатен, дури и настанале ереси. Повеќето зборови биле преведувани. Има зборови кои биле директно преземени од грчкиот, латинскиот или хебрејскиот јазик.

Во однос на преводот, во денешната литература можеме да видиме дека некои зборови не се преведени. На пример зборот Богородица, во англискиот јазик е преземен од грчкиот. Англиски јазик: Theotokos, грчки јазик: Θεοτόκος. Во англискиот превод овој збор не е преведен, со цел да не се појават ереси поради немење соодветен збор за превод. Иако ретко се јавува вавка потреба да не се преведе некој збор, сепак постојат такви примери.

Дијалектот на кој што пишувале бил јужнословенски. Може да се постави прашањето зошто тие пишувале токму на тој дијалект. Одговорот на ова прашање може да го сретнеме во нивното житие. Тие дошле од Солун, место каде што живееле многу словени, поточно јужни словени. Поради таа причина, дијалектот на кој што твореле бил јужнословенски дијалект.

Исто така, ако се анализира нивното житие, можеме да видиме дека територијално тие поминале големо растојание за да проповедаат, да го одбранат христијанството од тријазичната ерес. Таа територијална површина која тие ја поминале и на која проповедале, денес, на неа постојат повеќе јазици. Но, тогаш дали тие не зборувале друг, различен јазик од мајчиниот со цел да бидат точно разбрани? Се разбира дека не постоело сомнеж дека некој нема да ги разбере поради тоа што зборуваат на јужнословенски дијалект. Според тоа може да се заклучи дека дијалектите кои што ги зборувале словените во тој период биле меѓусебно многу блиски. Тие заемно се разбирале. Со тоа ја победиле тријазичната ерес. Грчкиот и латинскиот јазик повеќе не биле единствените јазици кои преовладувале во општењето во Европа.

Особено битно место зема преводот на Библијата од грчки јазик на старословенски од страна на св. Кирил. Всушност тоа била целта на создавањето на кирилицата, превод на литература од грчки на старословенски јазик, особено на дела со црковна тематика и ширење на христијанството. Тој јазик, всушност бил јазик на црквената култура. Тие го рашириле низ сите словени. Поради тоа некои автори ги нарекуваат со терминот рамноапостолни.

Според некои автори, во однос на старословенската граматика се забележуваат некои особености, така на пример појава на падежи, засилена е улогата на предлозите, генерализација на некои падежни завршетоци и намалување на бројот на падежите. Во нивните дела сè уште не постоело членување на именките.

Освем тоа што ја составиле глаголицата, тие го установиле правописот, превеле многу текстови од грчки на старословенски јазик, пишувале текстови на старословенски. Преводот на Библијата е битен бидејќи со тоа се внеле големи промени во јазикот. Целата таа дејност имала битна цел ширење на христијанството. Оттука се поставува прашањето дали тоа старословенско писмо било составено само да се користи во богослужбените цели. Дали може да се рече дека тој бил богослужбен или свет јазик (*lingua sacra*)? Нужно е да се постави ова прашање, ако се земе предвид дека тоа било јазик кој се негувал за верските потреби. Тој се користел во богослужбената литература. Јазикот кој се користел во секојдневниот говор бил поинаков и се разликувал од пишаниот јазик. Еден јазик за да се нарече *lingua sacra* треба да исполнува одредени услови. Таквиот јазик има затворен јазичен ситем, се користи само во некоја религија и го употребуваат свештено служителите на таа религија.

За старословенскиот пишан јазик, чии основоположници се св. Кирил и Методиј не може да се рече дека е исклучително богослужбен јазик. Навистина тие превеле многу богослужбени книги кои ги користеле во црковните богослужби, но исто така превеле и создале многу текстови надвор од богослужбата. Такви дела се „Шестоднев“ и „Небеса“ од Јован Екзарх, похвалните слова на св. Климент Охридски, „Четири слова против аријаните“ од Константин Преславски. На старословенски е напишана „Беседа против богомилите“ од презвитер Козма, „Црноризец храбар“ и многу други текстови кои имаат непознати автори. Богослужбениот јазик не се развива и се користи само од неколку свештенослужители. За разлика од тоа, старословенскиот јазик на св. Кирил и Методиј продолжил да се развива да се обогатува и понатаму, да претрпува промени во својот развој и да се користи не само во литературата, туку и за потребите на пишаните текстови од секаков вид. Иако св. Кирил и Методиј ја создаваат азбуката и ги превеле првите богослужбени книги, сепак тој јазик продолжил да се развива во следните векови. На тој јазик

се преведува, се составуваат нови текстови, проповеди. Него го разбирале не само свештените лица туку и народот кој бил неук. Се развивала морфологијата и синтаксата врз основа на првите преводи. Понатаму, св. Климент и св. Наум продолжиле да го развиваат и обогатуваат овој јазик. Се знае дека само св. Климент имал над три илјади ученици.

Св. Кирил и Методиј имаат голема улога во оформување на првата азбука, описменувањето на словенскиот народ, особено во преведувачката дејност. Тие имаат исклучително фин осет за преводни решенија на грчкиот изворен текст. Тоа се должи на нивното длабоко познавање на грчкиот и словенскиот јазик. Не само што нивните преводи од техничко гледиште се надпросечно изразботени, туку тие се издвојуваат со дарот за уметничко обликување на текстот. Во научниот свет, особено големо внимание привлекле со преводот на Библијата. Нивниот превод има поголема тежина во споредба со латинскиот превод (Vulgata).

Во однос на нивните преводни решенија, може да се заклучи дека тие, можеби несвесно содале цел систем на превод. Тоа е сложена задача составена од многу делови кои треба да се поврзат во врски. Нивната работа има големо значење во словенската духовна култура. Преводните решенија кои ги нуделе биле во воглавно во согласност со христијанската онтологија, гносеологија, и одговарале на потребните за преводот на Светото Писмо, под влијание на христијанството и целото негово богословие.

Во нивните преводи многу често се забележува **транспозиција**. Тоа е кога изворниот збор во текстот се заменува со некоја друга синтаксичка структура. На пример именката може да се преведе како прилог или пак подметот како предмет итн. Тоа се прави со цел да се задржи убавиот стил на изразување, но, исто така и да се задржи смислата на преводот. Така на пример зборот *κόσμος* во поширока смисла може да означува свет. На старословенски тој е преведен како *миръ*. Во богословијата грчкиот збор *κόσμος* добива ново значење, кое не е поврзано со значењето во паганската култура. Тие создале јазик во служба на црвата, речник и терминологија. Со тоа тие покажаа големо творечко искуство.

Многу зборови добиле нови значења. Во грчкиот јазик зборот демон по паганска смисла има едно значење, а во христијанска смисла има друго

значење. Со оглед на тоа дека нивната цел е да шират христијанство и да проповедаат слова со христијанска тематика, зборовите го задржувале само значењето кое го имале во христијанството. *богъ блондъ грѣхъ гонждъ*.

Некои зборови и термини ги позајмувале од грчкиот јазик. **Позајмувањето** е следна карактеристика на нивните преводи. Меѓутоа, морфолошки ги приспособувале со словенски завршеноци. Следува дека многу од зборовите останале без превод, односно само биле позајмени најмногу од грчкиот јазик, но и од латинскиот и еврејскиот. Тоа се јазиците во кои постоела христијанската литература. Зборови кои се позајмени од грчкиот јазик се: олтар, ангел, архиереј, евангелие, икона, монах. Зборови позајмени од латински јазик: август, април, мај, март. Зборови позајмени од хебрејскиот јазик се: сабота, серафим, амин.

Следно е создавање **калки**. Тоа значи дека создавале нови словенски зборови. Новите словенски зборови се добиваат со буквален превод на грчкиот збор или израз. Такви се зборовите благодарност. Етимологијата на тој збор доаѓа од благо + дар. Етимологијата на грчкиот збор доаѓа од εὐχάριτος εὐ- (eu-, good) + χαίρις (grace) + -τος (суфикс). Други зборови формирани на истиот начин: *бездна, благодаритъ, благодарностъ, мъдростъ, соборъ, совѣсть, состраданіе*.

Го земале грчкиот образец за формирање на нов збор од два или повеќе други зборови. Таков пример е „согласие.“ Доаѓа од грчкио збор συμφωνία, од σύν- (со, заедно) и φωνή (звук, глас).

Следниот пример е **осмислување** или ментализација. Тоа значи дека при преведувањето се остранива грчката основа со цел да се побара словенска основа на тој збор за соодветен превод. Тој дава соодветен превод, според тоа што мисли дека би бил соодветен превод.

Преводот треба да биде јасен и недвосмислен. Ако секогаш се преведува буквално, тогаш ќе постои опасност текстот да не биде соодветно пренесен, а со тоа и соодветно сфатен од страна на читателот. Поради тоа многу често во преводите на св. Кирил и Методиј се забележува дека еден грчки збор е преведен со повеќе словенски зборови. Целта на таквите преводни решенија е

да остават точна и јасна смисла на преведениот текст. Со тоа преводот станува лесно разбирлив.

Нивната техника на превод продолжила да се користи и понатаму од страна на словенските преведувачи кои следеле. Оттука може да се види нивната голема способност и генијалност во понудување на преводни решенија кои продолжиле да се користат во иднина, дури до денес. Со развојот на словенската писменост, следува потребата да се развива теоријата на преводот. Кон крајот на 9 и почетокот на 10 век се јавуваат и наслови кои го насочуваат преведувачот како да го усоврши неговиот превод. Еден од попознатите наслови е „Македонски кирилски лист“ или уште се нарекува „Лист на Гилфердинг“ или „Гилфердингов лист.“ Тој е откриен од страна на А. Ф. Гилфердинг и поради тоа се нарекува Гилфердингов лист. Овој лист е теоретско упатство како да се преведува изворен текст од грчки јазик на јазик кој дотогаш немал литература.

Текстот е во многу лоша состојба. Според неговата содржина гледаме дека тоа е текст за преведувачкото искуство на некој словенски автор. Некои истражувачи мислеле дека тој текст е варијанта од прологот на Јован Екзарх. Целосно текстот се наоѓа во прологот на преводот што го направил Џон Егзарх. Преводот е од книгата Богословието на Јован Дамаскин. Прво, овој текст е откриен во книгата Богословие, а второ се гледа колкава е голема сличнаста на овој текст со текстот откриен во прологот на Евангелието. Оттука некои истражувачи заклучиле дека авторот е исти.

Други автори се сомневале дека текстот припаѓа на Јован Екзарх и мислеле дека тој текст е напишан од св. Кирил. Според А. Вайан, овој текст е составен од св. Кирил, а него го искористил Јован Екзарх. Овој истражувач долго време се занимавал со истражување на текстовите и дејноста на св. Кирил. Во 1948 година тој „убедливо докажал дека овој текст е фрагмен од предговорот на Константин – Кирил во словенскиот превод на Евангелието.“¹¹⁴ Потоа многу истражувачи го прифаќаат неговото мислење за точно. Се мисли дека текстот бил напишан на грчки јазик, а потоа некој го превел на словенски.

---

¹¹⁴ <http://www.pravenc.ru/text/153847.html> (Православная Энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всеи Руси Кирилла) на ден 01. 07. 2018

Истражувачот Трост тврди дека овие два текста имаат сличност, но дека се разликуваат според содржината. Според него, двата текста бранат различни техники на преведување. Листот од св. Кирил предполага преводот да биде „еднаков по смисла со изворниот текст, и да биде колку што е можно посоодветен и поточен превод. Додека прологот на Јован Екзарх е во духот на неговата преведувачка практика. Тој развивал идеја на толкувач, превод со варијанти во јазичните средства кои се однесуваат на изорот.“¹¹⁵

Во него шишува дека преведувачот е должен да се придржува кон смислата на преводот. Според некои автори, Охридската школа се залагала за слободен превод, односно преведување според смислата на текстот. Додека Преславската школа претпочитала да се следи изворниот текст и да се преведува буквално. Според неа таквиот буквален превод би помогнал во борбата против ересите.

5.1 Написание w правѝ вѣрѣ

Текстот „Написание w правѝ вѣрѣ“ е дело на св. Кирил. Тоа е еден од најстарите текстови за православната вера напишан на старословенски јазик. Него го има во Лаврентиевиот зборник или наречен уште и Иван – Алексадровиот зборник или Трновски зборник на бугарски ракописи. Денес тој се наоѓа во руската национална библиотека во Санкт Петербург под број (F.I.376). Тој е транскрибиран од свештеномонахот Лаврентиј во 1348 год.

Во однос на овој текст се сомневале во веродостојноста, односно дали св. Кирил е негов автор, дали тој го напишал или пак го превел од грчки јазик и од кој извор го превел. До XIX не постоеле сомнежи дека авторското право на тој текст го има св. Кирил, но во почетокот на XX век истражувачите М. Мурко, М. Вејнгард и други не се сложувале со тој став. Подоцна повеќемина автори ќе се сложат дека овој текст е труд на св. Кирил меѓу кои Г. Л. Иљински, Е. М. Веречагин. Тие како доказ на неговата автентичност го наведуваат крајот на текстот во кој авторот на овој текст, Методиј го нарекува свој брат. Следува дека текстот припаѓа на св. Кирил.

---

¹¹⁵ Trost, K. 1973. *Die übersetzungstheoretischen Konzeptionen des Cyrillisch-mazedonischen Blattes und des Prologs zum Bogoslovie des Exarchen Joann.* In: Slavistische Studien zum VII. Internationalen Slavistenkongress in Warschau 1973. München. 497-525.

Но, исто така се поставило следното прашање, дали овој текст е изворно дело или можеби превод од грчки јазик. Многу делови од текстот наликуваат на буквален превод од грчки јазик. Секако дека треба да се има предвид дека овој текст, ја оспорува борбата насочена против почитувањето на иконите и во него има делови, кои се цитати од светите отци на Вселенските Собори. Така на пример, тој содржи делови од Символот на верата (Σύμβολο της Νικαίας) кој е донесен на Никејскиот собор. Почетокот од ова дело е сличен со Символот на верата. Тоа е разбирливо, бидејќи писателот бил свештенослужител и на секоја служба се чита тој Символ. Очигледно е дека ќе го знае на памет и тоа ќе изврши влијание во неговите дела.

Со оглед на тоа дека св. Кирил и Методиј го создале книжевниот, писмен јазик, како што спомнавме погоре тие створиле цела техника на преведување. Во овој текст исто така забележуваме присуство на транспозиција, позајмување, ментализација и создавање калки.

Во однос на термините кои во грчкиот јазик имаат одречувачко значење, во грчкиот јазик започнуваат со префиксот α, а во словенскиот јазик е преведен со префиксот не-. Пример Αοράτων ποιητής е преведен како невидлив творец Αγενής, нероден αφθαρτος нетленен.

Освен со префиксот не- негацијата преведува и со префиксот без-. Пример ατελεύτεος – безконечен, αθάνατος безсмртен, αθεότης безбожен, άκίρχος безначален, ατελεύτητος безконечен, άχρονος безвремен.

Овој префикс без – се додавал на оние именки чие „значење се однесува на постоењето.“¹¹⁶ Овие негативни термини се употребуваат за да објаснат нешто апстрактно. Освен во овој текст, истите именки се наоѓаат и во преводите на евангелието и на псалтирот.

Во главно, префиксите го решиле проблемот со именките кои содржат негација. Св. Кирил и Методиј создале многу нови зборови со цел да се употребуваат во новиот книжевен јазик. Имено, тие создале и многу нови термини кои се употребуваат во философијата.

---

¹¹⁶ Верещагин Е. М. 1971. *Из истории возникновения первого литературного языка славян*. Москва. Издательство московского университета. стр 97.

Според тријазичната ерес не било дозволено да се богослужи на друг јазик освен на три. Според еретиците, ниеден друг јазик не бил во можност да ги искаже сите нијанси на значењата на зборовите во бословието. Со тоа што создале ваква терминологија, св. Кирил и Методиј докажале дека тоа е неточно мислење. Тие нашле соодветен превод за секој философски термин во богословието. Многу е битно дека создале терминологија со која целата содржина на христијанската вера ја пренесува точно, без да има повод за ерес поради грешен или несоодветен превод на некој збор.

Потоа следуваа превод кој неможе да се преведе буквално и се преведува описно, со опширно објаснување. Воглавно, партиципите ги преведувале описно.

Исто така во овој период многу често се користат апофатичкиот и катафатичкиот метод на опис. Тоа е богословска терминологија која се користела во православната гносеологија. Присутни се два пристапа едниот е апофатички, а другиот е катафатички. И двата пристапа имаат за цел да го опишат Бог. Разликата се состои во тоа што апофатичкиот пристап е опишување со негативно искажување, искажување се што Бог не е. Катафатичкиот метод опишува и дефинира што е Бог. И во овој текст се забележува апофатички пристап, односно преку одречување. Такви се примерите во опишување на Бог. Така на пример *θεοτητα* нестрадален. Тоа значи дека не примил страдање по својата божја природа, туку страдал само по човечката природа. Или *αλατια* бестрасно, се преведува како оној што не ги примил страстите. *Несквернен* означува оној кој нема грев. Овој пристап се користи најмногу против иконоборството. Зошто се јавува потребата апофатички да се опише Бог? Потребата на тој начин да се определи Бог се јавува за да се искаже дека Бог е сосема нешто друго, различно од нас.

Вакви примери на опис има кај св. Василиј Велики, потоа кај оците на Никифорскиот собир. Исто така, надвор од границите на христијанството, ваков начин на изразување се забележува и кај Платон кој живеел околу 1000 години пред нив.

Кај словените постоел ваков начин на говорење и се среќавал многу често, за разлика од говорот денес. Таквиот начин на изразување кој е својствен

кај отците во Никофорскот собир, а потоа кај св. Кирил и Методиј се однесува на апстрактната терминологија.

Ако се анализира како го превеле делот ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, од Символот на верата (лат. Credo, гр. Πιστεύω), ќе видиме дека го создале терминот единосуштен (слов Јединосушчна Отцу). Етимолошки е составена од два збора ὁμός (ист) и οὐσία (суштина).

Грч. „φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.“¹¹⁷ Лат. „Lumen de Lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, **consubstantialem** Patri.“¹¹⁸ Етимолошки зборот consubstantial се состои од зборовите (con- заедно + substāntia суштина, битие постоење) Старослов.

Сигурно е вложен многу напор при превод на овој термин. Зборот οὐσία на руски се преведува како существо, сущность. Коренот на двата збора е сущ-. Значењето на зборот οὐσία е суштина. Во христијанството, суштината на Светат Тројца има значење на *природа*. Во педходните векови, за да се објасни природата да Бог се користел токму овој термин. Со него се објаснуваат двете природи на Христос. Првата природа е божјата природа која се гледа во Символот на верата, каде се вели дека Христос „има една суштина (природа) со Бог Отецот.“¹¹⁹ Втората природа на Христос е човечката природа.

Св. Кирил и Методиј донеле голем придонес во развојот на апстрактната терминологија. Многу термини биле преведени од старогрчките извори. Нивниот превод е соодветен, прецизен и точно определен. Нивниот труд придонел да развијат еден систем на азбука, терминологија, преводни решенија кои се одликуваат со буквалност и точност, а често пати предложуваат повеќе словенски синоними. Нивната крајна цел била ширење на христијанството и збогатување духот на народот. Благодарение на таа цел, во наследство оставија цел систем со исклучителни преводни решенија.

---

¹¹⁷ Текстот е превземен од: http://www.earlychurchtexts.com/public/creed_of_nicaea_325.htm THE CREED OF NICAEA - AGREED AT THE COUNCIL IN 325 The early church texts, на ден 05.07.2018

¹¹⁸ Текстот е превземен од: http://www.earlychurchtexts.com/public/creed_of_nicaea_325.htm THE CREED OF NICAEA - AGREED AT THE COUNCIL IN 325 The early church texts, на ден 05.07.2018

¹¹⁹ Текстот е превземен од: <http://oz-gora.ru/simvol-very> Символ Веры на ден 07. 07. 2018

Причината за постоењето на преводот не е само разликите во јазикот, туку и културната бариера. Со ширењето на христијанството се појавиле првите преводи на словенски јазик кои биле направени од браќата св. Кирил и Методиј. Нивната дејност ја продолжила охридската книжевна школа и преславската книжевна школа. Царот Симеон во голема мера ја проширил преславската книжевна школа. Во тој период за цар Борис велеле дека го крстил народот, а царот Симеон многу книги превел од грчки на словенски јазик. Епископот Преславски Константин, кој бил ученик на Методиј составил „Наставно Евангелие.“ Тоа дело било составено од повеќе преведени дела, од грчки на словенски јазик, од различни светители муѓу кои св. Јован Златоуст и Кирил Александријски. Кон тие преводи, Константин ја додал и својата изговорена беседа. Тоа биле почетоците. Потоа таквата преведувачка дејност ја продолжиле и други преведувачи.

5.2 Преводи кај Словените

Имено, освен преводот во овој период се јавила и критика на преведувањето. Така на пример кога Јован го преведувал делото „Точно изложување на православната вера,“ се соочил многу потешкотии при преведувањето. Основна потешкотија била изборот на зборовите. Сепак преведувачите мора да поседувале многу големо знаење за да бидат во можност да преведат толку големи и сложени дела. Тие дела изобилувале со догматика, определување на многу нови термини во христијанството.

Сепак, преведувачите во историјата се наоѓале во иста состојба, односно морале да изберат меѓу двете можности. Се определувале или за буквален превод или за превод според смислата. После јовановиот превод од св. Јован Дамаскин, Јован ја изложил сложеноста на преведувачката работа. Поради таа причина не ја превел целата книга, туку само делови кои сметал дека е неопходно да бидат преведени. Тој ја изложува тешката задача на преведувачот кој треба да ги преведе философските и догматските термини на словенски јазик. Тој се соочил со две тешки задачи. Првата е тежината и сложеноста на самиот текст, а втората е тежината да се изнајде соодветен збор за превод на тој текст. Тој развива расправа, поставувајќи ги спорните прашања на кој начин да се преведува. Дали да се одбере буквалниот превод или не. Според него, во

словенскиот јазик не е возможно секој реченица да биде буквално преведена. Се јавува голема потреба да се преведе смислата на текстот.

Очигледно е дека буквалниот начин на преведување доведува до создавање неразбирлив спој од зборови, кој нема смисла, а со тоа нема да бидат разбрани од страна на читателот. Едностивно ќе биде слушнат со слушниот апарат, но без да биде сфатен. А целта на преводот е читателот да го разбере текстот.

Преведувањето извршило големо влијание врз книжевниот јазик, а со тоа и врз развојот на авторската литература. Со развивањето на литературата, јакнењето на државите се зголемува општењето. Се развиваат врските со земјите кои не се соседни и почнува преведување на литературни дела од други јазици.

Познато е дека во антиката, Грците не се вложувале да создадат преведувачки школи, ниту се вложувале во преведување на дела од туѓи јазици, со исклучок на некои документи кои биле неопходност да се преведат. Се поставува прашањето дали воопшто после појавата на христијанството се преведувало од словенски ја грчки јазик? Познато е дека владиците се во литургиско единство. Тоа значи дека заедно служат служба во црква. Тие воспоставуваат меѓусебно врски и општат. Може да се очекува дека поради таквите врски би имало преводи од словенските јазици на грчки. Но, не било така. Многу ретко може да се види по некој превод на грчки јазик. Еден од ретките преводи бил „Житеи на Климент Охридски“ кое било преведено од страна на Теофилакт Охридски на византиско грчки јазик. Дури и меѓу истражувачите постои поделено мислење околу овој превод. Некои сметаат дека тој бил првично составен на грчки јазик, а подоцна преведен на словенски. Имено, поради врските што ги имале, следувале и преводи од Западна Европа и влијанија на нивната култура.

Во XIV век се издвојуваат исихастите како културно движење. Тој збор доаѓа од грчкиот збор ἡσυχία што означува тихување. Станува збор за светогорски монаси, кои ја обновуваат преведувачката дејност и постојаната литература. Тие прават дополнување во литургиската литература и воедно нејзино збогатување. Центар на оваа историска улога има Света Гора. Тие освен што напишале и превеле голем број на дела од грчки на словенски јазик: Дела

на Светите Апостоли, Евангелија, голем број на Псалми и многу богослужбени книги. Тие книги се преведувани на повеќето словенски јазици.

Во тој период се издвоил преведувачкиот центар во Трново во XIV век. Се мисли дека преводите на Трновската школа носат еден нов стил на превод кој има свои суштествени црти. Тие ја следеле близината на грчката синтакса, внимавале на изборот на зборови и на обогатување на зборовниот фонд и појава на ритам во текстот.

Со оглед на тоа дека станувало збор за верска литература, преведувачите се труделе колку што можат да преведат дословно. Не било дозволено прераскажување, но затоа се преведувала смислата на зборовите кога не било возможно да се разбере буквалниот превод.

6. ПРЕВОДНА ПОСТАПКА НА ТЕОДОР РАИТУСКИ

После смртта на св. Кирил и Методиј, во духот на нивната традицијата продолжиле да се преведуваат многу текстови со богословска и философска содржина на старословенски јазик. Еден од првите зачувани списови кој ја продолжил таа преведувачка традиција е Светославиот зборник од 1073 година.

Светославов Зборник датира од времето на цар Симеон (893 - 927). Тој е компилација, значи е оставен врз основа на туѓи дела. На некој начин, претставува енциклопедија која содржи податоци од различни области: богословија, философија, физика, математика, граматика, зоологија, ботаника, астрономија, уметност. Тоа е обемен зборник со различна содржина. Во него се толкуваат Категориите на Аристотел, Исагогија од Профириј. Присутни се многу познати автори: св. Василиј Велики, Атанасиј Александриски, Јустин Философ, Анастасиј Синајски, Јован Дамаскин, Максим Исповедник.

Ракописот е откриен во Супрасилскиот манастир. Ракописот бил испратен кај повеќе научници за да го проучуваат и поради таа причина бил поделен на три нееднакви делови. Денес тие делови се наоѓаат во Љубљана, Ленинград и Варшава. Зборникот го содржи и грчкиот текст од кој се претпоставува дека е направен старословенскиот превод. „Од проучувањата на делото се осознава дека тоа има богата содржина“¹²⁰. Од него имаме податоци за философското гледиште од средниот век, но, многу побитни за нас се јазичните податоци и начинот како се преведени некои философски термини.

Во дел кој привлекол внимание припаѓа на Теодор Раитуски. Тој дел е составен од дваесет целини, од кои седумнаесет припаѓаат на овој автор, а три на Максим Исповедник. Понатаму, се јавиле тези дали Теодор Раитуски и Теодор Фарански се две различни личности или станува збор за една иста личност.

Ако се анализираат преводите на црковнословенскиот јазик од Теодор се забележуваат некои недоследности. Така на пример кога се споредуваат

---

¹²⁰ Превземено од сајтот: <http://litopys.org.ua/zapas/izborniko2.htm> Головна: Изборник. *Исторія України IX-XVIII ст.* Першоджерела та інтерпретації. на ден 12. 07. 2018

преводите едни со други, од нив се заклучува дека во тоа време, тие не биле поврзани во една целина, односно не биле составени во една скрипта или книга.

Тоа е што се однесува до описот на Зборникот и на неговата содржина, да се задржиме на јазичниот дел, односно на тоа како се преведувани некои философски термини во определен контекст.

Од анализите на преведувачите низ вековите може да се заклучи дека многу често за еден ист израз од старогрчки или латински јазик се бара повеќе словенски термини за негов превод. Оваа пракса била вообичаена методологија во минатото кај преведувачите на античка литература, Антонио Кнежевиќ ја смета за недостаток во преводите. Освен овој недостаток тој забележува и дека има „многу испуштени изворни изрази, вметнување на превод според смислата и прераскажување на потешките места од изворниот текст.“¹²¹

Во однос на изворните изрази кои биле испуштени во преводот, може да се сложиме дека посоодветно е сите изрази да бидат преведени. Меѓутоа, постојат некои синтаксички контрукции и изрази кои доколку се преведат буквално, ќе се изгуби смислата на реченицата или нема да бидат разбрани во определениот случај од страна на читателот.

Имено, преведувачот има крајна цел, да се исполнат очекувањата на читателот. Текстот треба да биде разбирлив и добро сфатен од страна на читателот. Всушност текстот е наменет за читателот. Единствено од тие причини дозволиво е да се вметне превод според смислата или да се испушти некој израз, без да биде сменета смислата на изворникот.

Вметнувањето на превод според смислата е присутно кога буквалниот превод би бил неразбирлив за читателот. Колку и да се блиски јазиците не е возможно секогаш буквално да се преведе. Треба да се размислува како преведената реченица ќе биде сфатена од страна на читателот. Пред сè преведениот текст е наменет за читателот.

Исто така многу е битно да се следи контекстот на реченицата и на целото слово. Ако контекстот дозволи да се преведе буквално секогаш

---

¹²¹ Anto Knežević.1991. *Najstarije slavensko filozofsko nazivlje*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo. Str.175

првенствено се преведува на тој начин. Но, постојат пасоси или реченици или термини кои воопшто нема да бидат разбрани доколку се преведе буквално. Може да се сложиме дека прераскажувањето е еден од најлошите избори на преведувачот кој може да се примени во ситуации кога не постои друг избор. На прво место се поставува читателот кој треба да ја разбере пораката. Сепак текстот е наменет за читателот. Од друга страна со прераскажаниот превод се губи изворноста и квалитетот на преведениот текст.

Теодор Раитуски зборот “битие го превел τὸ εἶναι, исто така и τὸ ὄν го преведува со битие.”¹²² Со таквиот превод може да дојде до забуна или неправилно сфаќање на текстот од страна на читателот.

Кнежевиќ ги анализира преводите низ вековите. И забележува дека св. Кирил и Методиј λόγος го преведуваат со терминот слово. Исто така и зборот ρῆμα се преведува со слово. Значи, двата грчки зборови се преведувани со еден ист словенски збор. Ваквата појава ја смета како недостаток или недоследност.

Треба да се земе во предвид временското растојание. Зборот λόγος има различни значења или различни нијанси на значења кај Хераклит, Платон, Аристотел, Стоици и во Христијанството. Низ времето освен тоа што се јавуваат различни философски правци, присутни се и две различни религии: многубожството и христијанството кои ќе влијаат врз значењето на терминот.

Оттаму следува дека, штом отвориме речник ќе видиме дека еден збор има повеќе значења. Едно од значењата на λόγος и ρῆμα е слово. Има многу примери во однос на тоа како е преведен зборот λόγος во античката философија. Тој збор е важен поим во античката философија. Херодот спомнува „Египетски слова.“ (Αἰγύπτιοι λόγοι.) Така на пример во делата на Платон се спомнуваат „Словата на Питак.“ (ῥῆμα τοῦ Πιττακοῦ). Може да се заклучи дека и пред христијанството овие два збора биле употребувани токму во тој контекст со значења на слово. Само накратко, да се нагласи дека со појавата на христијанството, една од догмите за која многу се пишувале е за Господ Исус Христос. Тој се нарекува Слово Божјо. (Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ.)

Освен значење на Слово, во други текстови има значење на разум. Во христијанството зборот λόγος го задржува истото значење кое го имал во тоа

---

¹²² Anto Knežević.1991. *Najstarije slavensko filozofsko nazivlje*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo. Str.176

античко општество. Меѓутоа, после Христос, добива уште едно ново значење кое предходно не било употребувано. Тоа значење е во контекст на христијанската религија и на учењето на Црквата. Христијанското значењето на λόγος ако го споредиме со значењата на λόγος во античката философија, ќе согледаме дека хераклитовото значење е најблиску со христијанското значење. Λόγος во старогрчкиот речник Алфа (Словарь Дворецкого Alpha) има повеќе значења: „поговорка, повод, предлог, расказ, басна, говор, разум, отчет, решение, законодавна власт.“¹²³

Теодор преведувал во духот на кирилометодиевата традиција. Користел словенски преведени зборови за изворните грчки термини. Не го користел латинскиот јазик како посредник во изборот на зборовите, туку основа на секој збор е словенскиот јазик.

Целта на залагањето за формирање точна терминологија била ширење на христијанството. Затоа била потребна богословска и философска терминологија. Преведувачите внимавале да не дојде до искривување на верата поради недоволно точен превод. Меѓутоа, низ вековите се менувал изразот, а со тоа се менувале и значењата на термините. Тие добивале нови нијанси. Тоа е природна состојба на развитокот на јазикот. Истовремено постои развој на значењата на зборовите. На тој начин еден збор добивал повеќе значења. Тоа е првото суштествено својство што се уочува од теодоровите текстови.

Следна карактеристика што се забележува е тоа дека еден збор се преведува со повеќе синоними. Сите тие синоними се користат како преводни решенија во преведениот текст. Тоа значи различни грчки зборови ќе се преведат со еден ист словенски збор. Во тој случај кај читателот може да дојде до забуна. Со тоа настануваат нејаснотии и неразбирливост. Како резултат на тоа црквените собори и преведувачите се обидувале да направат ред во изборот на преведениот збор.

---

¹²³ Дворецкого И. Х. 2005. *Alpha. Древнегреческо-русский словарь.*

7. ОСОБЕНОСТА НА ИЗРАЗУВАЊЕТО НА ДАМАСКИН СТУДИТ

Во составот на Византиската империја влегувале многу народи. Тие самите се нарекувале Ромеи. Не е лесно да се определи еден народ кој бил над сите. Тие се чувствувале како наследници на Римската империја. Нивен главен центар бил Цариград. Јазикот кој преовладувал над другите јазици бил грчкиот јазик. Тој се користел во црквата, во богослужбите и во црквната литература. Тој бил главен јазик за општење. Познато е дека царот имал преведувачи кои биле во служба на општењето со другите народи.

И покрај сите случувања во државата, несомнено е дека културното богатство кое го поседувала Византиската империја е големо. Всушност, верската литература која ја користеле извршила многу големо влијание. Немало потреба од преводи од други јазици кога веќе ја поседувале таа литература. Имено, со слабеењето на империјата, образованото население почнало да размислува за литература која не била на грчки јазик. Тогаш, воглавно тие се свртеле кон западноевропската литература. И покрај тоа што биле присутни судирите во меѓународните односи, сепак постоеле и културни релации меѓу народите.

Потребата за преводи била во сферата на дипломатијата и трговијата. Преведувачите кои преведувале најчесто биле странци, а не биле Грци. Тие го имале научено грчкиот јазик. Нема оставено преведувана литература како доказ од нивната преведувачка активност. Во референците на некои книги пишува дека постоел некој превод од арапски јазик во XII век.

Сепак преведувањето било толку ретко. Критика на преводи воопшто немало. Немале потреба да развијат таква литература, за разлика од Рим. Римјаните имале многу преводи и последователно се јавила потребата за критика на преведените дела и упатства и прирачници за посоодветен превод.

Врските кои што ги имале со Западот придонеле за развој на преведувањето меѓутоа, преведување на грчките дела, а не превод на книги на некој од западните јазици. Католичкиот епископ Вилијам во XIII век има

преведувано дела од Аристотел и Платон. Тој ги превел Метафизика, Реторика, Поетика, првите три книги од Политиката. Неговите преводи имале големо влијание врз Тома Аквински и врз формирањето на философските термини. Таа терминологија подоцна извршила влијание не само врз Тома Аквински, туку и врз преведените дела коишто следат. Тој припаѓал на оние преведувачи кои се трудат да бидат што е можно поблиски до изворниот текст.

Во XIII век големо влијание врз народот извршиле политичките случувања. Во една таква криза, Грчкиот народ се свртел кон древната литература. Тие ги претставувале нивните дела на латински јазик. Тој период се одликува со многу преводи од латински јазик. Биле преведувани персиски дела по математика од латински јазик, книга од медицина и фармакологија. Во тој период биле преведени и дела на Овидиј, Кикерон, Каесар. Сепак бројот на преводи бил многу мал. До XIV-XV век античките јазици почнувале да се користат единствено во литературни цели. Народиот грчки јазик продолжил да се развива, со своите особености, продлабочувајќи ги разликите со старогрчкиот јазик. Почнувале паралелно да се користат антички форми и модерен израз. Воглавно византиската култура ги поттикнувала другите култури да преведуваат од византиски.

Св. Дамаскин Студит (Δαμασκηνός Στουδίτης) живеел во XVI век. Тој бил истакната личност не само додека бил жив туку и низ вековите. Тој е плоден писател и проповедник. Станал монах во братството во Студиискиот манастир и по тоа се нарекува Студит. Студирал во познатата Патријаршиска академија и станал истакнат свештеник и проповедник на царот. Тоа било добра можност „да собере материјал за книгата Θησαυρός.“¹²⁴ Таа книга била издадена многу пати, околу 51 пат до 1926 год Подоцна бил ракоположен за Епископ на Ајватово (грч. Αἰτή) и Рендина (грч. Ρεντίνη)

И покрај тоа што напишал многу дела во кои се гледа дека одлично го владее античкиот и хомерскиот дијалект, создал многу дела на народен јазик. Делата напишани на грчки народен јазик, кој бил говорен и лесно разбирлив на народот. Пишувал дела со различна тематика: житија на светители, поуки, апокрифи, религиозни раскази, мудрири изреки и др. Поради лесната

---

¹²⁴ Άγιος Δαμασκηνός ο Στουδίτης Επισκόπος Αιτής και Ρεντίνης 20.06.2018, *Ορθόδοξος Συναξαριστής* Преземено е од сајтот: <http://www.saint.gr/4349/saint.aspx> на ден 11. 07. 2018

разбирливост на народниот јазик, неговите текстови станале познати на поширокиот круг на луѓе.

Почетокот од книгата *Θησαυρός* на Дамаскин започнува со уводот „*Τοίς εντευξομένοις*.“ Овие зборови се стар атички дијалект, а потоа продолжува со многу беседи кои се пишуваани на народен јазик кој е едноставен за разбирање. Тој народен јазик бил дијалектот што го зборувале луѓето околу Константинопол и Солун. Книгата завршува со неочекувано изненадување со една негова поема за Успение на Пресвета Богородица која е напишана на јазикот на Хомер.

„Όταν η Μήτηρ του Θεού η ένδοξη Μαρία έμελλε να πετάξει
από την ξωοδότειρα γη (βιοδώτου εκ γαίης) στον ουρανό (εις πόλον).“¹²⁵

Тоа се првите два стиха од песната која содржи 123 стихови. Ова покажува дека е голем зналец на јазикот, но, ја покажува и љубовта кон народот и стремежот полесно да го разберат богословскиот текст.

Вистинит податок е дека добро го познавал јазикот на Хомер и старогрчкиот антички дијалект. Тоа упатува на доказот дека бил одличен јазичар со големо книжевно образование, но, се гледа и неговата широчина во знаењето. Не ги сакал само делата на Светото Писмо и светите отци, туку и многу пошироко. Иако се очекувало од таква личност да гледа со презир кон неписменото население, тој покажал голема љубов кон нив. Пишувал на едноставен јазик кој може да го разберат сите луѓе. Тоа била борба да се просветли народот кој бил недоволно писмен, поточно неписмен.

Ваквиот начин на пишување бил нов јазичен правец, а тоа упатува кон појавување на нов литературен жанр. Поради ваквиот стил на пишани текстови на говорен јазик, лесно пристапен до народот, се развила дамаскинарската литература. Заслугата за развој на ваквото творештво се препишува на Дамаскин Студит, кој го раширил ваквиот начин на пишување и кај другите писатели. Дамаскинарската литература своето влијание го проширила и кај словенските народи. За прв пат се употребува говорниот јазик во пишаните текстови. Неговите текстови имаат примеси на народниот јазик. Кај

---

¹²⁵ Ορθόδοξα Μηνύματα· Περιοδική Έκδοσις Ιεράς Μητροπόλεως Λαγκαδά, Λητής και Ρεντίνης, Έτος Ε', Τεύχος 14ον, σελ. 10-11, Σεπτέμβριος 2014-Ιανουάριος 2015. Преземено од сајтот: <https://www.pemptousia.gr/2015/05/damstoud2/> на ден 12. 07. 2018

подоцнежните автори говорниот јазик е по изразен, со оглед на фактот дека таквиот стил на пишување очекувано бил прифатен од широките народни маси.

Дамаскин Студит извршил големо влијание со неговиот опит говорниот јазик да се користи во книжевни цели. Таквата традиција се покажала како успешна кај широките народни маси. После него, продолжил таквиот начин на пишување и преведување. На тој начин се појавиле и се развивале дамаскините. Тие биле поучни зборници кои содржеле црковни проповеди, житија и настани поврзани со христијанството. Тоа било обид да се приближи литературниот текст до народните маси. Податокот дека таквата литература била лесно разбирлива, нашла широка примена.

Но, дали ваквата литература била пишувана само на говорен јазик? Ако ја разгледаме богословската литература ќе видиме дека таа содржи многу апстрактни термини кои не се употребуваат во секојдневниот говор. Тоа е првиот податок кој упатува на тоа дека неговите текстови не биле во целост говорен јазик. Следен податок е дека во самиот говорен јазик на грците и на словените има големо присуство на турцизми и други зборови од странско потекло. На пример кај словените има големо присуство освен на турцизми и на грцизми. Може да се заклучи дека тој говорен јазик бил приспособен за писмена употреба.

Појавата на ваквата нова литература и беседењето на народен, упростен јазик направила нови промени. Треба да земе предвид општествената состојба во која се случувала оваа нова промена. Во тој период, пишаниот јазик бил со многу посложена морфологија и синтакса. Светите отци кои од предходните векови како Св. Григориј Богослов, св. Василиј Велики, св. Григориј Ниски и други, не пишувале на говорен јазик туку на книжевен. Книжевниот јазик соодветно ги изразува догматските прашања кои биле поврзани со онтологијата, еклисиологијата, гносеологија. Термините кои постоеле во богословијата биле нужни во определен случај да послужат за точно објаснување на некој збор. Се сметало дека говорниот јазик ја нема способноста да го изрази значењето на зборот во сите негови нијанси.

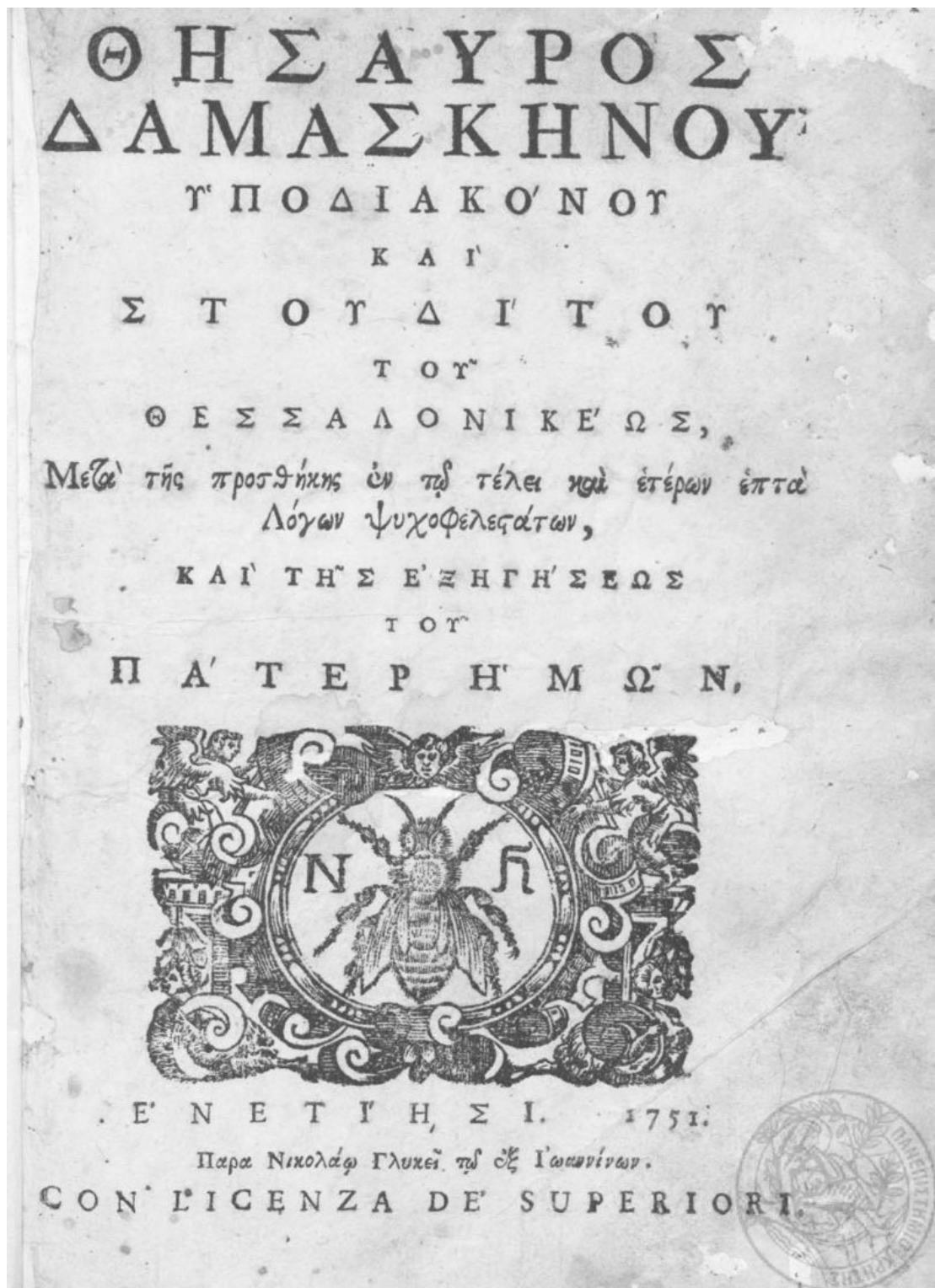
Соодветниот избор на зборови бил од исклучителна важност во науката за верските догми. Доколку не се искористи соодветен термин или доколку правилно не се орпедели или правилно не се употреби некој збор, постоела

опасност да се појави ерес. Освен тоа што ереста можела да се појави поради неточно употребен збор или неточно преведен, таа можела да настане и поради несогласувањата на една група со останатиот христијански свет. Познато е тоа дека црковната литература била пишувана за потребите на црквата, и била поврзана со црквените случувања. Штом настанувало некое ново учење во самата Црква, тогаш имало потреба некој да пишува на таа тема, да објаснува и да заземе некој став во однос на новонастанатите прашања. Токму од таа причина св. Дамаскин Студит имал потреба да го напише своето дело *Θησαυρός*. Крајната цел на тоа дело била да се разгледаат некои догматски прашања и недоразбирања. Меѓутоа, очевидно е дека Студит имал намера народните маси да ги запознае со пробелматиката и нејзините решенија. Поради тие причини, за прв пат се среќава еден ваков начин на изразување во пишаната литература.

Но, појавата на еден ваков нов израз, нов начин на пишување во кој има многу зборови од говорен јазик, го поставило прашањето дали воопшто доликува и дали треба да се користи говорен јазик во црковната литература и богослужба. Дали таквиот јазик би ја имал способноста соодветно да ја изрази смислата на сите термини. Севселенската Патријаршија излегла со свој став по однос на овој проблем. „Севселенската Патријаршија презела особено важна одлука: богослужението останува во стандардната јазична форма, додека проповедањето се одвива во поедноставна јазична форма.“¹²⁶

---

¹²⁶ Μακεδόνες Άγιοι: Άγιος Δαμασκηνός ο Στουδίτης, Επίσκοπος Λητής και Ρεντίνης (1558-1574) 3. *Τά Δαμασκηνάρια στά Βαλκάνια ειδικά στην Βουλγαρία*. Преземено од <http://yaunatakabara.blogspot.com/2014/03/1558-1574.html> на ден 03.07.2017

Слика 1. Фотографија од «Сокровище» на Дамаскин Студит. Издание 1751 год.

8. ДАМАСКИНАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Дали се очекува последователно, ваквото влијание да се прошири и кај словенското население? Навистина имало преведувачка дејност која допринела такво влијание и нашите простори. Но, главен услов за да се појават преводи и нови текстови во кои има големо присуство на народен јазик била не само територијалната близина со Грција, туку и христијанското верско учење кое било заедничко за грците и за сите словенски народи. Големо влијание извршило и зедничкото богослужење помеѓу грчките владици и владиците на словенските народи. Сето тоа меѓусебно општење дало голем придонес во развојот на таков стил на преведување и пишување. Имено, во однос на преводите и ќе важи истото правило донесено од Севселенската Патријаршија.

На тој начин почнала една нова традиција на пишување во која биле застапени дијалектните особености на еден јазик. Дамаскинарската литература на нашите простори се проширила во кон крајот на XVI век преку преводите, а под нивно влијание и се творело на јазик кој содржел говорни морфолошки и синтаксички елементи.

8.1 Григориј Пелагониски

Еден од првите преведувачи кој создал дамаскинарска литература е Григориј, епископ Пелагониски и Прилепски. Тој го направил еден од најстарите преводи на словата Дамаскини. Народниот, говорен јазик бил лесно достапен за словенското население, а текстовите едноставни по својата содржина. Тој го превел зборникот $\Theta\eta\sigma\alpha\upsilon\rho\acute{o}\varsigma$ под наслов „Македонски превод на Дамаскинот“ кој бил именуван со овој наслов „од страна на Б. Цонев, а уште познат и како Григоријев превод, во нив се отсликуваат фразите, лексиката и синтаксата на говорниот јазик.“¹²⁷ Григориј Прилепски преземал важно дело со ваквиот превод.

Хармонијата на различните јазични изрази е главна особеност на Дамаскинарските дела. Во нив се забележува колку големо знаење имале

---

¹²⁷ Илиевски П. 1971. Годишен зборник на филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје. Книга 23. *Григориј Пелагониски како преводач од грчки*. Скопје. стр. 447 – 478.

авторите за пишаниот јазик. Повеќето старословенски црковни книги биле пишувани на старословенски јазик со термини разбирливи за писменото население. Истата состојба се забележува во старогрчките текстови од тој период. Таквиот пишан јазик бил сложен и било потребно големо знаење за да може да се пишува на него. Освен љубовта на авторот кон пишаниот јазик, во овие дела се забележува и кон говорниот јазик кој бил близок на неписмените луѓе од нивното време и на широките народни слоеви. Таквите стремежи својствени за Дамаски Студит, се распространиле и на словенските преводи на Григориј Пелагониски, а подоцна и на сите преведувачи и автори на текстови. Григориј Пелагониски бил еден од првите преведувачи кој го користел народното, говорно наречје. Овој начин на творење и преведување кое започнало во тој период е присутно насекаде во светот до денешен ден.

Текстовите биле пишувани на говорен јазик, а не според старословенските правила за точно пишување. Сето тоа било со цел текстовите да станат лесно разбирливи за народните маси, а зборовите да имаат едноставни значења и јасност.

Таквиот начин на преведување и творење подоцна продолжил како традиција меѓу словенското население. Првите преведени текстови буквално го следат изворниот текст. Подоцна, преводот се приспособува кон интересите на читателот и се преведува описно. На тој начин стилот на изразување е поедноставен и лесно разбирлив.

Јазикот на кој што пишува е воглавно старословенски со влијание од говорното наречје. Во делото гледаме дека постои стремеж да ги следи средновековните преводи, со особеностите од книжевното наречје. Исто така, Блаже Конески забележува дека Дамаскин користел многу турцизми. Тоа е неминовно со оглед на периодот во кој живеел и долговековното турско ропство кое извршило големо влијание тогаш и во подоцнежниот период. Според Конески, Дамаскин Студит многу често ги користи турцизмите „баша (паша), дугане (дуќани), кафес (кафез), кирија, кесе, санџак, халија (килим),“¹²⁸

Во однос на украсите се забележуваат живописни објаснувања. Разновидноста била особина во творештвото во тој период кај балканските народи. Сликвитите објаснувања претставувале нивна суштинска црта. Покрај

---

¹²⁸ Аго А. 2006. *Турските јазични елементи во јазикот на Марко Цепенков*, Логос –а. стр. 36

живописни објаснувања, страниците на преведените ракописи биле дополнувани и со сликовити додатоци, односно цртежи. Присутноста на сликовитото разубавување на ракописите се забележува до крајот на седумнаесеттиот век.

Во своите анализи и споредби Лавров заклучил дека преведениот текст на Григориј Пелагониски е доследен. Тој се труди да преведе колку што е можно повеќе буквално, внимавајќи да не пропушти некои зборови од грчкиот текст. Внимава да најде соодветен превод на сите грчки зборови со цел да нема грцизми во словенскиот текст. Доколку е неопходно да најде соодветен збор за превод, во тој случај користи грцизми, меѓутоа, многу е битно да се нагласи дека дава појаснување за значењето на таквите зборови. Такви појаснување се забележуваат во повеќето негови преведени слова, но, не во сите.

При анализите на неговите преводи, се извојувал не само различен стил на пишување, туку и некои разлики и недоследности. Една од недоследностите веќе ја набројавме. Тоа е појаснувањето на значењата на некои грцизми. На пример, на друго место, во некои од преведените слова се забележува големо знаење и стручност на преведувачот. Тоа упатува на податокот дека преведувачот одлично го владее грчкиот јазик. Во други слова се забележуваат непредведени делови или зборови. Тоа кажува дека преведувачот нема значително познавање од грчкиот јазик.

Се поставило прашањето како е можно некои слова да бидат одлично преведени, а други да имаат недостатоци и пропусти. Лавров имал можност да истражува во библиотеката во Белград каде што се наоѓаат ракописите на Григориј Пелагониски. Тој ги споредувал изворните текстовите и дошол до некои заклучци. Според него, станува збор за повеќе преведувачи. Во неговата теза тој изложува дека Григориј имал помошник кој не го владеел грчкиот јазик доволно добро. Веројано, зборовите кои не му биле познати, ги оставал непреведени за да се посоветува со подобар зналец. Ова е еден од заклучоците до кои дошол Лавров од неговите истражувања.

Постои и следен заклучок кој може да се додаде на ова размислување. Оние што ги проучувале превеводите на Григориј Пелагониски, училе дека не ги разгледувале неговите лични ракописи. Кога се анализираат документите треба да се земат во предвид и околностите во кои настанувале текстовите или

во кои се преведувало. Имено, во тој период немало печатници на овие простори за да се умножат преводите на книгите во повеќе примероци. Тоа значи дека книгите ги препишувале. Постоела многу голема можност грешките да биле направени додека се препишувало, а не додека се преведувало. Останува отворено прашањето дали таквите грешки биле направени од страна на преведувачот или од страна на препишувачот.

Академик Илиевски ги анализира слово 21 и 22 и заклучува дека овие слова се одлично и прецизно преведени. Преводот е прецизен иако текстовите не се автограф на Григориј Пелагониски, туку се препис од втора или трета рака.

Уште заклучува и дека за еден старгорчки збор, Григориј Пелагониски дава два, три или повеќе словенски синоними. Тоа е влијание од Дамаскин Студит. Таквиот начин на превод на изворен збор или израз се забележува и во денешните преводи на нашите простори, но и пошироко. Така на пример познато е дека Светото Писмо е напишано на старогрчки јазик. Денес неговиот превод на новогрчки е описно објаснување на стиховите од старогрчки, а не превод на тие стихови.

Штом се користат зборови од народниот говор, следува дека тие зборови не биле присутни во речниците во тој период, туку подоцна биле додадени. На тој начин се збогатува речникот и пишаниот јазик со нови зборови. Освен зборовите од народниот говор, присутни се и зборови кои биле новосозадени. Тоа се сложенки. Создавањето сложенки бил познат метод кој предходно го користеле св. Кирил и Методиј. Таквиот начин на создавање на зборовите бил неопходен и продолжил да се применува и подоцна. Исто и Григориј Пелагониски го применил. Сите овие преведувачи и автори кои користеле сложени зборови ја користеле етимологијата на грчкиот збор, а потоа сложенката го имала истиот состав на зборот и во преводот. Некои од овие новосозадени сложенки успешно се пременуваат и понатаму, а некои од нив биле неуспешни и не нашле примена во следни преводи ниту се задржале во следните изданија на речниците. Академик Петар Илиевски го анализира 21 и 22 слово кое со сигурност се знае дека е Григоријев превод и забележува дека тој дава цитати на кој, за еден ист израз бара повеќе словенски синоними, содржи многу изрази од живиот, народен говор. Кога има потреба создава нови

зборови служејќи се со етимолошкиот метод. На пример „проразлжченіе – лараχώρησις, съставленіе – κατὰστασις.“¹²⁹

Литературата на Дамскин Студит ја прошири црковната народна литература за времето на ропството. Во своите дела и беседи користел упростена јазичната форма. Вовел новина, користел народен јазик, лесно разбирлив за месното население. Неговата литература извршила влијание кај населението со словенско јазично подрачје. Таквата литература била пренесена на територијалниот простор каде што живеело словенско население. Тоа, во голема мера влијаело врз развојот на словенската литература кон крајот на XIX век.

---

¹²⁹ Илиевски П. 1971. Годишен зборник на филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје. Книга 23. *Григорј Пелагониски како преводач од грчки*. Скопје. стр. 16

9. ЗАПОСТАВУВАЊЕ НА КИРИЛОМЕТОДИЕВСКАТА ТРАДИЦИЈА

Во 1951 година била формирана „Специјална комисија за македонски речник во состав: Блаже Конески, д-р Михаил Петрушевски и Крум Тошев.“¹³⁰ Тие одиграле голема улога во создавањето на строго определените правила, од кои понатаму се развивал македонскиот литературен јазик. Истите, тие правил имале големо влијание во определување на македонскиот правопис.

Потоа, во 1953 година се основа Институт за македонски јазик, кој воедно ја продолжува работата во создавањето и определувањето на македонскиот литературен јазик. Речникот содржи повеќе томови. Се предвидувало да биде завршен до крајот на 1963 година. Но, катастрофален земјотрес го погоди градот Скопје. Голем дел од матријалите кои биле собирани за создавање на речникот биле уништени. Од таа причина, остатокот од сочуваните матријали беше пренесен во Градската архива на тогашниот град Титов Велес.

Во речникот присутни се голем број на дијалектни зборови, кои придонеле за збогатување на македонскиот литературен јазик. Исто така има голем број архаизми. Тие се превземени од анализите на прозата и на народната поезија. Во различни територијални делови од државата се зборуваат различни дијалекти. Тоа претставува големо богатство на македонскио јазик, но, и голем предизвик за составувачите на речникот. Народната поезија и проза биле поврзани со народното творештво. Тоа бил материјал кој се собирал долго време и која бара голема посветеност. Тој поетски јазик веќе бил создаден и потребно било само да се соберат податоците кои биле типични за горворот под ова поднебје.

Освен тоа што дијалектите се појавуваат во просторот, односно во различните делови од државата, исто така тие се присутни во времето. Големо влијание одиграле различните општествено – политички случување кои допринеле во разноликоста на зборовите. Долг период учебниците биле на бугарски и српски јазик. Такви биле околностите кои влијаеле врз создавањето

---

¹³⁰ Конески. Б., 1961. *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*. Скопје: Универзитетска печатница.

на зборовите во речникот. Всушност, најголем дел од зборовите потекнуваат од говорното подрачје и го отсликуваат разговорниот јазик.

Со развојот на науката, голем дел од термините биле превземени од западната цивилизација. Освен тоа, има големо присуство на интернационализми. Тие воглавно се превземени од англискиот, германскиот, францускиот јазик. Основата на тие зборови се наоѓаат во латинскиот јазик. Следува дека има голем број латинизми, но и грцизми, турцизми. На тој начин во македонската лексика биле вметнати многу нови форми на зборови. Меѓу образованите луѓе, во еден период изразувањето на мислата со интернационални зборови било нарекувано „висок стил на изразување.“ Новите зборови доаѓале од западната култура и преведувани од западната литература.

Меѓутоа, треба да се има предвид дека францускиот и англискиот јазик на пример своето богатство го црпат од латинскиот јазик со оглед на блискоста меѓу јазиците. На тој начин еден латински термин се прилагодува на францускиот јазик, потоа на англискиот или италјанскиот. Но, тој ист збор во различни јазици може да добие различно значење. Иако еден ист збор почнува да се користи во повеќето европски јазици, сепак тој збор може да има различна смисла во сите тие јазици. Тоа е посебна карактеристика која се среќава со прифаќање на латинските зборови во европските јазици.

Со развивањето на секоја национална култура, нужно е да се развива и надополнува апстрактната терминологија. Освен од народните говори, таа може да се црпи и од преведената и пишаната литература. Со ширењето на христијанството се појавиле многу преводи на словенски јазик. Македонскиот јазик спаѓа во групата на словенски јазици со големо наследно богатство од апстрактна терминологија која треба да се негува. Доколку се истражува во минатото ќе се види дека голем број на зборови биле составени и определени од св. Кирил и Методиј, кои ја поставиле основата на терминологијата. Потоа нивната дејност не престанала, туку продолжила да се надополнува низ вековите.

10. ПРЕВЕДЕНИ ДЕЛА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ОД КЛАСИЧНИ ЈАЗИЦИ

Голем дел од формираната апстрактна терминологија се должи на долгогодишната научна и истражувачка работа на професорите од Институтот на класична филологија, како и на нивните ученици и преведувачи. Тие се посветителе не само на класичната филологија туку и на уврдувањата и истражувњата на посебноста на македонскиот јазик низ многуте векови. Особено големо внимание имаат посветено на односот меѓу античките и современиот македонски јазик. Оттука произлегува богата ризница на преводи. Еден дел од насловите на преводите, авторот на овој труд ги има превземено од списанието Жива Антика. Тошева Д., 2016. Македонски преводи на дела од старогрчки и латински. *Жива Антика*. бр. 65. Скопје: Здружение за класични студии Жива Антика. стр. 170 – 178.: друг дел од архивата на Меѓународно научно електронско списание *Systasis* на <http://www.systasis.org/index.php/mk/> на ден 10. 08. 2018 и трет, созананија за издадени наслови.

Преводи на македонски јазик во 1953

Хомер (Homerus). *Избор од „Илијада” и „Одисеја” (ILIADIS ET ODYSSEANE CARMINA SELECTA)*. Превод и препев од старогрчки, Михаил Д. Петрушевски, Скопје: Култура, 1953.

Преводи на македонски јазик во 1969

Хомер (Homerus). *Избор од „Илијада” (ILIADIS CARMINA SELECTA)*. Превод и препев од старогрчки, Михаил Д. Петрушевски, Скопје: Просвета, 1969.

Преводи на македонски јазик во 1974

Прличев, Г.С. (Prlichev, G.S.). *Скендербеј (SKENDER BEY)*. Препев од старогрчки, Михаил Д. Петрушевски, Скопје: Македонска Книга, 1974

Преводи на македонски јазик во 1978

Ајсхил (Aeschylus). *Прикованиот Прометеј (PROMETHEUS VINCTUS)*. Препев од старогрчки, предговор и белешки, Михаил Д. Петрушевски. Скопје: Македонска Книга, 1978.

Преводи на македонски јазик во 1979

Аристотел (Aristoteles). *За поетиката (POETICA)*. Превод од старогрчки, предговор на авторот и коректура, Михаил Д. Петрушевски, Скопје: Македонска Книга, 1979.

Преводи на македонски јазик во 1982

Хомер (Homerus). *Илијада (ILIAS)*. Превод и препев од старогрчки, Михаил Д. Петрушевски, Скопје: Македонска Книга, 1982.

Преводи на македонски јазик во 1983

Прличев, Г.С. (Prlichev, G.S.). *Мартолозот (O ARMATOLOS)*. Препев од старогрчки, Михаил Д. Петрушевски. Скопје: Македонска книга, 1983.

Кикерон (Cicero). *Филозовски расправи - За пријателството, За староста, За презирот кон смртта (DE AMICITIA, DE SENECTUTE, DE*

CONTEMNENDE MORTE). Превод од латински и белешки, Љубица Басатова. Скопје: Македонска книга, 1983.

Платон (Plato). *Одбраната Сократова, Критон, Фајдон (APOLOGIA SOCRATIS, CRITO, PHAEDO)*. Превод од старогрчки и белешки, Елена Колева. Скопје: Македонска книга, 1983.

Преводи на македонски јазик во 1990

Софокле (Sophocles). *Антигона, Филоктет (ANTIGONE, PHILOCTETES)*. Препев од старогрчки, Љубинка Басотова. Скопје: Мисла, 1990.

Еразмо Ротердамски (Desiderius Erasmus). *Пофалба на лудоста (STULTITIAE LAUS)*. Од латински преводе и белешките ги напиша Љубинка Басотова. Скопје: Култура, 1990.

Преводи на македонски јазик во 1991

Софокле (Sophocles). *Ојдин тиранин, Ојдин Колон (OEDIPUS TYRANNUS, OEDIPUS COLONEUS)*. Препев од старогрчки, Даница Чадиковска. Скопје: Мисла, 1991.

Преводи на македонски јазик во 1994

Ајсхил (Aeschylus). *Орестија (ORESTEA)*. Препев од старогрчки, предговор и белешки. Даница Чадиковска. Скопје: Метафорум, 1994.

Еврипид (Euripides). *Медеја (MEDEA)*. Препев од старогрчки, предговор и белешки. Катерина Колозова. Скопје: Метафорум, 1994.

Платон (Plato). *Протагора, Ефтифрон, Ион (PROTAGORAS, EUTHYPHRO, YON)*. Превод од старогрчки, предговори, белешки и објаснувања, Елена Колева. Скопје: Култура, 1994.

Кикерон (Cicero). *Говори против Катилина (Катилинарија) (IN CATILINAN ORATIONES)*. Превод од латински, предговор и белешки, Љубинка Басатова. Скопје: Метафорум, 1994.

Преводи на македонски јазик во 1995

Еврипид (Euripides). *Хиполит, Ифигенија во Авлида, Бакхи (HIPPOLYTUS, IPHIGENIA AULIDENSIS, BACCHAЕ)*. Препев од старогрчки, Даница Чадиковска. Скопје: Зумпрес, 1995.

Софокле (Sophocles). *Трихинки, Ајадин, Електра (TRACHINIAE, AJAX, ELECTRA)*. Препев од старогрчки, Даница Чадиковска. Скопје: Зумпрес, 1995.

Демостен (Demosthenes). *Говори (ORATIONES)*. Избор, предговор и превод од старогрчки, Даница Чадиковска. Скопје: Култура, 1995.

Хоратиј (Horatius). *За поетската уметност (ARS POETICA)*. Препев од латински, Љубинка Басатова, предговор и илустритативни текстови, Елена Колева. Скопје: Мисла, 1995.

Преводи на македонски јазик во 1996

Хесиод (Hesiodus). *Дела и дни (OPERA ET DIES)*. Препев од старогрчки, Витомир Митевски, Скопје: Култура, 1996.

Антологија на хеленската лирика (ANTHOLOGIA LYRICA GRAECA). Предговор, вовед и препев од старогрчки, Елена Колева, Скопје: Зумпрес, 1996.

Мартијал (Martialis). *Епиграми (EPIGRAMMATA)*. Препев од латински и белешки, Миле Богоевски. Скопје: Култура, 1996.

Преводи на македонски јазик во 1997

Хераклит (Heraclitus). *Хераклит*. Превод од старогрчки, В. Митевски. . Скопје: Матица македонска, 1997.

Преводи на македонски јазик во 1998

Катул (Catullus). *Поет на љубовта и омразата*, превод од латински Миле Богески, Прилеп: Кубоа 1998.

Еврипид (Euripides). *Електра, Орест, Инфигенија во Таврида (ELECTRA, ORESTES, IPHIGENIA, TAURICA)*. Превод од старогрчки Даница Чадиковска. Скопје: Зумпрес, 1998.

Аристотел (Aristoteles). *Аристотел: Избор (ARISTOTELES, OPERA SELECTA)*. Увод, превод од старогрчки, предговор и речник, Витомир Митевски. Скопје: Матица македонска, 1998.

Квинт Куртиј Руф (Quintus Curtius Rufus). *Историја на Александар Македонски (HISTORIAE ALEXANDRI MAGNI)*. Превод од латински јазик. Љубица Басатова. Скопје: Патрија, 1998.

Херодот (Herodotus). *Историја (HISTORIAE)*. Превод од старогрчки, предговор, белешки за писателот и делото и коментари на текстот, Даница Чадиковска. Скопје: Зумпрес, 1998.

Витрувиј (Vitruvius). *Десет книги за архитектурата (DE ARCHITECTURA)*. Превод од латински јазик, Љубинка басатова. Скопје: „Зумпрес”, 1998.

Преводи на македонски јазик во 1999

Вергилиј (Vergilius). *Ајнеида (AENEIS)*. Препев од латински, Љубинка Басотова, предговор Елена Колева. Скопје: Култура, 1999.

Претсократовци. *Почетоци на западната филозофија. (PRAESOCRATICA)*. Превод од старогрчки, Витомир Митевски. Скопје: Матица македонска, 1999.

Такит (Tacitus). *Германија и Агрикола (GERMANIA, AGRICOLA)*. Превод од латински јазик, предговор и белешки, Весна Димовска Јањатова и Војислав Ланчаревиќ. Скопје: Култура, 1999.

Преводи на македонски јазик во 2000

Ајсхил (Aeschylus). *Прибегарски, Персијци, Седумтемина против Теба (SUPPLICES, PERSAE, SEPTEM CONTRA THEBAS)*. Препев од старогрчки и белешки, Даница Чадиковска. Скопје: Мисла, 2000.

Аристофан (Aristophanes). *Жаби (RANAE)*. Превод од старогрчки, предговор и коментар, Весна Томовска. Скопје: Табернакул, 2000.

Аријан (Arrianus). *Александровата анабаса (ALEXANDRI ANABASIS)*. Превод од старогрчки Маргарита Бузалковска-Алексова. Скопје: Патрија, 2000.

Јустин (Iustinus). *Филиповата историја (EX TROGO POMPEIO HISTORIAE PHILIPICAE)*. Превод од латински, Љубица Басотова. Скопје: Патрија, 2000.

Каесар (Caesar). *Белешко за галската војна (COMMENTARII DE BELLO GALLICO)*. Превод од латински, Љубица Басотова и Валериј Софронијевски. Скопје: Три, 2000.

Ливиј (Livius). *Од основањето на градот Рим (AB URBE CONDITA)*. Превод од латински, предговор и белешки, Весна Калпаковска. Скопје и Мелбурн: Матица македонска, 2000.

Преводи на македонски јазик во 2001

Хесиод (Hesiodus). *Теогонија (THEOGONIJA)*. Препев од старогрчки, коментар и индекс Марија Чичева-Алексик. Скопје: Сигмапрес. 2001.

Светониј (Suetonius). *Дванаесете римски цареви (DE VITA CAESARUM)*. Превод од латински јазик и белешки, Весна Димовска Јањатова и Војнислав Саракински, предговор, Весна Димовска Јањатова. Скопје: Култура. 2001.

Преводи на македонски јазик во 2002

Овидиј (Ovidius). *Преобразби (METARMORPHOSES)*. Препев од латински, Љубинка Басатова. Скопје: Три, 2002.

Еврипид (Euripides). *Хекаба, Андромаха, Тројанки (HECUBA, ANDROMACHA, TROIADES)*. Превод од старогрчки, Даница Чадиковска. Скопје: Три, 2002.

Аристотел (Aristoteles). *Реторика (RHETORICA)*. Превод од старогрчки и коментари, Весна Томовска. Скопје: Македонска книга, 2002.

Платон (Plato). *Политеја (RESPUBLICA)*. Превод од старогрчки, предговор, коментар и белешки, Елена Колева. Скопје: Три, 2002.

Диоген Лаертиј, „Животите и мислењата на славните философи“, книга IX, глава II: Од животот и мислите на Хераклит (Ема Андоновска, Елена Весова)

Преводи на македонски јазик во 2003

Плаут (Plautus). *Менехми, Скржавецот, Трговец (MANAECIMI, AULULARIA, MERCATOR)*, Превод од латински јазик, Миле Богоевски. Скопје: Евро Балкан Прес, 2003.

Заробеници (CAPTIV). Препев од латински, Маргарита Бузлевска-Алексова. Скопје: Евро Балкан Прес, 2003.

Еврипид (Euripides). *Алекстида, Елена, Споулавениот Херакле (ALCESTIS, HELENA, HERCULES)*. Превод од старогрчки, Даница Чадиќовска. Скопје: Евро Балкан Прес, 2003.

Аристотел (Aristoteles). *Аристотел: Избор (ARISTOTELES, OPERA SELECTA)*. Увод, превод од старогрчки, предговор и речник, Витомир Митевски. Скопје: Матица македонска, 2003.

Аристотел (Aristoteles). *Никомахова етика (ETHICA NICOMACHEA)*. Превод од старогрчки и предговор, Елена Колева. Скопје: Три, 2003.

Кикерон (Cicero). *Филозовски расправи: За крајностите на доброто и злото. Тускулански расправи (DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM, TUSCULANAE DISPUTATIONES)*. Превод од латински, Љубинка Босотова. Скопје: Три, 2003.

Сенека (Seneca). *За блажениот живот (DE VITA BEATA)*. Превод од латински, Билјана Чалоска-Караевска. Скопје: Три, 2003.

Сенека (Seneca). *За гневот (DE IRA)*. Превод од латински Билјана Чалоска. Скопје: Магор, 2003.

Апулеј (Apuleius). *Метаморфози (METAMORPHOSEON LIBRI XI SIVE ASINUS AUREUS)*. Превод од латински јазик, предговор и белешки, Весна Димовска-Јањатова. Скопје: Култура, 2003.

Петрониј (Petronius). *Сатирикон (SATYRICON)*. Превод од латински: Ивица Весов. Скопје: Македонска книга, 2003.

Лукиј Анај Сенека (Lucius Annaeus Seneca), „За краткоста на животот“, XVIII–XX (Светлана Кочовска)

P. Ovidi Nasonis Amores Liber Primus (Елена Весова Колоска)

Катул, 8 песна (Даниела Тошева)

Препев на две песни од неодамна починатиот истакнат македонски поет и културен деец Анте Поповски (Љубинка Басотова)

На светиот отец наш Симеон, молитва таинствена со која Го призива Духот Свети оној кој веќе го има видено (Игор Радев)

Гај Плиниј Помладиот, „Писма“, VI, 16 (Весна Илиевска-Утевска)

Критики на македонски јазик во 2003

Хесиод, *Теогонија*. Препев, коментар и индекс Марија Чичева – Алексиќ. Предговор Елена Колева. Скопје, Сигмапрес, 2001. (Весна Томовска)

Аристотел, *Реторика*. Превод од старогрчки, предговор, белешка и коментари – Весна Томовска. Македонска книга, Скопје 2002; 360 стр.; 21 см. (Витомир Митевски)

Лукиј Анај Сенека, „*За гневот*“, Магор, Скопје, 2003, 191 стр. (Светлана Кочовска)

Лукиј Апулеј, „*Златното магаре*“, Култура, Скопје, 2003, 302 стр. (Светлана Кочовска)

Свети Симеон Нов Богослов – *Светлина тивка на Светлината Тивка* (кон препевот на Игор Радев, на Химните од старогрчки јазик) (отец Давид)

Приказ на Ирена Стефоска „Словените на почвата на Македонија“
(од VII до почетокот на X век), Сигмапрес, Скопје, 2002. (Елена Џукеска)

Преводи на македонски јазик во 2004

Аристофан (Aristophanes). *Облаци (NUBES)*. Превод од старогрчки, предговор, објаснувања, Ивица Весов. Скопје: Аз-Буки, 2004.

Баумгартен (Baumgarten). *Филозофски медитации (MEDITATIONES PHILOSOPHICAE)*. Превод од латински и белешки, Весна Димовска-Јањатова. Скопје: Магор, 2004.

Платон (Plato). *Горгија (GORGIAS)*. Превод од старогрчки и коментар, Валериј Софрониевски. Скопје: Бигосс, 2004.

Диоген Лаертиј (Diogenes Laertius). *Животите и мислењата на славните филозофи (DE CLARORUM PHILOSOPHORUM VITIS, DOGMATIBUS ET APOPHTHEGMATIBUS LIBRI DECEM)*. Превод од старогрчки, Елена Весова Коловска и Ема Андоновска. Скопје: Аз-Буки, 2004.

Лукијан од Самосата (Lucianus Samosatensis). *Како треба да се пишува историја (QUOMODO HISTORIA CONSCRIBENDA SIT)*. Превод од старогрчки и воведна студија, Војислав Саракински. Скопје: Аз-Буки, 2004.

Псевдо-Лонгин (Pseudo-Longinus). *За возвишеноста (DE SUBLIMITATE)*. Превод од старогрчки, белешки и коментари, Весна Томовска-Митревска. Скопје: Магор, 2004.

Катул (Ема Андоновска)

Q. Horatii Flacci Satirae I.9 (Елена Весова–Колоска)

Еврипид, Алкестида (избор) (Александра Апостолова, Љупка Арсовски, Ленче Бумбароска, Ана Димова)

Гај Плиниј ја поздравува Калпурнија Хиспула (Ема Андоновска)

M. Tulli Ciceronis De legibus liber tertius (Елена Весова–Колоска)

Критики на македонски јазик во 2004

Кикерон, *Философски расправи*, превод од латински Љубинка Басотова, Три, Скопје 2003; 446 стр.; 20 см. (Библиотека Сфинга)
(Светлана Кочовска)

Лукијан од Самосата, *Како треба да се пишува историјата*, (“Аз буки”, Скопје, 2004 година, превод и коментари, Војислав Саракински)
(м-р Ирена Стефовска)

Преводи на македонски јазик во 2005

Терентиј (Terentius). *Девојката од Адрос, Евнух, Свекрва, Браќа* (ANDRIA, EUNUCHUS, ADELPHOE). Превод од латински Миле Богоевски.
Скопје: Евро Балкан Прес, 2005.

Аристотел (Aristoteles). *За небото (DE CAELO)*. Превод од старогрчки,
Елена Џукеска. Скопје: Аз-Буки, 2005.

Аурелиј, Марко (Marcus Aurelius). *За самиот себе* (COMMENTARIORUM QUOS IPSI SIBI SCRIPSIT). Превод од старогрчки,
белечки и коментари, Наталија Поповска. Скопје: Три, 2005.

Кикерон (Cicero). *За должностите (DE OFFICIIS)*. Превод од латински и белешки,
Светлана Кочовска. Скопје: Магор, 2005.

Платон (Plato). *Тимај (TIMAEUS)*. Превод од старогрчки и предговор,
Витомир Митевски. Скопје: Аз-Буки, 2005.

Такит (Tacitus). *Анали (ANNALES)*. Превод од латински и поговор, Љубинка Басатова. Скопје: Три, 2005.

Гаврил Романович Державин (1743 – 1816) (Валентина Павловска)

Gaius Valerius Catullus (Даниела Тошева)

Критики на македонски јазик во 2005

Платон, *Горгија*. Превод од старогрчки, предговор и коментар Валериј Софрониевски. Bigoss, Скопје 2004; 162 стр.; 20 см. (Андреј Сених)

Псевдо Лонгин, *За возвишеноста*. Превод од старогрчки, белешки и коментари Весна Томовска–Митровска. Предговор Иван Цепароски. Скопје, Магор, 2004. (Светлана Кочовска)

Еврипид, *Алkestида, Елена, Споулавениот Херакле*. Препев од старогрчки и коментари: Даница Чадиковска. Евро-Балкан Пресс, 2003. (Даниела Тошева)

Тит Макиј Плаут. *Трговец, Менехми, Скржавец, Заробеници*. Превод на Трговец, Менехми и Скржавец Миле Богески, препев на Заробеници Маргарита Бузалковска-Алексова. Евро-Балкан Пресс, 2003.) (Даниела Тошева)

Корнелиј Такит. *Анали*. (превод од латински јазик, белешки и коментари Љубинка Басатова) – Скопје : ТРИ, 2005. – 506 стр.; (според изданието Cornelius Tacitus, Annales, Edidit C. Halm; In aedibus B.G. Teubneri, Lipsiae MCMII) (Наталија Поповска)

Преводи на македонски јазик во 2006

Аристотел (Aristoteles). *За душата (DE ANIMA)*. Превод од старогрчки, коментар и белешки, Маргарита Бузалковска- Алексова. Скопје: Магор, 2006.

Аристотел (Aristoteles). *Политика (POLITICA)*. Превод од старогрчки, коментар, белешки и поговор, Маргарита Бузалковска- Алексова и Елена Џукеска. Скопје: Слово, 2006.

Лукретиј Кар (Titus Lucretius Carus). *За природата на нештата (DE RERUM NATURA)*. Препев од латински јазик, Лубинка Басатова. Скопје: Култура, 2006.

Платон (Plato). *Кратил (CRATIAS)*. Превод од старогрчки, Весна Томовска. Скопје: Магор, 2006.

Менандар: *Херос* (Даниела Тошева)

Критики на македонски јазик во 2006

Приказ на Guy Vottéro "Le Dialecte béotien (7e s. - 2e s. av. J.-C.) II Répertoire raisonné des inscriptions dialectales", A.D.R.A. - Nancy, De Boccard, Paris, 2001, 353 стр. (Елена Џукеска)

Марк Тулиј Кикерон, *За должностите*. Превод од латински и белешки: Светлана Кочовска. Магор, Скопје 2005, стр. 251. (Весна Димовска)

Преводи на македонски јазик во 2007

Плаут (Plautus). *Војникот фалбаџија (MILES GLORIOSUS)*. Превод од латински, белешки и предговор, Маргарита Бузаловска-Алексова. Скопје: Профундум, 2007.

Аврелиј Августин (Aurelius Augustinus). *Исповеди (CONFESSIONES)*. Превод од латински Елена Весова-Колоска. Скопје: Макавеј, 2007.

Аристотел (Aristoteles). *За создавањето и уништувањето (DE GEMERATIONE ET CORRUPTIONE)*. Превод од старогрчки, белешки и предговор, Елена Цукеска. Скопје: Профундум, 2007.

Платон (Plato). *Закони (LEGES)*. Превод од старогрчки, Елена Колева. Скопје: Три, 2007.

Теофраст (Theophrastus). *Характери (CHARACTERES)*. Превод од старогрчки, увод, белешки и коментари, Марија Чичева-Алексик. Скопје: Слово, 2007.

Критики на македонски јазик во 2007

Тродимензионална епиграфија (Charlotte Roueché, *Aphrodisias in Late Antiquity: The Late Roman and Byzantine Inscriptions, revised second edition, 2004*) (Елена Цукеска)

Neven Jovanović, „*Noga filologa*“, Pelago, Zagreb, 2006 (Елена Цукеска)

Преводи на македонски јазик во 2008

Хомер (Homerus). *Одисеја (ODYSSEA)*. Од старогрчкиот оригинал превел и препеал Михаил Д. Петрушевски. Ракописот го приредиле за печат Калиопа Петрушевска и Владимир Петрушевски. Скопје: Магор, 2008.

Менандер (Menander). *Комедии и фрагменти (COMOEDIAE ET FRAGMENTA)*. Препев од старогрчки, предговор и белешки, Даниела Тошева-Николовска. Скопје: Профундум, 2008.

Аврелиј Августин (Aurelius Augustinus). *За државата божја кн. VI-X (DE CIVITATE DEI)*. Превод од латински Љубинка Басотова. Скопје: Култура, 2008.

Аријан (Arrianus). *Прирачник за Епиктем (EPICETOU ENCHEIRIDION)*. Превод од старогрчки и предговор, Витомир Митевски. Скопје: Матица македонска, 2008.

Платон (Plato). *Симпосиумска еротологија*. Платон, Симпосион (Plato, *SIMPOSIUM*). Ксенофонт, Симпосион (Xenophon, *SYMPOSIUM*). Превод од старогрчки, предговор, белешки и објасненија, Елена Колева. Скопје: Култура, 2008.

Платон (Plato). *Софист (SOPHISTA)*. Превод од старогрчки Ивица Весов. Скопје: Аз-Буки, 2008.

Барлети, Марин (Marinus Barletius). *Скендербег (HISTORIA DE VITA ET GESTIS SCANDERBEGI EPIROTARUM PRINCIPIS)*. Превод од латински и белешки, Љубинка Басотова и Весна Димовска-Јањатова. Скопје: Култура, 2008.

Каесар (Caesar). *Александриска војна (DE BELLO ALEXANDRINO)*. Превод од латински јазик, предговор и белешки, Силвана Величковска и Јадранка Јованова. Скопје: Профондум, 2008.

Плутарх (Plutarchus). *Напоредни живописи (VITAE)*. Превод од старогрчки, Војислав Саракинки. Коментари, Наде Проева. Скопје: Евро-Балкан Прес, 2008.

Псевдо-Калистен (Pseudo-Callisthenes). *Животот и делата на Александар Велики (GESTA ALEXANDRI)*. Превод од старогрчки, предговор и белешки, Весна Димовска-Јањатова. Скопје: Слово, 2008.

Ајсоп (Aesopus). *Басни (FABULAE)*. Превод од старогрчки, Валерија Софронијевски. Скопје: Три, 2008.

Преводи на македонски јазик во 2009

Аристотел (Aristoteles). *Метерологија (METEOROLOGICA)*. Препев од старогрчки, белешки и предговор, Елена Џукеска. Скопје: Профундум, 2009.

Салустиј Крисп (Sallustius Crispus). *За заговорот на Катилина (DE CONIURATIONE CATILINAE)*. Превод од латински, белешки и предговор. Биљана Ивановска. Скопје: Профундум, 2009.

Аполодор (Apollodorus). *Библиотека (BIBLIOTHECA)*. Превод од старогрчки, белешки и предговор, Весна Томовска. Скопје: Македонска реч, 2009.

Сенека (Seneca). *Потикнувањето на божествениот Клаудиј (APOLOLOCYNTOSIS DIVICLAUDII)*. Превод од Латински, Наталија Поповска. Скопје: Или-или, 2009.

Преводи на македонски јазик во 2010

Плаут (Plautus). *Грне (AULULARIA)*. Препев од латински на македонски Васил Буковски, Јовица Гроздановски, Марија Манасиевска, Мирјана Савиќ. Скопје: Профундум, 2010.

Преводи на македонски јазик во 2011

Плаут (Plautus). *Сеништа (MOSTELLARIA)*. Превод од латински, предговор и белешки Елена Џукеска. Скопје: Профундум, 2011.

Хомерски Химни (Hymni Homerici). *Хомерски химни (HYMNI HOMERICI)*. Превод од старогрчки, предговор, белешки, коментар и индекс со објасненија Марија Чичева-Алексик. Скопје: Сигмапрес, 2011.

Аристофан (Aristophanes). *Оси (VESPAE)*. Препев од старогрчки, предговор, белешки Даниела Тошева-Николовска. Скопје: Профундум, 2011.

Платон (Plato). *Teajmet (Theaetetus)*. Превод од старогрчки предговор и белешки Валериј Софрониевски. Скопје: Профундум, 2011.

Аријан (Arianius). *Индија:враќањето на Александар од Индија (INDICA)*. Превод од старогрчки Ема Андоновска. Скопје: Икона, 2011.

Long (Longus). *Дафнид и Хлоја (DAPHNIS ET CHLOE)*. Превод од старогрчки, Ивица Весов. Скопје: Когресен сервисен центар, 2011.

Страбон (Strabo). *Географија (GEOGRAPHICA)*. Превод од старогрчки, Наталија Поповска. Скопје: Темплум, 2011.

Преводи на македонски јазик во 2012

Римска поезија (POEMATA LATINA). Препев од латински, белешки: Љубинка Басотова. Скопје:Панили, 2012.

Сатирски драми (Satyrica). *Еврипид Киклоп, Софокле Ловечки кучиња (DRAMATA SATYRICA: EURIPIDES CYCLOPS, SOPHOCLES ICHNEUTAE)*. Препев од старогрчки, предговор и белешки Даниела Тошева-Николовска. Скопје: Маргор, 2012.

Абелар, Пјер (Pierre Abelard). *Историја на моите несреќи (HISTORIA CALAMITATUM)*. Превод од латински Весна Димовска-Јањатова. Скопје:„Конкресен сервисен центар”, Битола: „Микена”, Скопје:„Макавеј”, 2012.

Аристотел (Aristoteles). *Категории (CATEGORIAE)*. Превод од старогрчки јеродјакон Виктор Теодоростудит. Скопје: Табахон, 2012.

Платон (Plato). *Критија (CRITIAS)*. Превод од старогрчки и коментар: Марјан Калевски. Скопје: Матица Македонска, 2012.

Апулеј (Apuleius). *Метаморфози (METAMORPHOSES)*. Превод од латински јазик, Весна Димовска-Јањатова. Скопје: „Когресен сервисен центар”, Битола: „Микена” и Скопје: „Макавеј”, 2012.

Петрониј (Petronius). *Сатирикон (SATYRICON)*. Превод од латински: Весна Димовска-Јањатова. Скопје: Три, 2012.

Критики на македонски јазик во 2012

Елена Цукеска: Весна Димовска – Јањатова, Светлана Кочовска, „Elementa Latinitatis – Grammatica“ и „Elementa Latinitatis - Lectiones et pensa“ (Филозофски факултет, Скопје, 2012)

Преводи на македонски јазик во 2013

Аристофан (Aristophanes). *Жаби, Птици, Облаци, Лисистрата. (RANAE, AVES, NUBES, LYSISTRATE)*. Превод од старогрчки ма Жаби и Лиситрата Весна Томовска, превод од старогрчки на Птици и Облаци Даниела Тошева-Николовска. Поговор Весна Томовска. Скопје: Три, 2013.

Аристофан (Aristophanes). *Жени во собрание (ECCLESIAZUSAE)*. Предговор, препев и превод од старогрчки, белешки и коментари Валериј Софрониевски. Скопје: Три, 2013.

Аристотел (Aristoteles). *Метафизика (METAPHYSICA) прв дел (книги I, II, III, IV)*. Превод од старогрчки јеродјакон Виктор Метафраст. Скопје: Табахон, 2013.

Сведенборг, Емануел (Emanuel Swedenborg). *За небото и неколот (DE CAELO ET EIUS MIRABILIBUS ET DE INFERNO, EX AUDITIS VISIS)*. Превод од латински Весна Димовска-Јањатова. Скопје: Три, 2013.

Критики на македонски јазик во 2013

Светлана Кочовска: *Сатирски драми: Еврипид – „Киклоп“, Софокле – „Ловечки кучиња“*. Препев од старогрчки, белешки и предговор Даниела Тошева-Николовска. Магор, едиција Различни гласови, Скопје, 2012, стр. 123

Преводи на македонски јазик во 2014

Аристофан (Aristophanes). *Славенички на Тесмофорији (THESMOPHORIASUSAE)*. Превод од старогрчки Валериј Софрониевски. Скопје: Три, 2014.

Кикерон (Cicero). *Избрани писма (EPISTULAE)*. Превод од латински, белешки и коментари: Светлана Кочовска. Скопје: Три, 2014.

Преводи на македонски јазик во 2015

Аристофан (Aristophanes). *Богатство (PLUTUS)*. Предговор, препев од старогрчки и белешки Даниела Тошева-Николовска. Скопје: Три, 2015.

Аврелиј Августин (Aurelius Augustinus). *Разговори со самиот себе (SANCTI AURELII AUGUSTINI SOLILOQUIORUM LIBRI DUO)*. Превод од латински: Марија Манасиевска. Скопје: APC СТУДИО, 2015.

Платон (Plato). *Писма (EPISTULAE)*. Превод од старогрчки јазик, предговор, белешки и коментари Весна Томовска. Скопје: Магор, 2015.

Парфириј (Porphyrius). *Увод и коментари за Категориите на Аристотел (IN ARISTOTELIS CATEGORIAS COMMENTARIUM)*. Превод и белешки од старогрчки јазик Даниела Тошева-Николовска. Скопје: APC СТУДИО, 2015.

Св. Јован Златоуст (Ioannes Chrysostomus). *Писма до Олимпијада (EPISTULAE AD OLYMPIADEM)*. Превод од старогрчки Оливера Димовска. Скопје: Макавеј, 2015.

Критики на македонски јазик во 2015

Alexey Stambolov:Slavova, Mirena, 'ΕΛΛΗΝΙΖΕΙΝ. A textbook of Ancient Greek', Sophia: SamIzdat, 2013, 328 pp.

Преводи на македонски јазик во 2016

Аристофан (Aristophanes). *Лисистрата (LYSISTRATE)*. Превод од старогрчки Валериј Софрониевски. Скопје: Три, 2016.

Ксенофонт (Xenophon). *Анабаса (ANAABASIS)*. Превод од старогрчки и белешки Д. Боцевски. Предговор В. Томовска. Скопје: Македонска литература, 2016.

Деметриј (Demetrius). *За јазичниот израз (DE ELOCUTIONE)*. Превод од старогрчки Весна Томовска. Скопје: Три, 2016.

Хеленски мимови (MIMI GRAECI). *Хеленски мимови (MIMI GRAECI)*. Превод од старогрчки, увод, белешки и коментари, Марија Тошева-Николовска. Скопје: Магор, 2016.

Хигин (Huginus). *Митови (FABULAE)*. Превод од латински: Светлана Кочовска. Скопје: Три, 2016.

Ниски, Григориј, свет. *За душата и воскресението (DIALOGUS DE ANIMA ET RESURRECTION)*. Превод од старогрчки Оливера Димовска. Скопје: Макавеј, 2016.

Критики на македонски јазик во 2016

Dragana Dimitrijević, A Note on the Textbook *Tlmočnik ako rečnik (The Interpreter as a Speaker)*, Vertanová, S., Andoková, M., Štubňa, P., Moyšová, S., Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015, pp. 231. Edited by Vertanová, S., Andoková, M.

Преводи на македонски јазик во 2017

Платон (Plato). Менон (*MENO*). Превод од старогрчки Валериј Софрониевски. Скопје: Три, 2017.

За Светиот Дух (ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΒΙΒΛΙΟΝ). Превод од старогрчки Оливера Димовска. Скопје: Макавеј, 2017.

Критики на македонски јазик во 2017

Igor Eftimovski, N. Chausidis, Macedonian bronzes and the religion and mythology of Iron Age communities in the Central Balkans, CPR - Center for Prehistoric Research, Skopje 2017 (32–34)

Даниела Тошева, George Mousourakis, *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*, Springer International Publishing Switzerland, 2015. Pp. 328. ISBN 978-3-319-12267-0 ISBN 978-3-319-12268-7 (eBook) (35–38)

Дарин Ангеловски, Комедијата *Богатство* од Аристофан на македонски јазик (Кон Аристофан, *Богатство*, препев од старогрчки, предговор и белешки Даниела Тошева-Николовска, Три, Скопје, 2015, стр. 115) (31–33)

Ана Димишковска, Зборот како слика на душата (Приказ на Деметриј, *За јазичниот израз*, превод од старогрчки јазик, предговор, белешки, коментари и индекс Весна Томовска, Три, Скопје, 2016, стр. 165 (34–36)

Весна Димовска-Јањатова, Хигин, *Митови* (превод од латински јазик, увод, белешки и индекс Светлана Кочовска-Стевовиќ), Три, Скопје, 2016, стр. 297 (37–38)

Преводи на македонски јазик во 2018

ДАНИЕЛА ТОШЕВА-НИКОЛОВСКА

БРАЧЕН ДОГОВОР ОД РИМСКИ ЕГИПЕТ (P.OXU.X.1273)(81-89)

11. НЕКОИ ТЕРМИНОЛОШКИ ПРЕВОДНИ РЕШЕНИЈА ВО СПОРЕДБА СО РЕШЕНИЈАТА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

При подготовката на речникот од термините и нивните преводи авторот на ова дело ги користеше следниве дела:

старогрчки

Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*. ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press.

англиски

Aristotle. 1933, 1989. *Aristotle in 23 Volumes*, Vols.17, 18, translated by Hugh Tredennick. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. T

руски

Аристотель. 2006. *Метафизика*. прев. Перова П.Д. Розанова В.В. Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы.

старогрчки

Aristotle. 1894. *Aristotle's Ethica Nicomachea*. ed. J. Bywater . Oxford: Clarendon Press.

англиски

Aristotle. 1934. *Aristotle in 23 Volumes*, Vol. 19, translated by H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

руски

Аристотель. 1997. *Никомахова етика*. Перевод Брагинской, Нины. Москва: Эксмо-Пресс. Превеземено од сајтот <https://www.e-reading.club/book.php?book=71882> на ден 05.08.2018

македонски

Аристотел.2003. *Никомахова етика*, прв. Колева Е. Скопје: Три.

старогрчки

Joannis Damasceni, Expositio accurate fidei orthodoxae.
[http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749, Iohannes Damascenus, Expositio Accurata Fidei Orthodoxae \(MPG 94 0789 1227\), GM.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227)_GM.pdf)

англиски

John of Damascus. 1899. *An Exposition of the Orthodox Faith.* Translated by E.W. Watson and L. Pullan. From Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 9. Edited by Philip Schaff and Henry Wace. Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co. преземено од <http://www.newadvent.org/fathers/3304.htm> на ден 10.8. 2018

руски

Св. Иоанн Дамаскин. 1992. Точное изложение православной веры. Москва. Преземено од сајтот http://www.orthlib.ru/John_of_Damascus/vera.html на ден 10.8. 2018.

македонски

Св. Јован Дамаскин. 2016. Точно изложение на православната вера. прев. Цветковски В. Скопје: Макавеј.

Преводите на македонски јазик се земени од македонските преводи дадени во библиографијата од стр. 83 до 103.

ἀρετή

1. старогрчки: ἀρετή

англиски knowledge

руски занятия

македонски знаење, се главни насоки – какви ќе бидат етичките ставови.

2. старогрчки ἀρετή

латински virtus, virtūtis f.

англиски virtue

руски добродетел, доблестъ

македонски доблест, добродетел

3. *старогрчки* ἀρετή, (Aristot. Nic. Eth.1106a.15)

латински excellentia, excellentiae f.

англиски excellence

руски добродетель

македонски доблест

ἀρχή

1. *старогрчки* ἀρχή (Aristot. Met. 5.1012b, Aristot. Met. 5.1013a)

латински principium, ii n.

англиски starting-point, principle, rulerulerфранцуски principe, point de départ, terme initial

руски начало, происхождение, первопричина,

македонски почеток, начело

2. *старогрчки* (Aristot. Met. 5.1013a)

латински principatus

англиски beginning

руски власть, начальствование, начальствующие

македонски начело, власт

δύναμις

старогрчки δύναμις PG 94, Coll 789

латински potentia, ae f. PG 94, Coll 790

англиски power

руски сила, мощъ

македонски моќ

ἐνέργεια

старогрчки ἐνέργεια PG 94, Coll 809

латински operatio PG 94, Coll 810

англиски energy

руски действие, деяние

македонски дејство, дејствување

θεωρία

1. *старогрчки θεωρία (Aristot. Met. 933 a 30.)*

латински speculatio, contemplatio

англиски study, investigation

руски исследовать истину

македонски учење, созерцавање

2. *старогрчки θεωρία. (Aristot. Met. 1072b 25.)*

латински contemplatio, onis, f.

англиски contemplation

руски наблюдение, обозрение

македонски набљудување, длабоко размислување, созерцание

λόγος

1. *старогрчки λόγος (Nic. Eth. 1103b.30)*

латински principatus, us, m.

англиски principle

руски суждение

македонски: начело

2. старогрчки ὁ λόγος ὁ ὀριστικὸς (Aristot. Met. 8.1043b)

латински ratio, onis, f.

англиски the defining formula

руски соотношение

македонски поим

3. старогрчки λόγος (Aristot. Met. 1.993a 20)

латински ratio

англиски ratio

руски мысленно, причина македонски причина

4. старогрчки λόγος (Aristot. Met. 4.1009a 20)

латински sermo, onis, m.

англиски theory

руски слово, суждение, наука

македонски слово, наука

5. старогрчки Παρμενίδης μὲν γὰρ ἔοικε τοῦ κατὰ τὸν λόγον ἑνὸς ἄπτεσθαι, Μέλισσος [20] δὲ τοῦ κατὰ τὴν ὕλην. (Aristot. Met. 1.986b)

латински secundum rationem

англиски one in definition

македонски според поимот

6. старогрчки λόγος PG 94, Coll 792C

латински verbum, i n. PG 94, Coll 791

англиски Word

руски Слово

македонски Слово

ὁμοούσιον

старогрчки ὁμοούσιον PG 94, Coll 809,
латински consubstantialem PG 94, Coll 810
англиски consubstantial
руски единосущного
македонски единосущтен

οὐσία

грчки οὐσία, PG 94, Coll 791
латински substantia PG 94, Coll 792
англиски substance, being
руски существо, субстанция,
македонски суштина

πάθος

старогрчки πάθος (Aristot. Met. 1.983b)
латински affectus, us m.
англиски affection
руски страсть, волнение, возбуждение, аффект
македонски: страст

2. *старогрчки* τὰ πάθη (Aristot. Met. 3.997a 7).

македонски: страсти

Понатаму на друго место го среќаваме со поинакво значење. На латински affectiones (pl. affectio) , на руски свойство, признак, на новогрчки καθορισμοί (одредба, определување). Штом работите се предмет на докажувањето значи дека имаат некакво определување во себе.

πάσχω

старогрчки πάσχον, то
латински quod patitur
англиски the passive thing (or a patient)
руски претерпевающее
македонски страдам, трпам

ὑλη

старогрчки ὑλη PG 94, Coll 815
латински material PG 94, Coll 814
англиски matter
руски материя, вещество
македонски плот, градиво

φύσις

старогрчки φύσις
англиски nature
руски вещество
македонски пророда

ЗАКЛУЧОК

Развојот на македонскиот јазик зазема посебно место во формирање на апстракната терминологија.

Античката литература долго време била столб на целата античка цивилизација. Меѓутоа, таа не само што оставила голем печат во антиката туку продолжила да живее во средниот век во Византија и понатаму. Значи не само во древна Европа, туку и во целиот западен свет денес. Стилот и изгледот на древните дела извршиле големо влијание не само врз мислата туку и врз книжените дела на подоцнежните автори.

Неизбежно е да се анализира морфосинтаксичките особености, образувањето на зборовите и формирањето на лексиката. Особено внимание му посветуваме на почетоците и формирањето на апстракната терминологија од страна на св. Кирил и Методиј. Ти ги поставиле темелите на словенската писменост, го создале првото словенско писмо. Преку него допринеле за кодификација на книжевниот јазик и понудиле првични преводи на многу богословски текстови. Понудиле преводни решенија. Тие се послужиле со етимолошкиот метод на формирање на зборови, внеле зборови од народниот говор. Тој период словенските јазици биле повеќе слични отколку во периодот којшто ќе следува. Термините што ги создале биле првенствено наменети за проповедање на божјото слово и ширење на христијанството. Преку нив започнува ширење на литература на словенски јазик.

Отако се создава словенската книжевност, настанува раздвојување на сродните јазици поради настанатите говорни разлики. Подоцна се јавуваат дамскинарските преводи. Преку тие преводи се издвојуваат посебностите на говорниот јазик кој бил карактеристичен за овој народ, кој се издвојувал од другите јужнословенски јазици. Токму тие преводи ќе бидат основа за формирање на македонскиот литературен јазик.

За успешен превод освен што треба да се познаваат класичните јазици, потребно е истражување и утврдување на посебностите на македонскиот јазик. Тие посебности се формирале низ многу векови.

Лексиката која припаѓа на говорниот јазик е едноставна. Меѓутоа, постојат посложени форми, тоа се апстрактни зборови кои се. Таков е случајот со зборовите енергија, теорија, логос и др.

Во изминатиот век, апстрактните зборови биле превземани од други, страни јазици, без да бидат преведени. Преведените зборови немаат словенско потекло и се несвојствени за словенскиот јазик.

Не само што зборовите биле превземани директно од другите јазици, туку и многу мал број книги биле преведувани. Општеството ја одиграло улогата на таквата состојба. Нашата држава тогаш се наоѓала во состав на Југославија и не му се посветувало доволно внимание на нашиот јазик.

Следно нешто кое допринело за таквата состојба на апстрактната терминологија е тоа што немало доволно лица во преведувачката професија кои може да преведуваат. Исто така, религијата била поставена на последно место, а со тоа и старословенскиот јазик кој е основа на македонскиот. Кирил и Методиј ја имаа поставено основата на апстрактната терминологија, нудејќи генијални преводни решенија за апстрактните богословски термини. Наместо едноставен и прецизен превод се предпочитал превод со интернационални зборови и прилагодување на странската лексика. Основата на таквите зборови е старогрчкиот и латинскиот јазик. Словенските термини кои веќе постојат и се користеле низ вековите на овие простори, биле отфрлени, немале важност и биле надвор од употреба.

Во последните години преведувачите од класичните јазици се трудат да ја вратат нашата вековна традиција. Апстрактната терминологија да се преведува со зборови кои имаат словенски корени.

Останува отворено прашањето дали ние како народ со свој македонски јазик ќе се заложуваме да ги користиме термините кои имаат словенско основа и словенско значење, кои се богатство на нашиот народ низ вековите и се веќе создадени од генијалните, светителски умови или ќе се определиме за туѓите зборови со несловенско потекло во апстрактната философска терминологија.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Примарна литература:

Aristotle . 1894. *Aristotle's Ethica Nicomachea*. ed. J. Bywater, Oxford, Clarendon Press.

Aristotle. 1924. *Aristotle's Metaphysics*, ed. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press.

Aristotle. 1933, 1989. *Aristotle in 23 Volumes, Vols.17, 18*, translated by Hugh Tredennick. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

Aristotle. 1934. *Aristotle in 23 Volumes, Vol. 19*, translated by H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

Aristotel. 2001. *Metafizika*. Prev. Ladan T. Zagreb: Signum.

Aristotle. 2009. *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Oxford, ed. J. Bywater, translated by William David Ross. I own the "Oxford World's Classics."

Arnold E. V. 1911. *Roman Stoicism*. Cambridge: at the University Press.

F.E. Peters. 1967. *Philosophical terms*. New York: New York University Press.

Fairbanks A. 1898. *The First Philosophers of Greece*. London: K. Paul, Trench, Trubner.

Horace. 1836. *The Works of Horace*. C. Smart. Philadelphia. Joseph Whetham.

Horace. 1836. *The Works of Horace*. C. Smart. Theodore Alois Buckley. New York. Harper & Brothers.

Joannis Damasceni, Expositio accurate fidei orthodoxae.
[http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_\(MPG_94_0789_1227\).GM.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/103_migne_gm/0675-0749_Iohannes_Damascenus_Expositio_Accurata_Fidei_Orthodoxae_(MPG_94_0789_1227).GM.pdf)

M. Tullius Cicero. 1911. *M. Tulli Ciceronis Rhetorica, Tomus II*. A. S. Wilkins. Oxonii. e Typographeo Clarendoniano. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis.

M. Tullius Cicero. 1915. *M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia, fasc. 43. de Finibus Bonorum et Malorum*. M. Tullius Cicero. Th. Schiche. Leipzig. Teubner. (Cic. Fin. 2.15).

Plato. 1903. *Platonis Opera*. ed. John Burnet. Oxford University Press.

Plutarch. 1893. *Moralia*. Gregorius N. Bernardakis. Leipzig. Teubner. 5. Ps. Plut. Plac.

Αριστοτέλης. 2002. Ηθικά Νικομάχεια. Βιβλίο Β'. Μτφρ. Δ. Λυπουρλής. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Αριστοτέλους. Τα μετα τα φυσικά. Τόμος Α. Μετάρασις Κυργιόπουλος Ν. Αθήνα: Γεωργιάδης.

Аристотел. 2013. *Μεταφυσικα*. Прев. Цветковски В. Скопје: Табахон.

Аристотел. 2003. *Никомахова етика*, прв. Колева Е. Скопје: Три.

Аристотел. 1993. *Никомахова етика*. Софија: ГВТ.

Аристотель. 2006. *Μεταφυσικα*. прев. Перова П.Д. Розанова В.В. Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы.

Дворецкого И. Х. 2005. *Alpha. Древнегреческо-русский словарь*.

Лосев А. Ф. 1977. *Материалы для построения современной теории художественного стиля*. Москва: Контекст.

Марк Туллий Цицерон. 1901. *Полное собрание речей в русском переводе* (отчасти В. А. Алексеева, отчасти Ф. Ф. Зелинского). Т. 1. Санкт-Петербург, изд. А. Я. Либерман.

Св. Василиј Велики. 2017. *За Светиот Дух*. Прев. Димовска О. Скопје: Макавеј.

Св. Јован Дамаскин. 2016. *Точно изложение на православната вера*. Прев. Цветковски В. Скопје: Макавеј.

Платон. 2014. *Избрани дела, Гозба, Ион, Федар, Држава, Кратил*. Прев. Томовска В. Колева Е. Скопје: Магор.

Секундарна литература:

Anto Knežević. 1991. *Najstarije slavensko filozofsko nazivlje*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

Amos. Flora Ross. 1973. *Early theories of translation*. Columbia. Columbia University Press.

Aygün O., 2017. *The Middle Included Logos in Aristotle*, Northwestern university press, Evanston.

Lawson, Russell M. 2004. *Science in the Ancient World: An Encyclopedia*. Santa Barbara, California, Denver Colorado, and Oxford, England: ABC CLIO.

Monica R. Gale. 1994. *Myth and Poetry in Lucretius*. Cambridge University Press.

Park D. 2005. *The Grand Contraption*. New Jersey: Princeton University Press.

Rose, H. J. 1954. *A Handbook of Latin Literature from the Earliest Times to the Death of St. Augustine*. London: Methuen.

Trost, K. 1973. Die übersetzungstheoretischen Konzeptionen des Cyrillisch-mazedonischen Blattes und des Prologs zum Bogoslovie des Exarchen Joann. In: Slavistische Studien zum VII. Internationalen Slavistenkongress in Warschau. München.

W. T. Stace. 1920. *A critical history of greek hilosophy*. London: Macmillan and co.

William Sir Smith. 1870. *Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. Boston: Little, Brown, and company

Wilson, Emily R. 2014. *The Greatest Empire: A Life of Seneca*. Oxford University Press.

Аго А. 2006. *Турските јазични елементи во јазикот на Марко Цепенков, Логос – А*.

Аристотел. 1998. *Избор*. Увод, прев.предговор, речник Митевски. В. Скопје и Мелбурн: Матица Македонска.

Асмус В. Ф. 1976. *Античная философия*. 2-е изд. Москва: Высшая школа.

Верещагин Е. М. 1971. *Из истории возникновения первого литературного языка славян*. Москва: Издательство московского университета.

Илиевски П. 1971. Годишен зборник на филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје. Книга 23. *Григориј Пелагониски како преводач од грчки*. Скопје.

Конески. Б. 1961. *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*. Скопје: Универзитетска печатница.

Митевски В. 2006. *Претсократовци*. Скопје: Матица.

Митевски В. 2015. *Македонската апстрактна терминологија и нејзиното наследство*. Скопје: Матица.

Литература од интернет:

http://linguisticus.com/ru/TranslationTheory/OpenFolder/ISTORIJA_PEREVODA
ТЕОРИЈА ПЕРЕВОДА, на ден 10.07.2018

<http://www.philalletheians.co.uk/study-notes/hellenic-and-hellenistic-papers/heraclitus'-fragments.pdf> (Heraclitus' Fragments v. 13.11, www.philalletheians.co.uk, 23 November 2017)

McElduff, Siobhán. 2009. "Living at the Level of the Word. Cicero's rejection of the interpreter as translator." *Translation Studies* 2.2: 133–146.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14781700902937680?needAccess=true>

http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/filosofia/page_152.html
(Πότε η αρχαία ελληνική φιλοσοφία σταματά να είναι ελληνική, πότε να είναι αρχαία, πότε να είναι φιλοσοφία. 2012. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Με την επιφύλαξη κάθε δικαιώματος.) на ден 05.06.2018

<https://plato.stanford.edu/entries/plato-cratylus/> (First published Wed Oct 4, 2006; substantive revision Tue Aug 13, 2013) на ден 01.06.2018

http://www.earlychurchtexts.com/public/creed_of_nicaea_325.htm THE CREED OF NICAEA - AGREED AT THE COUNCIL IN 325 The early church texts. на ден 05.07.2018

<http://oz-gora.ru/simvol-very> Символ Веры. на ден 05.07.2018

<http://www.pravenc.ru/text/153847.html> (Православная Энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всеи Руси Кирилла) на ден 07. 07. 2018

<http://litopys.org.ua/zapas/izborniko2.htm> Головна: Изборник. Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. на ден 12. 07. 2018

Μακεδόνες Άγιοι: Άγιος Δαμασκηνός ο Στουδίτης, Επίσκοπος Λητής και Ρεντίνης (1558-1574) 3. Τά Δαμασκηνάρια στά Βαλκάνια ειδικά στην Βουλγαρία. Преземено од <http://yaunatakabara.blogspot.com/2014/03/1558-1574.html> на ден 03.07.2017

Άγιος Δαμασκηνός ο Στουδίτης Επίσκοπος Λητής και Ρεντίνης 20.06.2018, Ορθόδοξος Συναξαριστής Преземено е од сајтот: <http://www.saint.gr/4349/saint.aspx> на ден 11. 07. 2018